SLOVENSKÁ REČ

časopis Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied pre výskum slovenského jazyka

HLAVNÝ REDAKTOR
Štefan Peciar
VÝKONNÝ REDAKTOR
František Kočiš
REDAKČNÁ RADA
Ferdinand Buffa, Ladislav Dvonč, Ján Findra, Mária Ivanová-Šalingová, Eugen Jóna, Ján Kačala, František Kočiš, Jozef Mistrík, Jozef Mlacek, Pavel Ondrus, Štefan Peciar, Jozef Ružička

REDAKCIA
884 16 Bratislava, Nálepkova 26

OBSAH

J. Oravec, Zvratné zámeno *si* v objektovej funkcii 193
M. Marsinová, O adjektívach k substantívu *komédia* 201
J. Nižníková, Vymedzenie prívlastku v starších jazykových príručkách 204
V. Uhlár, Hydronymia Liptova 212
K. Palkovič, Hruškov latinsko-slovenský slovník z r. 1706 219

DISKUSIE
Š. Ondruš, Ešte raz o mene rieky *Dudváh* . 225
J. Rybák, O význame príslovky *odznova* . 229
L. Dvonč, Plevno — Pleven 232
J. Jacko, Obyvateľské mená a adjektíva k miestnym názvom *Huta/Huty, Lúka/Lúky* a *Voda/Vody* 234
F. Kočiš, Nožný volejbal 239

SPRÁVY A POSUDKY
Správa o jazykovednej vedeckovýskumnej činnosti katedier slovenského jazyka na filozofických fakultách na Slovensku za rok 1974. P. Ondrus, J. Furdík, R. Schnek, Š. Krištof, P. Kušnír 241
Dvanásty zväzok Jazykovedných štúdií. F. Kočiš 245
Malý frazeologický slovník. G. Horák . . . 250
O bibliografii prác prof. Ľ. Nováka v Nových obzoroch. L. Dvonč 252

ROZLIČNOSTI
Zagórski — Zagórského, nie Zagórskeho. L. Dvonč 254
Deriváty českých miestnych názvov *Hradec Králové, Jindřichův Hradec* a *Žatec*. L. Dvonč . 255
Genitív sg. miestnych názvov zakončených na *-m*. J. Jacko 256

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK 40 — 1975

Ján Oravec

ZVRATNÉ ZÁMENO SI V OBJEKTOVEJ FUNKCII

Zvratným *si* (či už ako samostatným zámenom alebo nesamostatnou morfémou časticovej povahy) sa slavistická gramatická literatúra doteraz nezaoberala, alebo len okrajovo. Všimli si ho iba autori pri opisoch zvratného *sa* v rámci slovesného rodu. Pozornosť mu venoval B. Havránek (1928) v kľúčovej práci o slovesnom rode Genera verbi v slovanských jazycích, po ňom F. Kopečný (1954), ktorý nadväzuje na Havránkovu prácu. Najnovšie zvratné *si* v bulharčine opisuje W. Fiedler (1972).

V slovenčine sa zvratným *si* prvý raz v celku zaoberá Morfológia slovenského jazyka (1966). Sú v nej využité a zhodnotené predchádzajúce výskumy z oblasti slovesného rodu. Vidieť to najmä na klasifikácii významov zvratného *si*, na jej úplnosti. Morfológia slovenského jazyka opisuje zvratné *si* na dvoch miestach: pri zámenách a pri (zvratných) slovesách. Pri zvratných zámenách opisuje na jednej strane syntakticky voľné významy zvratného *si* (s. 252—252), t. j. významy objektu, (ne)prospechu, privlastňovania a citový význam, na druhej strane si všíma zvratné *si* ako slovotvornú morfému istých predponových slovies a ako lexikálnu súčasť trvale zvratných slovies (reflexíva tantum). Tento druhý okruh významov, ako aj citový význam sa rozoberá aj pri zvratných slovesách a uvádza sa tam viac príkladov (s. 379, 383—384). V Morfológii sa uvádzajú iba typy významov, neuvádza sa podrobnejšie vymedzenie a odlíšenie významov, lebo to je úloha syntaxe. Na tieto otázky sa pokúsime odpovedať, najmä na prvú z nich, na otázku objektového významu zvratného *si*, o ktorom najviac pochybujú všetci autori.

O krátkych formách zvratných zámen sa všeobecne tvrdí, že nie sú takým samostatným vetným členom ako plnovýznamové slová alebo iné zámená, že spojenie zvratného zámena so slovesom predstavuje voľné dva členy len zriedka, že častejšie predstavuje už syntetizovaný alebo syntetický útvar. Platí to o zvratnom zámene *sa* a ešte viac o zvratnom zámene *si*. Niekedy sa zachádza v tomto smere priďaleko, keď sa tvrdí, že zvratné *sa, si* je v slovanských jazykoch iba morfémou slovesa, podobnou osobnej

prípone (porov. Koenitz — Walter 1968). Primeranejšie hodnotí stav B. Havránek (1928, s. 143), keď pri zámene *si* píše: „Nepřiznáváme-li však v takovýchto případech reflexivnímu zájmenu funkci objektu, neznamená to, že nemá proto již ani funkce dativu. Neboť dativní funkce nejsou ani zdaleka tak jednoznačné a jednoduché jako funkce akusativu označujícího osobu (= přímý objekt); postavení dativu jest celkom volnější a význam je mnohoznačnější, zvláště u dativu osobního. Jsou to neobjektové funkce dativní, typisované obyčejně jako dativus commodi, incommodi, ethicus, sympatheticus a spojované do kategorie dativu volného." V ďalšom texte B. Havránek na ilustráciu uvádza príklady na jednotlivé významy zvratného *si*. Rozlíšeniu jednotlivých typov na základe presnejších kritérií sa nevenoval, iba ostatný z nich, časticu *si* v reflexívach, zreteľne oddelil od ostatných typov. V tejto časti podáva najpresvedčivejšie argumenty. Pri iných významoch sa od neho budeme viacmenej odlišovať. Najviacej sa odlišujeme pri vymedzovaní objektového významu, najmä tým, že ho nepokladáme za tak úzko obmedzený.

Objektový význam pri zvratnom zámene *si* je ešte viac oslabený ako pri zvratnom zámene *sa*. Tento význam zvratné zámeno *si* v prísudku stratilo aj pri mnohých slovesách s typicky datívnym objektom, t. j. pri slovesách z okruhov *dať, vziať, požičať, predstaviť, čítať* a i. Poukazujú na to viacerí bádatelia. Napríklad B. Havránek a po ňom F. Kopečný pri slovese *vziať* dôvodia, že zvratné *si* v spojení „vezmu si deštník" nie je taký predmet ako zámeno *ti* vo vete „vezmu ti deštník", že pri zvratnom *si* je tendencia po syntetickom chápaní ako pri „myji se". Pripomíname, že zvratné *si* v tejto konštrukcii má skôr prospechový význam a že ani sloveso *vziať* tu nemá základný význam, t. j. ten význam, čo vo väzbe „vzal mi dáždnik" (= odcudzil).

Toto oslabenie významu sa syntakticky v slovenčine naznačuje tak, že v dôraze sa používa plná forma zvratného zámena *sebe* spolu s kratšou formou *si*, nie iba sama, porov.: *Dobre, keď tak rozkážete, apko, pôjdeme, ale . . . to si potom pripíšte sami sebe* (Kalinčiak). Alebo sa syntaktická funkcia vysvetľuje zároveň aj predložkovým pádom zvratného zámena.

Zvyšok vyprodukovaného syra po rozdelení gazdom *si* bača ponecháva *pre seba*. (Podolák) — Ani jeden člen si nemohol kúpiť napr. pôdu a napísať *si* ju v pozemkovej knihe *na seba*. (Bednárik) — Privinula som *si* ho *k sebe*. (Šoltésová) — Vzal *si teda so sebou* dáždnik. (Horváth)

V takýchto konštrukciách vlastným nositeľom syntaktického vzťahu je už (predložkový) pád a zvratné *si* tesnejšie prirastá k slovesu ako element na vyjadrenie nenocionálnych stránok reči.

Menej preukaznými sú konštrukcie so zdôrazňovacím zámenom *sám*, ktoré sa používa obyčajne v nominatíve.

Zámeno *sám* totiž môže stáť aj po takých slovesách, ku ktorým sa neviaže nijaký datívny objekt, a teda pri ktorých aj zvratné *si* je voľným datívom (prospechovým, citovým a i.).

... politické prípady *si* bude každý kraj súdiť *sám*. (Stodola) — Baníci *si* ich museli *sami* plniť pušným prachom. (Z dejín vied a techniky na Slovensku)

Medzi ostatnými významami zámeno *sám* zdôrazňuje aj objektový význam zvratného *si:*

Najťažší je trest, ktorý *si* človek uloží *sám*. — Chyba bola v tomto bode len tá, že *si* inž. Francisci *sám* podpísal súhlas ... (Stodola)

Objektovú platnosť zvratného *si* v takýchto konštrukciách dokazuje možnosť použiť v nich plný tvar *sebe* (pravda, často so zmenou slovosledu):

Porážku túto *sám sebe* nevedel vysvetliť. (Kubáni)

Dlhší tvar *sebe* je obligátny popri zvratnom *sa* (či už ide o zámeno *sa*, alebo o časticu reflexíva tantum) vždy. Slovenčina nepripúšťa kombináciu dvoch krátkych zvratných „sa si" alebo „si sa" ako napr. bulharčina (porov. Fiedler, 1972).

Sám sebe sa hnusí, *sám na seba* sa jeduje. (Kukučín)

Pripomíname to preto, že ani dlhší tvar sám osebe nemusí byť vždy dostatočným kritériom objektového významu.

Pri nerecipročných slovesách v prísudku je zvratné *si* naozaj zriedka objektom. Aj pri slovesách *dať si, vziať si* vyjadruje vlastne prospech, nie objekt, čo sa naznačuje tým, že významom sú to nie opozitá, ale synonymá, že aj sloveso *vziať (zobrať) si* má význam „dať si".

Po päťminútovom boji si pán doktor prvý musel nabrať polievky. Až po ňom *si vzali* ostatní. (Jesenský) — *Vzal som si tabletku.* (Šikula)

Prospechový význam nezaniká ani pri vzdialenejších synonymách slovies *dať, vziať:*

To bolo dohovorené znamenie medzi nimi, že *si* môže ísť *ukradnúť* hrozienka. (Horváth) — Všetci pite, všetci jedzte, každý, čo môžeš, *uchyť si*, no nikomu nepovedzte! (J. Kráľ)

Lexikálny význam slovies *ukradnúť si, uchytiť si* tu nepripúšťa, aby datív *si* označoval poškodeného krádežou. Naopak, označuje toho, v čí prospech sa činnosť koná.

No zvratné *si* tu predsa môže označovať totožnosť činiteľa a adresáta činnosti, hoci to niekedy znie ako oxymoron.

Listy, ktoré som *si písal* a na ktoré som dával odpoveď, mi vyjasnili, že to, čo ma vždy trápilo, bolo len hľadanie cieľa môjho neužitočného života. (Horváth)

V takýchto prípadoch má zvratné *si* objektovú platnosť. Ide tu o analytickú konštrukciu s dvoma syntakticky samostatnými členmi. Pri slovesách *dať, vziať* je v prísudku takýto stav možný vtedy, keď majú význam „obliecť" a rovnako aj pri samých slovesách *obliecť, zobliecť si* a pri iných príbuzných slovesách: *(z)obuť si, natiahnuť si, nasadiť si, vyzliecť si, opásať si, zložiť si, pripäť si, vytiahnuť si, vziať si* a pod.

Aj ona *si dá* sviatočné šaty. (Ďuríčková) — *Obliekla si* zvrchník, *dávala si* klobúk na hlavu. (Horváth) — Marta sa obliekla, *natiahla si* staré texasky, už dosť ošuchané, *obula si* pevné topánky, blúzku *si zakasala* do texasiek, *natiahla si* starý sveter, naň bledý jarný kabát... (A. Bednár) — Vavrinec však neodpovedá, *vyzlieka si kabát* a na nohy naťahuje papuče. (Jaroš) — Sedela na nízkom stolčeku, *obúvajúc si* topánky. (Šoltésová) — Potom *si založil* čiapku a vošiel do krčmy. (Šikula) — Potom *si prehodila* cez plecia šatku. (Zelinová) — Potom *si opásal* zásteru... (Horváth) — A Rafiková znova *pripäla si* čiapku. (Jesenský)

Tento význam ostáva pevný aj vo frazeologizovaných spojeniach: *dať si sľub (záväzok), dodať si smelosti (gurážu, odvahy), dať si pohov:*

Ja *som si dala sľub*, ba prísahu, že ju nedám za notára. (Timrava) — Tak do toho, *dodával si guráž*, spustíme prvú sondu. (Ďuríčková) — *Dodala si smelosti* a zvolala: „Kto si?" (Kukučín)

Objektový význam má zvratné *si* aj po slovesách *nahradiť, vynahradiť* (= dať ako náhradu):

Nevydala sa, ale *nahradila si* to tajne rumom a verejne rečami. (Horváth) — A dnes *si chceš vynahradiť*, čo si za mladi zameškala. (Zelinová)

Problematická je objektovosť zvratného zámena *si* pri slovesách z okruhov *hľadať, nájsť, priniesť, (za)obstarať, zadovážiť, získať, (vy)voliť, vyberať, vybrať, kúpiť, najať*. Pri všetkých cítiť významový odtienok prospechu. Prospechovosť stojí v popredí aj pri objektoch po týchto slovesách, napr. *hľadať mu ženu* (= pre neho). *(pre)najať mu chatu, (za)obstarať jej miesto.*

O niečo jasnejší stav čo do objektovosti možno pozorovať pri slovesách z okruhov *prosiť, pýtať, žiadať (želať), vymáhať, vyhradiť, vynútiť, vybojovať, vydobyť...*

V nasledujúcich dňoch *si vypýtal* dovolenku. (Ondrejov) — Viac *si* teda ani *žiadať nemôžeme*. (Šoltésová) — Keby sme splnili všetkým ľuďom, čo *si želajú*, možno by bol od nich pokoj. (Jarunková) — Naliehavé zvýšenie výkonu mincovne *vynútilo si* definitívne riešenie. (Z dejín vied a techniky na Slovensku) — Jožovi všetky veci podpisuje mama, to *si* už dávno *vybojoval*. (Ďuríčková)

Výrazne objektový význam má zvratné zámeno *si* po slovesách z okruhu *rozkázať, vnútiť, dovoliť, odpustiť, pripustiť, priznať, vyčítať*, ďalej z okruhov *pomôcť, umožniť, poradiť* (= pomôcť radou), *sľúbiť*, t. j. po slovesách,

ktoré vyjadrujú vôľu, jej prejavy (aktívne, pasívne) a náznaky. J. Ružička (1956) ich zhŕňa pod spoločného menovateľa ako slovesá s tzv. objektovým infinitívom. Podľa neho majú tú spoločnú vlastnosť, že sa nimi vyjadruje uplatňovanie vôle činiteľa voči nejakej inej osobe. Práve touto svojou vlastnosťou umožňujú aj zvratné použitie bez zmeny významu, napr. *rozkázať si, uložiť si, sľúbiť si dačo:*

Znovu *som si prikazoval,* že sa musím ovládať. (Horváth) — Napokon ujček Kováč, *neodpustiac si* šomravé výčitky... sa podvolil, že napíše... (Stodola) — Trochu *si zazlieval,* že ju vyhnal rybárčiť. (Ballek) — *Sľúbila si,* že za ňou zájde. (Zelinová)

Otázkou *si* vlastne *pomáhal* aj odpovedať. (Ballek) ...a ako by *si poradil,* to je jeho vec. (Hronský) — Jožo sa vyškriabal na čerešňu, čím *si umožnil* nehatený výhľad na tú druhú. (Ďuríčková)

Pomerne dobre sa drží objektový význam vo zvratnom zámene *si* po slovesách z druhej najbohatšej skupiny s datívnym objektom, po slovesách hovorenia (verba dicendi). Aj tu je datív druhým objektom popri akuzatíve alebo popri objektovej vete.

Povedal som si, že pokiaľ chlapci ešte spia, pôjdem pohľadať hríbky. (Ondrejov) — ... spýta sa sám seba, ale *nevie si odpovedať.* (Jaroš) — Neslobodno snívať, *vravel si,* život je krajší než sen. (Horváth)

Na mieste prostých slovies môžu stáť slovesné frázy *klásť otázku, robiť výčitky, dať odpoveď* a i. Polyverbizácia v tomto okruhu značne pokročila i v slovenčine:

Tú istú *otázku si kladiem.* (Ballek) — A ja *som si* istý čas *robila výčitky,* že som mu skrátila život. (Horváth)

Objektový význam vystupuje ešte plastickejšie pri slovesách dicendi s vôľovým odtienkom: *nahovárať, (v)sugerovať, nadať/nadávať, vyčitovať, prisahať* (= sľúbiť) atď., ktoré tvoria prechod ku skupine vôľových slovies:

Nahovárali sme si, že je to martýrstvo. (Horváth) — Oh, ty jašo, *nadávam si,* veď *si si* to všetko iba *vsugeroval.* (Jaroš) — Veľa *si navyčitujem,* no napraviť sa nič nedá. (Sloboda) — *Prisahám si* v mysli, že hneď druhého dňa vyhodím nášho kočiša. (Horváth)

Vzdialenejšími synonymami týchto slovies sú slovesá z okruhov *pripomenúť/pripomínať, opakovať, vysvetľovať/vysvetliť, vyložiť, potvrdiť* a pod.

Ani to meno *si nesmel pripomenúť.* (Horváth) — *Zopakoval si* v duchu príslušné partie z cyklistických príručiek. (Ďuríčková) — A úbohý Stredoeurópan preto cestuje do Paríža, aby *si potvrdil* túto svoju predstavu. (Horváth)

Ani po slovesách dicendi nie je hranica medzi objektovým zámenom *si* a voľnými datívmi celkom presná. Znepriehľadňujú ju expresívne synonymá slovesa *hovoriť.* Ak nemajú pri sebe aj akuzatívny (tzv. obsahový) objekt alebo objektovú vetu (s ním rovnoznačnú), vtedy aj zvratné *si*

klesá medzi citové datívy, napr. *dudrať si, hundrať si, frflať si, mrmlať si, spievať si, pískať si.* Pri predponových slovesách (aj neexpresívnych) sa zvratné *si* zasa dostáva na úroveň slovotvornej morfémy *si: zahrešiť si, zakliať si, zatelefonovať si, zavolať si, prečítať si, pohovoriť si, poznačiť si, zapísať si.*

Čo som lajoš? Nech *si* len *frflú!* (Ďuríčková) — Takto *si húdla* maminka, ale jej lamentácie si nik nevšímal. (Stodola) — *Hvizdol si* od údivu. (Kapolka)
Aj *si zahvizdne*, aj *si zaspieva*, aj s ľudom zhovor vedie. (Sládkovič) — Na slovenčine *si* časopis *prečítali* konečne aj ostatní žiaci. (Ďuríčková) — Ráčte *si* to *poznačiť*. (Jesenský)

Pri slovesách, kde je datív jediným objektom, zvratné *si* v objektovej funkcii sa vyskytuje málokedy, napr. po slovesách *(po)slúžiť, ublížiť, poškodiť; pripadať nejaký, predchodiť nejaký; byť na vine:*

Len *si poslúž!* (Ďuríčková) — Hanička, daj pozor, pokojne seď, aby *si si neublížila!* (Stodola) — *Pripadal si* menejcenný ani dáky ultrafrakčný zúfalec. (Ďuríčková) — Sám si si na vine. (Zelinová)

Recipročné zvratné *si* je menej obmedzené v objektovej funkcii. Nenaráža na obmedzenia ani pri základnej skupine slovies s datívnym objektom, t. j. pri slovesách z okruhov *dať, vziať.*

Viete, *dávajú si* ich mladí z lásky — v prvú májovú nedeľu. (Zelinová) — Pokračovali sme v ceste, na nepríjemných miestach *sme si podávali* nosidlá. (Kapolka) — Ten pohár všetkých obíde — ľudia *si* ruky *podajú.* (J. Kráľ) — V ten deň *sme si* úsek *rozdelili* na kusy. (Kapolka) — V takom prípade *si* cyklista a bicykel *vymenia* miesto. (Ďuríčková) — Vrátili sme si! (Kubáni)

Aj sloveso *požičať* tu vystupuje ako synonymum slovesa *dať* (nie *brať*):

Kým *si* tréner, sprievodkyňa a vlakvedúci *požičiavali* rozumy, mládenci bicykle rozmontovali. (Ďuríčková)

Po slovesách, ktoré vyjadrujú vôľu a jej prejavy *(rozkazovať, dovoliť, odpustiť, pomáhať, umožniť, poradiť, sľubovať),* zvratné *si* sa v objektovej funkcii používa tiež celkom bežne.

Matka s otcom sa akosi zvedavo pozorovali, láskali sa pohľadom, *odpúšťali si* v tento deň sviatočný všetky celotýždenné nedorozumenia. (Ballek) — Ako boli oblečení, *zaželali si* dobré ráno, pobozkali sa... (Šoltésová) — Poďme ďalej: prečo vznikla potreba sobášiť sa a *sľubovať si* vernosť? Prečo musia manželia sľubovať pri sobáši, že *si budú verní* až do smrti? (Stodola)

Rovnako pri slovesách hovorenia, a to aj pri expresívnych, ostáva objektový význam recipročného zvratného zámena *si* neporušený (pevný).

Vyrozprávali si všetko, čo si v hore pri ohni zameškali povedať. (Ondrejov) — Vzájomne *si prezradili,* kde cestujú. (Ballek) — Našinci *si kliali* takými výrazmi, že sa neodvažujem na ne ani myslieť. (A. Bednár) — Návštevy *si ohlasovali* telegraficky. (Ballek) — A vyhoďte tých dvoch, nech *si nešepkajú* konča mojej

postele. (Jarunková) — Hádam *si* len *nebudú* oni mladí *robiť kázne,* to predsa obstarávajú rodičia a profáci. (Ďuríčková) — Obaja *si chceli dokázať,* že jeden nebýva vždy taký bezočivý. (Ballek)

Ani singulár slovesa nie je prekážkou objektovému chápaniu zvratného *si,* ak recipročnosť vyplýva z lexikálneho významu slovesa: *Jules si chcel silou mocou dohovoriť rendezvous.* (Horváth)

Objektové zvratné *si* tu pristupuje aj k slovesám s významami „písať" a vôbec „nadviazať a udržiavať dorozumievanie":

Budeš si môcť aj *písať* s nimi. (Horváth) — Stratil sa nám klinec, ktorým *sme si* na toaletný papier stručne *napisovali* všetky zážitky. (Stodola) — Tak sa teda zhovárajte a *tykajte si.* (Ďuríčková) — *Pripime si* na jeho zdravie! *Štrngli si.* (Kapolka) Ich oči *si rozumeli.* (Horváth) — To bolo naše zmierenie — *porozumeli sme si* bez slova. (Šoltésová)

Okrem toho recipročné zvratné *si* plní objektovú funkciu po takých slovesách a adjektívach, ktoré označujú vzťahy medzi dvoma a viacej substanciami: *stačiť si, byť si podobný* a pod.

Boli si také *podobné,* že som ich nevedel rozoznať. (Horváth) — Mládenci *si* navzájom *stačili,* o nás neprejavovali záujem. (Ďuríčková)

Ešte menej obmedzené je objektové zvratné *si,* keď nestojí po prísudkovom slovese, ale po neprísudkovom infinitíve slovesa, t. j. v infinitívnej polovetnej konštrukcii. (Infinitív môže pritom vo vete plniť úlohu predmetu, príslovkového určenia, podmetu, doplnku a pod.) Ak napr. je datív objektom vo väzbe *predstaviť dakoho dakomu,* tak je objektom aj zvratné *si* vo vete *Igorovi podala ruku a dala si predstaviť Laca* (Jaroš), hoci samo sloveso *predstaviť si* je reflexívum tantum, lenže má aj iný význam ako nezvratné *predstaviť* alebo recipročne *predstaviť sa.*

V infinitívnej polovetnej konštrukcii zvratné *si* má objektový význam pri všetkých tých slovesách, pri ktorých plnia objektovú funkciu iné datívy. Zrastanie so slovesom tu nenastáva.

V prvom rade je tak po slovesách z okruhov *dať, vziať.*

Ráno si ju však vzala, ak *si* ju človek *dal vziať.* (Zelinová) — Dal si naliať. (Kukučín)

Infinitív plnovýznamového slovesa možno vynechať. V daktorých prípadoch sa vynechanie infinitívu živo pociťuje, napr. *A predsa je to jej Peter a ona si ho nedá.* (Horváth). Z tejto vety jasne vyplýva, že úplná konštrukcia má podobu *ona si ho nedá vziať.* No v jednotlivých lexikalizovaných prípadoch sa elipsa infinitívu necíti, napr. pri infinitívoch slovies, ktoré označujú objednávanie, kupovanie nápojov a jedál v hostincoch:

Dal si ešte vodku (= dal si naliať), *vypil ju opretý o pult.* (Mitana)

Ďalej objektové *si* stojí po infinitívoch s významom *povedať, vysvetliť, objasniť, referovať, poradiť:*

On si nikdy nedá povedať. (Šikula) — Aurel si dá o tom podrobne referovať. (Stodola) — Dal si v záchode náš prípad objasniť. (Stodola) — Nedal si poradiť od obvodného lekára. (Sloboda) — Orestea pozrela na všetky strany a dávala si vysvetľovať. (Sloboda)

Rovnako sa takéto objektové *si* používa i po infinitívoch slovies označujúcich prejavy vôle, napr. *rozkázať, zakázať, predpísať, žiadať, odpustiť, pomáhať, poradiť* a po iných slovesách s datívnou väzbou.

Keby lásku dávali na recept, Zuzana by si ju znova dala predpísať. (Ďuríčková) — Ja som si pred podpísaním vždy žiadal prečítať zápisnicu. (Stodola)

Po rozbore slovenského materiálu pokladáme rozšírený a v slavistike tradovaný predpoklad o veľkej zriedkavosti objektového významu zvratných zámen *sa, si* za neudržateľný. Objektový význam zvratného *sa* sme opísali na inom mieste (Jazykovedné štúdie XIII, v tlači). V tomto článku sme rozobrali objektové zvratné *si*. Mienka o malom rozsahu objektovej funkcie mohla vzniknúť z pozorovania iba časti materiálu, z pozorovania zvratného zámena *si* pri určitých slovesných tvaroch v predikáte, ktoré nemajú recipročný význam. V tejto pozícii je skutočne význam zvratného zámena *si* posunutý smerom k voľnému datívu aj pri typických slovesách s datívnou väzbou (s datívom ako druhým objektom), t. j. po slovesách z okruhov *dať, vziať, hľadať, nájsť, zadovážiť, vybrať* a čiastočne aj pri slovesách z okruhu *hovoriť*. No ani tu nenastal posun pri všetkých okruhoch slovies. Pevná ostala objektová funkcia zvratného *si* pri slovesách, ktoré označujú prejavy vôle (kladné aj záporné): *rozkázať, vnútiť, odpustiť, pomôcť, umožniť, nahovoriť, sľúbiť* a pod., ktoré vyjadrujú uplatňovanie vôle činiteľa voči inej osobe, preto umožňujú aj retroakciu vyjadrenú zvratným zámenom.

Keď posudzujeme výskyt objektového zvratného *si* z hľadiska všetkých slovies s datívnou väzbou, zisťujeme väčšie zastúpenie objektovej funkcie, než sa bežne myslí.

Túto mienku potvrdzuje a podporuje aj pozorovanie ďalších pozícií. Patrí k nim najmä pozícia pri recipročných slovesách a pozícia v polovetných infinitívnych konštrukciách. V týchto dvoch pozíciách odpadávajú rozmanité obmedzenia objektovej funkcie; napr. v infinitívnej polovetnej konštrukcii stojí objektové zámeno *si* pri všetkých slovesách, pri ktorých v prísudku stoja ostatné datívne objekty.

Opis objektovej funkcie zvratného *si* ešte treba doplniť pohľadom z opačnej strany, od tzv. voľných použití a od zvratného *si* časticovej povahy v reflexívach tantum, aby sa hranice medzi nimi spresnili aj z tejto strany.

Literatúra

FIEDLER, W.: Reflexiv und Medium im Bulgarischen. Zeitschrift für Slawistik, *17*, 1972, s. 380—394.

HAVRÁNEK, B.: Genera verbi v slovanských jazycích. Zv. 1. Praha, nákladem Královské české společnosti nauk 1928, s. 184.

KOENITZ, B. — WALTER, H.: Zur syntaktischen Intepretation der Klitika in den slawischen Sprachen der Gegenwart. Zeitschrift für Slawistik, *13*, 1968, s. 179—200.

KOPEČNÝ, F.: Passivum, reflexivní forma slovesná a reflexivní sloveso. In: Studie a práce linguistické. 1. Praha, Nakladatelství ČSAV 1954, s. 224—247.

RUŽIČKA, J.: Skladba neurčitku v slovenskom spisovnom jazyku. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1956, s. 114.

Marta Marsinová

O ADJEKTÍVACH K SUBSTANTÍVU **KOMÉDIA**

Rozvoj našej divadelnej kultúry, či už scénickej alebo rozhlasovej a televíznej, si vyžaduje aj postupné dopĺňanie príslušnej terminológie. Rovnako k tomu pobáda i konfrontácia slovenčiny s češtinou, ako sa realizuje pri koncipovaní Česko-slovenského slovníka. Pri tejto práci sa zisťuje, že ani jeden z našich slovníkov nezaznamenáva adjektívum k substantívu *komédia*. Naproti tomu jazykový materiál uložený v slovníkovej kartotéke Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV nie je skúpy na doklady. Poskytuje nám tri podoby adjektíva k substantívu *komédia: komedický, komedijný* (s variantmi *komedíjny, komédijný*) a *komediálny*. Uvedieme vo výbere jednak citáty, jednak niekoľko ustálených alebo bežných spojení na každú z uvedených podôb. Doklady sú z Kultúrneho života a z bratislavského Večerníka.

K o m e d i á l n y:

Herci hrali túto hru s *komediálnym* uvoľnením. (KŽ, 1961) — Autori sa snažili dať ešte filmu aj *komediálny* charakter. (KŽ, 1966) — S nevšednou chuťou, pôžitkom a *komediálnym* ostňom vyhráva svoju Glóriu od hysterických prejavov strachu spôsobnej paničky... (KŽ, 1967) — Výkon (V. Polónyiho) v hlavnej postave bol obmenou mnohých z tých *komediálnych* postupov, ktoré sme uňho v poslednom čase videli. (Večerník, 1964)

Ďalej sú doložené tieto spojenia:

pôvabná *komediálna* herečka, *komediálny* talent, *komediálne* pochlebovačstvo, *komediálna* nadsádzka, *komediálne* rozohranie sa, *komediálny* pohľad na ľudskú samotu; inscenácii chýba výraznejší *komediálny* nerv a i.

K o m e d i j n ý (a varianty):

Obidve scény dokázali vytvoriť predstavenia vysokej *komedíjnej* kultúry. (KŽ, 1961) — *Komédijné* žánre sú mnohotvárne. (KŽ, 1955) — Bohatá škála

ľudového humoru sa zúžila najmä v scénach materí na jazykový stereotyp, ktorého *komedijny* dych sa úmerne skracoval, až sa stal nudným. (KŽ, 1965)

Slovné spojenia: *zmysel pre komedijnu ľahkosť; komedijný charakter Ostrovského hry; komedijne scény; komedijný povahopis; komedijne nadľahčenie.*

Komedický:

V ľahkom *komedickom* tóne sa pokúsil rozviesť režisér... problematiku umelcov v dnešnom Berlíne. (KŽ, 1952)

Slovné spojenia: *komedický tón predstavenia; komedická postava.*

Materiál nám ukazuje, že prvé doklady na adjektívum k substantívu *komédia* sú z päťdesiatych rokov. Najstaršia doložená podoba je *komedický* (1952), ale je na ňu najmenej dokladov (3). Doložená je aj príslovka *komedicky (komedicky ladený scenár)* a abstraktum *komedičnosť:* No celkový zámer komédie preceňuje autor akýmisi doplnkami, ktoré síce *komedičnosti* pridávajú, ale v podstate ostávajú len hrou slov. (KŽ, 1955)

Na druhom mieste čo do frekvencie je podoba *komedijný* (s pravopisnými variantmi; od r. 1954). Máme na ňu v našom materiáli 8 dokladov a okrem toho príslovku *komedijne* a abstraktum *komedijnosť* (po 2 dokladoch): *komedijne odľahčiť text; komedijne podfarbený tón; zmysel pre divadelnú komedijnosť; jemná komédijnosť (premiéry).*

Najväčší počet dokladov je na podobu *komediálny.* (Prvý doklad až z r. 1961). K tejto podobe nemáme doloženú príslovku ani abstraktum, ale zato máme vlastný doklad zo súčasnej publicistiky, ktorý potvrdzuje životnosť tejto podoby:

Príbeh filmu je situovaný do prostredia činžiaka, kde susedské vzťahy rôzneho druhu sa stali vďačným východiskom na rozohratie *komediálnych* situácií. (Večerník, *20*, 21. 2. 1975, č. 37, s. 7)

Z hľadiska frekvencie v texte má zreteľne primát podoba *komediálny*, ale treba sa pozrieť aj na produktivitu jednotlivých slovotvorných postupov pri tomto lexikálnom základe cudzieho pôvodu. Pravda, podoby *komediálny, komedijný, komedický* sú zároveň svedectvom toho, že aj slovotvorné prípony v nich sú nedomáceho pôvodu.

Najstaršia podoba *komedický* je utvorená od základu *komédia* tak, ako je utvorené adjektívum *parodický* od substantíva *paródia* a ako sú napr. od substantív *alegória, irónia, melanchólia, melódia, ortopédia, rapsódia* a pod. utvorené adjektíva *alegorický, ironický, melancholický, melodický, ortopedický, rapsodický* a pod. so skráteným vokálom v základe slova (Horecký, 1959, s. 155).

Ani podoba *komedijný* nie je zo slovotvorného hľadiska osihotená; je utvorená od substantíva *komédia* podobne ako adjektíva *galerijný, havarijný, konfesijný, misijný, penzijný, režijný* a pod. od substantív *galéria, havária, konfesia, misia, penzia, réžia.* O tomto type tvorenia adjektív nenájdeme v cit. práci J. Horeckého nijakú zmienku. Ale ten istý autor má krátky príspevok v Slovenskej reči (Horecký, 1952/53, s. 424), v ktorom sa dotýka podobného spôsobu tvorenia adjektív a označuje ho ako zriedkavé, odchylné od normálneho tvorenia v tom, že sa tu vkladá spoluhláska *j.* Keďže však túto podobu máme doloženú vo viacerých variantoch *(komedijný, komédijný* a *komedíjny),* treba jej venovať pozornosť. V poučkách o pravopise a výslovnosti cudzích slov, ako ich formulujú Pravidlá slovenského pravopisu (1971, s. 30—34), niet zmienky o tomto type — azda preto je v písomných dokladoch taká rozkolísanosť —, ale analogicky podľa iných prípadov, kde sa koreňová samohláska pred príponou kráti, ako aj podľa podôb *režijný* (od *réžia*), *študijný* (od *štúdium*) v kodifikovaných Pravidlách alebo uvádzaných v iných príručkách (napr. v Praktickej príručke slovenského pravopisu sa uvádza príd. meno *havarijný* k slovu *havária*), je v slovenčine opodstatnená aj podoba *komedijný.* Príslovka má podobu *komedijne* a abstraktum vlastnosti podobu *komedijnosť.*

Tretia podoba — *komediálny* — má tiež slovotvorné opodstatnenie. Je utvorená analogicky ako adjektíva *bakteriálny, koloniálny, materiálny* a pod. od substantív *baktéria, kolónia, matéria.* Krátenie slabiky v základe pred príponou *-álny* nastáva podľa pravidla, ktoré uvádzajú Pravidlá slovenského pravopisu (1971, s. 33).

Keďže sa teda v slovenčine vyskytujú tri podoby adjektíva k substantívu *komédia,* je pre určenie najvhodnejšej podoby popri frekvencii rozhodujúca najmä produktivita jednotlivých odvodzovacích prípon. Aj podľa tohto kritéria má podoba *komediálny* prednosť pred podobami *komedijný* a *komedický.* K podobe *komediálny* patrí príslovka *komediálne* a abstraktum *komediálnosť,* ktoré v dosiaľ prístupnom materiáli nie sú doložené.

Napokon treba uvážiť ešte ďalšie kritérium. Adjektívum k substantívu *komédia* je vlastnostným prídavným menom, lebo sa dá od neho utvoriť názov vlastnosti príponou *-osť* (Horecký, 1959, s. 169). A keďže ten istý autor v kapitole o tvorení vlastnostných prídavných mien v bode 4, s. 170 konštatuje, že príponou *-ický* sa vlastnostné prídavné mená tvoria pomerne zriedkavo, máme tým ďalší argument proti podobe adjektíva *komedický.*

Keď na základe uvedených zistení vylúčime podobu *komedický* z hľadiska frekvencie i tvorenia slov ako nepotrebnú (z vecného hľadiska na jej vznik azda pôsobilo adjektívum *tragický,* ale to je kvalitatívne adjektívum), zostávajú podoby *komediálny* a *komedijný.* Prvá z nich je frekven-

tovanejšia a zaraďuje sa aj k produktívnejšiemu slovotvornému typu. (Porov. napr. v Slovníku slovenského jazyka I heslo *konfesia:* v prihniezdovaných adjektívach je podoba *konfesionálny* ako neutrálna, podoba *konfesijný* je označená ako zriedkavá).

V novom vydaní Slovníka slovenského jazyka bude teda treba k substantívu *komédia* uviesť adjektívum *komediálny*, prípadne s označením zried. i podobu *komedijný*. Podobu *komedický* netreba uvádzať, aby sa v terminologickej oblasti nerozmnožovali varianty. A do Česko-slovenského slovníka proti českej podobe *komedijný* prichodí rovnako uviesť dvojicu ekvivalentov *komediálny* a ako zriedkavú podobu aj príd. meno *komedijný*.

Literatúra

HORECKÝ, J.: Slovotvorná sústava slovenčiny. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959. 218 s.

HORECKÝ, J.: Prídavné mená *muzeálny* a *muzejný*. Slovenská reč, *18*, 1952/53, s. 424—425.

Pravidlá slovenského pravopisu. Red. Š. Peciar. 11. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971. 424 s.

Slovník slovenského jazyka. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959—1968. 6 zv.

ZAUNER, A.: Praktická príručka slovenského pravopisu. 4. vyd. Martin, Osveta 1973, s. 283.

Jolana Nižníková

VYMEDZENIE PRÍVLASTKU V STARŠÍCH JAZYKOVEDNÝCH PRÍRUČKÁCH

Prívlastku a jeho vetnočlenskej charakteristike sa v posledných desaťročiach v slovenských i českých lingvistických prácach venovala značná pozornosť. Riešili sa už mnohé parciálne otázky suvisiace s týmto vetným členom. Niektoré problémy však doteraz ostávajú sporné, príp. sa interpretujú nejednotne.

Pri komplexnom riešení tejto problematiky je dôležitý aj spätný pohľad na začiatky našej jazykovednej teórie, ktorým sa doteraz nevenovala systematická pozornosť. Práce o tejto problematike sa objavujú zvyčajne pri významných jubileách a hodnotia dielo niektorého nášho jazykovedca ako celok. Je zrejmé, že pri takomto komplexnom pohľade nie je možné hlbšie rozobrať jednotlivé čiastkové problémy, prípadne konfrontovať názory na ne v určitom období. Cieľom nášho príspevku je podať prehľad názorov na prívlastok ako vetný člen od Štúrovej kodifikácie spisovnej slovenčiny a konfrontovať ich s dnešnými poznatkami.

Prvé slovenské jazykovedné práce vznikli z úsilia o utvorenie jednotného spisovného jazyka Slovákov, preto je pochopiteľné, že mali viac praktický ako teoretický charakter. Prvou normatívnou gramatikou novej súčasnej spisovnej slovenčiny bola Štúrova Nauka reči slovenskej (1846). Celkové hodnotenie tejto práce podal V. Blanár (1957). V duchu vtedajšej domácej a zahraničnej gramatickej tradície najviac pozornosti v nej venoval Ľ. Štúr hláskosloviu a tvarosloviu. Syntax je spracovaná veľmi stručne v tretej časti pod názvom Spojna (s. 190—214). Ako konštatoval V. Blanár, Ľ. Štúr v nej ešte terminologicky neodlíšil slovný druh a vetný člen. Rozlišuje slová „v samostatnom staňí vo vípoveďi, tzv. podstavňíki (subjekta)" a slová v „odvislom staňí-prímeti" (s. 191—199). Pre problematiku prívlastku sú cenné jeho úvahy týkajúce sa adnominálneho genitívu. Uvádza, že v slovenčine pre veľké bohatstvo prídavných mien je možné nahradiť adnominálny genitív príslušným adjektívom (napr. *dcéra sedliaka — sedliakova dcéra, drevo duba — dubové drevo* ap.), čím sa „zo spojeňja odvislosťi rovnuo spojeňja stáva (s. 201), to znamená, že nezhodný tvar prívlastku sa mení na tvar zhodný s nadradeným substantívom. Ľ. Štúr pritom rozlišoval adjektíva utvorené od pomenovaní osôb typu *pánov* a *panský, sedliakov* a *sedliacky*. Správne vystihol rozdiel medzi privlastňovacími a vzťahovými adjektívami konštatáciou, že vzťahové adjektívum sa používa vtedy, „ak sa ňje jedna osoba, ale všeobecnosť pochopu v sebe zavrenjeho viznamenať chce" (s. 201). Ukazuje ďalej, že nahradiť adnominálny genitív zhodným adjektívnym prívlastkom nie je možné vtedy, keď je genitív rozvinutý ďalším adjektívnym alebo substantívnym prívlastkom, napr. *syn veľkého pána, Nitra, sídlo kráľa Svätopluka*, atď. Spojenia typu *nášho pánov statok, našej matkin dar*, vyskytujúce sa v hovorovej reči, pokladá Ľ. Štúr za nejasné, a preto nesprávne.

V závere svojej Spojny sa Štúr zaoberá otázkami slovosledu. O adjektívach hovorí, že stoja pred substantívom, ale aj za ním, no pripomína, že častejšie je postavenie v antepozícii a že oddeľovanie adjektíva od nadradeného slova nie je správne. Za základné postavenie adnominálneho genitívu pokladá postavenie za nadradeným substantívom, no pripúšťa aj postavenie v antepozícii, napr. *sveta pán, rieky šum, diel hukot*. V súčasnej slovenčine sa takéto postavenie chápe ako príznakové a využíva sa skoro výlučne iba v básnickej reči.

Ľ. Štúrovi šlo v Nauke predovšetkým o kodifikátorskú úlohu, teda o ustálenie ortografie a formálnej morfológie. To sa odrazilo aj v okrajovom spracovaní syntaxe, ale to bolo vo vtedajších gramatikách bežné. Preto sa tým nijako neznižuje úloha Ľ. Štúra pri utváraní novej spisovnej slovenčiny.

Základy slovenskej syntaxe a teda aj základy teórie vetných členov

vypracoval vo svojich syntaktických prácach M. Hattala. Už na konferencii o M. Hattalovi v Trstenej sa konštatovalo, že v syntaktickej časti Mluvnice jazyka slovenského (1865) M. Hattala aplikoval svoje teoretické názory zo Srovnávacej mluvnice jazyka českého a slovenského (1857) na slovenský materiál, preto budeme vychádzať z jeho názorov na prívlastok vyslovených v Mluvnici. Teoretické spracovanie problematiky vetných členov v nej prekvapuje jednak jasným vystihnutím ich podstaty a jednak na svoj čas vynikajúcim spracovaním slovenskej odbornej terminológie, na čo upozornil vo svojom diskusnom príspevku A. Jedlička (1971). Podrobnejšie sa spracovaniu skladby M. Hattalu venoval vo svojom príspevku J. Oravec (1971).

M. Hattala už jasne rozlišuje základné (hlavné) a vedľajšie alebo „pobočné" vetné členy. Medzi nimi rozlišuje „doplňky" alebo najbližšie predmety, „príslovečné určenia" a „prívlastky" (Hattala, 1865, s. 193). Spolu s J. Oravcom môžeme konštatovať, že doplnok v dnešnom chápaní M. Hattala nepoznal a doplnky vo vete *Kráľovič poberal sa ďalej aj veselý aj smutný* (s. 203) hodnotí ako zhodné prívlastky. Jeho definícia prívlastku (prívlastky alebo prídavky, prímety a prístavky sú všetky tie slová, ktorými podstatné mená a iné spôsobom tých potrebované čiastky reči a síce čo podmety a prísudky, než i čo doplňky a príslovečne určenia opatrujeme) presne zodpovedá dnešnému chápaniu prívlastku ako priamej determinácie syntaktického substantíva bez ohľadu na jeho vetnočlenskú platnosť.

Prívlastok rozčleňuje M. Hattala na zhodný (nazýva ho sriadený) a nezhodný (podriadený). Zhodným prívlastkom býva najčastejšie adjektívum, zriedkavejšie zámená a číslovky. Výstižné je jeho tvrdenie, že ak sa opakuje prívlastok modifikovaný zmenšujúcimi alebo zveličujúcimi príponami, zastupuje vo vete príslovky *veľmi, celkom* a pod., napr. *hlboká, hlbočizná jama; nový, novučičký mešec.*

Zhodný prívlastok vyjadrený substantívom nazýva M. Hattala prídavkom, ak sa skladá z jedného slova, a prístavkom, ak je rozvitý. Prídavok môže stáť v antepozícii i v postpozícii. Prístavok sa od ostatnej vety oddeľuje čiarkou. Z dnešného hľadiska zaradil M. Hattala k tzv. prídavku nie celkom rovnorodé javy. V spojeniach typu *ozruta chlap* sa dnes prvé substantívum jednoznačne považuje za zhodný substantívny prívlastok (hodnotiaci), ale typ *na teba, b i e d n u, vladár sa lakomí* sa zaraďuje zväčša do apozície. V spojeniach *kráľ Svätopluk, pani kráľovná, pán tatíček*, v ktorých M. Hattala za prídavok pokladá prvý výraz, hodnotíme výrazy *pán* a *pani* ako prívlastky, ale výraz *kráľ* pokladáme za základné, určujúce slovo syntagmy a slovo *Svätopluk* za zhodný prívlastok.

Najproblematickejším miestom v tejto časti Hattalovej koncepcie je vymedzenie prístavku. Hoci príklady, ktoré M. Hattala uvádza, aj dnes sa

všeobecne chápu ako prístavkové — apozičné (napr. *Gejza, kráľ uhorský; nad Váhom, riekou našej rodiny*), samo vymedzenie prístavku je veľmi všeobecné v porovnaní s dnešným vymedzením apozície ako vzťahu širokej totožnosti (Šmilauer, 1958) a so zdôraznením jej nevetného predikatívneho charakteru (Mathesius, 1947).

Za nezhodný (podriadený) prívlastok pokladá M. Hattala iba adnominálny prívlastok, vyskytujúci sa najčastejšie v genitíve, zriedkavejšie v ostatných pádoch. Pri adnominálnom genitíve rozoznáva aj niektoré jeho čiastkové významy (gen. privlastňovací, látkový, opisovací, zrovnávací, rozdeľovací a doplňovací). Nedostatkom Hattalovho vymedzenia genitívu je najmä to, že mieša syntax a sémantiku, predložkové a prosté pády.

Osobitnú časť venuje M. Hattala infinitívu. Medzi funkciami infinitívu vo vete vymedzuje i jeho prívlastkovú platnosť. Ale z príkladov, ktoré uvádza, má infinitív prívlastkovú platnosť iba vo vete *Našiel spôsob hada vyvábiť*, kým v ostatných (napr. *Mám času sa naobedovať a v karty zahrať* alebo *Choď mi pre koselník kosák naostriť*) má infinitív platnosť príslovkového určenia.

Pri slovoslede prívlastku ako základné pravidlo M. Hattala uvádza, že zhodný prívlastok stojí pred nadradeným substantívom a nezhodný za ním. Toto základné pravidlo v podstate platí dodnes. Nemožno však súhlasiť s názorom, že privlastňovacie prídavné mená a zámená stoja za nadradeným substantívom, lebo zastupujú nezhodné genitívne prívlastky (napr. *láska jeho, háj kalinový, stoly javorové*). V týchto prípadoch však nejde o privlastňovacie, ale o vzťahové adjektíva a ich postavenie je dnes rovnaké ako pri ostatných zhodných adjektívnych prívlastkoch, teda v antepozícii. Zámeno jeho sa dnes hodnotí ako zhodný adjektívny prívlastok.

Za základné postavenie akostných adjektív vo funkcii prívlastku pokladá M. Hattala postavenie v antepozícii. Opačné je vtedy, keď sa pred obidvoma členmi atributívnej syntagmy opakuje predložka, napr. *už je za horičkou, za vysokou, za vodičkou, za hlbokou*. Domnievame sa, že toto Hattalove tvrdenie bolo determinované najmä tým, že dokladový materiál pre svoje práce čerpal z ľudovej slovesnosti, kde takéto spojenia boli už pretrifikované, a že ani v Hattalovom období nešlo o živý syntaktický jav.

Aj napriek tomu, že niektoré čiastkové riešenia problematiky prívlastku v Hattalovej Mluvnici sú dnes už prekonané, v základných otázkach jeho zistenia platia dodnes. Hattalova Mluvnica sa stala oficiálnou príručkou pravidiel slovenského jazyka na dlhší čas. V praxi ju nahradila až Czamblova Rukoväť spisovnej reči slovenskej (1915). Hodnotenie skladby v tejto práci podal R. Schnek (1973). S. Czambel nadväzuje na Hattalove syntaktické teórie a v niektorých čiastkových otázkach sa v teórii vetných členov

dostáva ďalej. No na druhej strane sú niektoré Czamblove formulácie menej presné ako Hattalove. Vedľajšie vetné členy nazýva objasňovacími slovami alebo výrazmi a delí ich podľa toho, ktorý slovný druh determinujú. Prívlastok definuje ako slovo, ktorým „sa objasňuje výlučne podstatné meno bez ohľadu na to, v akej čiastke vety je ono" (Czambel, 1915, s. 244). Táto definícia je oproti Hattalovej krokom späť, keďže Hattala uvádzal, že prívlastok určuje nielen substantívum, ale akýkoľvek slovný druh stojaci v jeho funkcii. Na druhej strane S. Czambel správne vyčlenil z prívlastku typ *vojak leží ranený* (chápaný Hattalom ako prívlastok) a zaradil ho k tzv. nepredmetnému doplnku (predmetným doplnkom nazýva predmet v dnešnom chápaní). Zhodné prívlastky nazýva priradenými; vyjadrujú sa adjektívami, ohybnými particípiami, zámenami a číslovkami (všetky tieto prívlastky nazýva adjektívnymi) a podstatným menom; nezhodné prívlastky nazýva podradenými. Substantívne zhodné prívlastky nazýva tak ako M. Hattala predstavkami, ak stoja pred nadradeným substantívom, a prístavkami, ak sú v postpozícii. Zdôrazňuje, že predstavok nebýva objasňovaný (rozvitý). Ak sa objasní, stáva sa prístavkom (napr. *mesto Komárno* a *Komárno, mesto uhorské*). Prikláňame sa k názoru R. Schneka, že tu ide o zamieňanie hodnôt v rámci syntagmy, pretože prívlastkom je tu vlastné meno. Ďalej treba povedať, že iba prostým rozvitím substantíva sa z neho nestáva apozičný výraz. Podstatnou vlastnosťou prístavku je jeho postpozícia, jeho relatívne vyčlenenie z ostatnej vety a ďalej to, že ide o vyjadrenie tej istej predstavy ako pri prívlastku, ale rôznymi spôsobmi, a nakoniec prítomnosť nevetnej predikácie.

Spracovanie „podradeného" (nezhodného) prívlastku je veľmi stručné. Hoci S. Czambel v porovnaní s M. Hattalom rozširuje možnosti vyjadrenia nezhodného prívlastku (môže byť vyjadrený substantívom s predložkou alebo bez nej, neurčitkom a všetkými ostatnými výrazmi, ktorými sa objasňuje substantívum, napr. *záhrada na dvesto siah, oči ako trnky*), nepodáva charakteristiku jeho významov podľa jednotlivých pádov.

Otázky spracovania slovosledu považujeme na rozdiel od R. Schneka za najlepšie časti Czamblovej Rukoväte. Za základné postavenie zhodného prívlastku pokladá S. Czambel postavenie v antepozícii. Dôležité sú jeho zistenia, že pri zmene tohto poradia ide vždy o zdôraznenie postponovaného člena. To isté platí aj o dvojčlenných prívlastkoch, z ktorých jeden stojí pred nadradeným členom a druhý — zdôraznený — po ňom, napr. *Rukoväť spisovnej reči slovenskej*. Takýto slovosled bol v minulosti zrejme častejší; dnes sa využíva len pri silnom dôraze v štylisticky príznakových výpovediach. Zdanlivo mu možno vyčítať, že poradie komponentov v konštrukciách typu *Postavený na piesku dom padá* pokladá za základné. Zrejme tým zaznamenával istý vtedajší úzus. Ten však bol už

na ústupe a S. Czambel si to uvedomoval. Preto je sotva oprávnené, keď R. Schnek v uvedenom príspevku označuje tieto jeho úvahy za priamočiare a zjednodušujúce. Veď S. Czambel v poznámke na s. 217 konštatuje, že v skutočnosti už mnohočlennosť (rozvitosť) prívlastkového výrazu je signálom jeho dôrazu, preto je správne, aby sa kládol celý za nadradené substantívum a oddeľoval sa od neho čiarkami, teda *Dom, postavený na piesku, padá.* S. Czambel tu v rozpore s vtedajšou slovoslednou tradíciou vyslovil zásadu, ktorá v podstate platí dodnes. Neplatí však úplne jeho požiadavka o interpunkcii, lebo tá závisí od toho, či ide o tesný alebo voľný prívlastok. V uvedenej vete ide o prívlastok tesný, preto jeho oddelenie čiarkami nie je na mieste.

Trvalú platnosť má aj Czamblova požiadavka, aby sa priezviská vždy zhodovali v rode, v čísle a v páde s rodným menom. Nemôžeme však súhlasiť s jeho hodnotením vetnočlenskej platnosti rodných mien, ktoré pokladá za predstavky priezviska. Rodné mená sa zväčša hodnotia ako nadradený člen a priezvisko ako prívlastok, no v niektorých prípadoch možno prijať názor F. Miku (1962) o neutralizácii určovacieho vzťahu a spojenie rodného mena s priezviskom hodnotiť ako komplexné pomenovanie.

O Czamblovom chápaní prístavku sme už čiastočne hovorili, no treba sa ešte zastaviť pri dvoch typoch, ktoré k prístavku nepatria. Prvý je typ *(On) rodom Trenčan, a nenávidí Trenčanov; (On) začiatočník, a púšťa sa do vecí veľkých* a *(Ona) vdova po dôstojníkovi, a nehanbí sa žobrať.* O tomto type S. Czambel tvrdí, že jeho prístavková povaha sa nemení vynechaním osobného zámena. Tu však ide o elipsu tvaru sponového slovesa *byť (je),* preto tieto typy pokladáme za časti menného prísudku. Druhým prípadom sú konštrukcie so spojkou *ako,* ktoré S. Czambel hodnotí ako objasnenie stáleho alebo okamžitého zástoja osoby alebo veci, v akom sa javí vo vete, napr. *Poľovník, ako dobrý strelec, strelil.* Tento typ nemožno hodnotiť ako prístavok, lebo v ňom ide o dvojitý vzťah k prísudku a k podmetu, ktorý je charakteristický pre doplnok. Kladne treba hodnotiť Czamblovu pripomienku, že od spojení tohto typu treba odlíšiť spojenia *ústa ako malina, dievča ako tôňa,* ktoré S. Czambel hodnotí ako tzv. kusé prívlastky.

Nedostatky Czamblovho chápania prívlastku si možno vysvetliť nedostatočnou rozpracovanosťou teórie vetných členov vo vtedajšom období, ako aj primárnou kodifikačnou zacielenosťou Czamblovej príručky, takže sa v nej nedostalo dosť priestoru teoretickej syntaktickej problematike.

Ďalšie gramatické práce o slovenčine vznikli pod silným vplyvom českých gramatík, najmä Gebauerovej Krátkej mluvnice českej, vydanej V. Ertlom. Prispôsobením tejto gramatiky na slovenský materiál bola spracovaná Slovenská mluvnica J. Damborského (1930). Jednotlivé vetné členy sú v nej spracované veľmi stručne. Táto koncepcia je však v súlade s prak-

tickým zameraním tejto školskej učebnice. K riešeniu problematiky prívlastku prináša málo. Ako prínos možno hodnotiť lepšiu rozpracovanosť gramatickej terminológie. Pri vymedzení nezhodného prívlastku doslovne preberá alebo modifikuje niektoré príklady z Gebauera—Ertla (napr. *mám dlh u železníka za železo; môj otec je včuľ tak sedemdesiatnik*), v ktorých aj výrazy *u železníka* a *tak* pokladá za nezhodné prívlastky, vyjadrené predložkovým pádom a príslovkou. Hodnotenie výrazu *u železníka* ako prívlastku vyplýva pravdepodobne z nedostatočne jasnej hranice prívlastku a určenia prísudkového slovesa, ktorú spôsobuje najmä jeho tesné postavenie za substantívom *dlh*. Ak by sme spojenie *dlh u železníka* brali izolovane, mohli by sme predložkovú pádovú formu pokladať za determináciu substantíva. Vetné členy však nehodnotíme izolovane, ale z hľadiska platnosti, ktorú majú vo vete. Preto výraz *u železníka* treba hodnotiť ako príslovkové určenie miesta, keďže determinuje vonkajšiu okolnosť prísudkového deja. Výraz *tak* v druhej vete tiež nemožno pokladať za prívlastok, lebo sa ním iba modifikuje vzťah hovoriaceho k výpovedi (hovoriaci ním vyjadruje približnosť; možno ho nahradiť časticou *asi*), teda upravuje modálny význam nasledujúceho vetného člena; vyjadruje jeho približnosť. Hodnotíme ho preto ako členskú časticu, ktorá nie je vetným členom.

J. Damborský nerozvádza čiastkové významy najčastejšieho prívlastkového pádu — genitívu, hoci u Gebauera a Ertla (1914) sú pomerne dobre spracované. Vo vymedzení prístavku sa J. Damborský neodlišuje od starších definícií. Do rámca prístavku začlenil aj typy *kráľ Václav, doktor Novák, mesto Bratislava, rieka Dunaj*. Súvisí to však aj s jeho odlišne chápaným smerom determinácie v týchto spojeniach. V protiklade s dovtedajšími názormi M. Hattalu a S. Czambla za základný, nadradený člen správne pokladá prvé, všeobecnejšie substantívum a vlastné meno hodnotí ako prístavok. Podobné chápanie takýchto spojení (ako apozičných) nachádzame najmä v českej syntaxi aj dnes (napr. u Šmilauera), no častejšie sa hodnotia ako zhodné a nezhodné substantívne prívlastky.

Kapitolky o syntaxi nachádzame aj v Slovenskej gramatike J. Mihála (1947). Celá syntaktická časť tejto príručky je veľmi problematická (napr. tvrdenie, že predložky sú nadradené voči slovu, pred ktorým stoja; spojky sú priradené vetné členy; príslovkové určenie nemá gramatický význam, preto je nezávislé, samostatné a pod.). Do sústavy týchto diskutabilných názorov spadajú aj jeho názory na prívlastok. Zhodné prívlastky nazýva J. Mihál priradenými, nezhodné podradenými. Termín priradený však súčasne používa aj na pomenovanie viacnásobných vetných členov (rozšírených v protiklade k rozvitým), v ktorom všetky výrazy majú rovnakú hodnotu. Táto nejednoznačnosť termínov je na škodu veci najmä preto,

že ide o školskú učebnicu: spôsobuje nejasnosť v chápaní základných gramatických otázok.

Podľa J. Mihála nezhodný prívlastok môže byť vyjadrený nepriamym predložkovým alebo bezpredložkovým pádom substantíva a neurčitkom. Keďže príslovky J. Mihál pokladá za nezávislé, samostatné vetné členy, nerozlišuje nezhodný prívlastok vyjadrený príslovkou. V rámci adnominálneho genitívu vyčleňuje sedem parciálnych významov, pričom neudáva, aký je vzťah týchto významov, mieša formálnu a sémantickú stránku genitívu, čo sa najviac prejavuje pri vysvetľovacom a akostnom genitíve, príp. operuje neživými konštrukciami pri genitíve miery (napr. *prútik s palček zdĺže; pás dvadsať metrov šíre* a pod.).

Z ostatných adnominálnych pádov spomína inštrumentál, lenže opäť zamieňa formálne a významové kritériá a za adnominálny inštrumentál pokladá aj spojenia *(bol) rodom Slovák, bytom Bratislavčan, jazykom Rus*, hoci v nich ide o zreteľový inštrumentál.

Za prístavky J. Mihál pokladá typy *Ján Hollý, básnik slovenský; dom, postavený na piesku; poľovník, ako dobrý strelec; ústa ako malina.* Z príkladov vidieť, že zaradil sem javy značne rôznorodé, pričom jediným kritériom na vymedzenie prístavku je jeho postpozícia a voľné pripojenie k nadradenému členu alebo pripojenie pomocou spojky *ako.*

J. Mihál problematiku prívlastku teoreticky neprehlbuje, naopak, unikajú mu systémové súvislosti a najmä vzájomné vzťahy funkcie a formy syntaktických jednotiek.

Na záver možno povedať, že v období, ktoré sme sledovali, badať už postupné vyjasňovanie stanovísk, hoci neexistovala syntagmatická teória a mnohé otázky týkajúce sa rozhraničovania vetných členov neboli jasné. Najväčšie problémy boli v rozlíšení prívlastku od ostatných vetných členov, keďže niektoré teoretické otázky neboli vôbec alebo len veľmi slabo rozpracované a chýbal syntagmatický pohľad na vetné členy. Všetky tieto skutočnosti boli determinované tým, že pre normatívne zretele sa príliš uprednostňovali iné jazykové roviny (základné) pred syntaktickou rovinou.

Kvalitatívny prelom v rozvoji syntaxe a teda aj teórie vetných členov nastáva až v päťdesiatych rokoch nášho storočia. Tento fakt možno vysvetliť blízkym vzťahom našej gramatickej teórie k ruskej a sovietskej gramatickej literatúre a jej hlbším poznávaním. Veď v ruskej gramatickej tradícii bola syntaktická problematika už od čias Peškovského omnoho bohatšie rozpracovaná ako u nás. Ani v klasickom období pražskej školy sa nevenovala syntaxi sústavná pozornosť. Ruská a sovietska gramatická literatúra dala podnet aj na hlbšie rozpracovanie teoretických otázok slovenskej syntaxe, v rámci ktorých sa vykryštalizovali aj názory na prívlastok ako jeden z vetných členov.

Literatúra

BLANÁR, V.: Jazykovedné dielo Ľ. Štúra. In: Ľ. Štúr: Slovenčina naša. 2. vyd. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1957, s. 383—397.
CZAMBEL, S.: Rukoväť spisovnej reči slovenskej. 2. vyd. Turčiansky Sv. Martin 1915. 233 s.
DAMBORSKÝ, J.: Slovenská mluvnica pre stredné školy a učiteľské ústavy. 5. vyd. Nitra, nákladom a tlačou Š. Huszára 1930. 180 s.
ERTL, V. — GEBAUER, J.: Mluvnice česká pro školy střední a ústavy učitelské. Zv. 2. Skladba. 5. vyd. Praha 1914.
HATTALA, M.: Mluvnica jazyka slovenského. Zv. 2. Skladba. 1. vyd. B. Bystrica, nákladom Matice slovenskej 1865, s. 157—268; s. I—V.
HATTALA, M.: Srovnávací mluvnice jazyka českého a slovenského. Praha, nákladem Calveova kněhkupectví 1857. 330 s.
JEDLIČKA, A.: Živý odkaz diela M. Hattalu. In: Martin Hattala 1821—1903. Red. J. Ružička. Trstená, vydal Prípravný výbor osláv 600 rokov mesta Trstenej a 100 rokov Gymnázia v Trstenej ako účelovú publikáciu z príležitosti konania osláv 1971, s. 29—34.
MATHESIUS, V.: Podstata apozice a její druhy. In: Čeština a obecný jazykozpyt. Praha 1947, s. 302—318.
MIHÁL, J.: Slovenská gramatika pre 3. a 4. triedu stredných škôl. Zv. 2. 1. vyd. Bratislava, Štátne nakladateľstvo 1947, s. 260.
MIKO, F.: Rod, číslo a pád podstatných mien. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1962, s. 256.
ORAVEC, J.: Základy Hattalovej syntaxe. In: Martin Hattala 1821—1903. Red. J. Ružička. Trstená, vydal Prípravný výbor osláv 600 rokov mesta Trstenej a 100 rokov Gymnázia v Trstenej ako účelovú publikáciu z príležitosti konania osláv 1971, s. 55—60.
SCHNEK, R.: Poznámky k Czamblovej skladbe. In: Universitas Comeniana. Facultas Paedagogica Trnaviensis. Philologia 3. Red. L. Horečný. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1973. s. 99—102.
ŠMILAUER, V.: Novočeská skladba. 2. vyd. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1966, s.
ŠTÚR, Ľ.: Nauka reči slovenskej. 1. vyd. Prešporok, nákladom Tatrína 1846. 214 + XII s.

Vlado Uhlár

HYDRONYMIA LIPTOVA
(Rozšírenie názvov typu Sielničianka, Malatianka, Sliačanka)

1. Z toponymie ako zo špeciálnej vednej disciplíny o zemepisných názvoch je dobre známy poznatok, že rieky majú zväčša veľmi staré pomenovania. O Liptove možno povedať približne to isté ako aj o celom Slovensku, že názvy jeho vodných tokov vznikli oveľa skorej ako názvy osád. Rieky ako významný komunikačný prostriedok a výdatný zdroj obživy (ryby) boli pevné a isté, kým praveké ľudské sídla nebývali stabilné. V hydronymii, ktorej predmetom je bádanie o názvoch vodných tokov, vládne presvedčenie, že názvy veľkých riek sa udržiavali v priebehu vekov

a pretrvávali aj zánik sídel rozličných etnických skupín pri nich; nové jazykové spoločenstvo preberalo názvy riek od predchádzajúcich rodov a kmeňov, pravda, takmer vždy po istom substitučno-adaptačnom procese, určenom predovšetkým jazykovými systémami predchádzajúceho a následného obyvateľstva. Tým sa však neraz podstatne zastiera pôvodné znenie názvov riek a ich sémantický obsah a tým aj motivácia pomenovania.

2. Vrchovatý Liptov je bohatý na vodné toky. Zo súbežných horstiev na severe a na juhu Liptovskej kotliny stekajú do jej stredu, ktorým sa ako nejaká sústredivá os prudkým spádom derie z východu na západ tok Váhu.[1]

Je nepochybné, že nielen Váh, ale i niektoré jeho prítoky majú veľmi staré, možno povedať až prastaré názvy, zaznamenané už v prvých listinných pamiatkach staršej epochy feudalizmu,[2] už či je to Váh, Revúca, Teplá, Belá, Vrbica, Štiavnica, Sielnica, Ľubochňa a ďalšie, z ktorých najväčšia časť má jazykovo zjavne slovenský pôvod.

3. V toponymii je dobre známy jav, že osady, ktoré v historickej dobe vznikajú na brehoch vodných tokov, metonymickým pomenovacím postupom dostávajú ich názvy. Tak pri riečke *Teplej* vznikla osada *Teplá*, pri *Sielnici Sielnica*, pri *Boci Boca*, pri *Štiavnici Štiavnica*, pri *Vrbici Vrbica* (časť L. Mikuláša), pri *Revúcej Revúca*, pri *Potoku* obec *Potok* a obdobne *Biely Potok* a najpravdepodobnejšie aj *Likava* (zámok, potom obec *Likavka*) má názov podľa potoka pretekajúceho popri nej.

Vznikom osád, ktoré prevzali názov vodného toku, vznikla neželateľná homonymita, ktorá vo vzájomnej komunikácii okolitého spoločenstva vyvolávala nejasnosti (čo je osada a čo riečka), a preto v záujme presného určenia vznikla potreba rozlíšiť názov osady od pomenovania vodného toku.

4. Slovenčina vo svojom slovotvornom systéme poskytovala viacero prostriedkov, ako vyhovieť takýmto komunikatívnym potrebám.

Už v staršom období feudalizmu sa pri vymedzovaní chotárov v donačných listinách stretávame s jednoduchým apelatívom *potok* (výnimočne i *patočina*). Ale už vtedy sa na identifikáciu zaznamenávalo aj spojenie apelatíva *potok* s niektorým prídavným menom vyjadrujúcim jeho cha-

---

[1] O Váhu sa myslí, že má predslovanský, germánsky názov; porov. V. Šmilauer, Vodopis starého Slovenska, Praha—Bratislava 1932, s. 307 (*wag* „prúd, pohybujúca sa voda"), ale najnovšie Š. Ondruš prebojúva názor, že názov *Váh* má východisko v indoeurópsko-praslovanskom pomenovacom základe *aug-/ūg-/ųōg-/ųōg-* s významom „svetlý, svetlá rieka", podobne ako *Uh, Juh* a najmä *Vaga* v oblasti Černigovska, *Váh* z posledného variantu *ųōg-* > *wāg* (porov. Ešte raz o pôvode pomenovania rieky Váh. Slovenská reč, *40*, 1975, s. 27—41 i s poznámkou V. Šmilauera).

[2] Porov. cit. dielo V. Šmilauera (povodie Váhu).

rakter, a tak vznikli dvojslovné pomenovania rázu vlastných mien, ako napr. *Biely potok* (rivulus Fejerpotok), viac ráz *Suchý potok* (rivulus Succus, niekedy *Suchá Sielnica*, teraz iba *Suchá*), *Črmný potok* (Cermulepotoka), *Turí potok* (flumen Turapotok). Tento spôsob pomenovania je v Liptove dodnes známy (*Bystrý potok, Tichý potok, Kôprový potok* a pod.).

Osobitne nás zaujíma tento typ pomenovaní v spojení s názvom osady, napr. *Konský potok* (pri Konskej), *Štrbský potok, Jalovecký potok, Stošický potok* (nazývaný aj *Banský potok*) a obdobne aj *Andický jarok* a *Benický jarok*[3] (r. 1851 v medzepise *Andičianjarok, Beničianjarok*).

Priliehavejší spôsob na rozlíšenie názvu vodného toku od rovnakej podoby miestneho názvu spočíval vo využití odvodzovacej prípony *-ka* na utvorenie jednoslovného substantíva vo funkcii hydronyma; tak napr. od názvu osady *Demänová* je názov *Demänovka*, od *Ploštín Ploštínka*, od *Likava Likavka*, od *Dúbravy Dúbravka*, od *Vrbice Vrbička* a pod.

Takýto postup sa používa aj pri tvorení hydroným od miestnych obyvateľských názvov na *-any*. V Liptove k miestnym názvom *Kľačany, Kvačany* a *Smrečany* tak vznikli názvy hydroným *Kľačianka, Kvačianka, Smrečianka*. Istá súvislosť s odvodenými prídavnými menami *kvačiansky, kľačiansky* a *smrečiansky* je tu zjavná.[4]

V Liptove sa podľa tohto typu hydroným tvorených združeným sufixom z miestnych názvov utvorila bohatá skupina hydroným, ktorá nemá inde obdoby. Nadmerné využívanie združeného sufixu *-ianka* (po predchádzajúcej dlhej slabike podľa rytmického zákona *-anka*) možno pokladať pre Liptov za typické. V tomto regióne nadobudol tento sufix veľkú prevahu, takú, akú nenachodíme v žiadnom inom kraji Slovenska.[5] Možno usudzovať, že topoformant *-ianka/-anka* veľmi dobre vyhovoval vývinovým tendenciám slovenčiny v súhre s požiadavkami hydronymie utvoriť a rozviť výrazný slovotvorný model. Možno povedať, že takmer všetky orientačne významnejšie riečky a potoky Liptova sa nachodia v tejto osobitnej skupine názvov vodných tokov, ktorým tu chceme venovať hlavnú pozornosť.

---

[3] Dvojslovné názvy typu *Štrbský potok* sú veľmi frekventované v Turci, porov. *Necpalský p., Beliansky p., Bystričský p., Trebostovský p., Valčiansky p., Blatnický p., Podhradský p.*, obdobne na horehroní *Selčiansky p., Jesenský p., Vajskovský p., Bacúšsky p.* Tu niet príkladu na typ *Ľubochnianka*, ba namiesto *Ľupčianka* je pri Slovenskej Ľupči *Ľupčica*.

[4] Možno síce uviesť, že najmä v Liptove je veľmi časté tvorenie príd. mien od obyvateľských miestnych názvov združeným sufixom *-ian-sky (-anský)* nielen od názvov na *-any (kľačiansky, kvačiansky, smrečiansky)*, ale aj od iných názvov: *ľubochniansky, ľupčiansky, tepliansky, okoličiansky* a aj v bežných podobách *križiansky, sliačanský, stošiansky* (naproti štandardizovaným podobám *krížsky, sliačsky, stošický* a pod.).

[5] Na hornej Orave sú názvy *Mutnianka* (Mutné), *Novotňanka* (Novoť), *Polhoranka* (Polhora), *Zasihľanka* vlastne výnimočné.

Uvádzame ich zoznam podľa rozloženia od dolného toku Váhu v Liptove po jeho horný tok najprv po ľavej strane a potom spätne po pravej strane Váhu zhora dolu (v severnej časti kotliny).[6]

1. (Ľubochňa)	Ľubochnianka	18. (Okoličné)	Okoličnianka
2. (Lúžna)	Lúžňanka	19. (Podhorany)	(Podhorianka)
3. (Štiavnica)	Štiavničianka	20. (Smrečany)	(Smrečianka)
4. (Ludrová)	Ludrovianka	21. (Sielnica)	Sielničianka
5. (Sliače)	Sliačanka	22. (Kvačany)	Kvačianka
6. (Ľupča)	Ľupčianka	23. (Borové)	Borovianka
7. (Malatíny)	Malatianka	24. (Huty)	Hutianka
8. (Kľačany)	Kľačianka	25. (Prosiek)	Prosečianka
9. (Sokolče)	Sokolčianka	26. (Teplá)	Teplianka
10. (Črmnô)	(Črmnianka)	27. (Kalameny)	Kalamenianka i Kalamičianka
11. (Kríž)	Križianka		
12. (Paludza)	Paludzianka	28. (Sestrč)	Sestrčianka
13. (Ilanovo)	Ilanovianka	29. (Jalovec)	Jalovčianka
14. (Boca)	Bocianka	30. (Turík)	Turičianka/ Turíčanka
15. (Malužiná)	(Malužianka)		
16. (Východná)	Východnianka	31. (Ižipovce, Žipovce)	Žipovianka
17. (Stošice)	Stošianka		

Ak sme sa v literatúre stretli s podobami *Sestrčianka* (na mape vždy *Sestrč*), *Jalovčianka* (na mape *Jalovecký potok*), *Turičianka* (*Turík*, porov. *Kríž — Križianka*), neprekvapí nás, keď v uplatňovaní tejto vývinovej tendencie sa budú vyskytovať aj podoby *Ploštianka* (teraz *Ploštínka;* porov. ten istý spôsob tvorenia priamo zo slovného základu v názve potoka *Malatianka* a *Malužianka* k *Malatín(y)* a *Malužiná*), *Konštianka* (na mape *Konský potok*), *Pribylinianka* (Pribyliná), *Gôtovianka*, ba aj *Revúčanka, Likavčianka, Komňatianka — Komjaťanka* a *Dúbravianka* (Dúbravka).

Z rozboru uvedeného zoznamu možno zistiť, že topoformant *-ianka (-anka)* je zhodný so sufixom obyvateľských mien ženského rodu (najmä odvodených od miestnych názvov na *-any — Kľačianka, Kvačianka, Smrečianka, Podhorianka*, príp. aj ďalších obdobne tvorených (*Ľupčianka, Sliačanka, Lúžňanka*), ale okrem toho a navyše sa v liptovskej hydronymii využíva ako štruktúrny činiteľ aj tam, kde sa obyvateľské mená ženského rodu tvoria odchodne: porov. *Ludrovka*, štandardizovane *Ludrovčianka* — riečka *Ludrovianka*, obdobne *Stošičianka — Stošianka, Borovčanka — Borovianka, Malatínčanka — Malatianka.*

[6] Zoznam je zhotovený: a) podľa špeciálnej mapy Okres Liptovský Mikuláš 1 : 50 000, vyd. Kartografické nakladateľstvo 1968 v Bratislave; b) podľa špeciálnej mapy 4363 1 : 75 000 (už pretlač po 1. svet. vojne); c) podľa vlastného výskumu chotárnych názvov v teréne; d) podľa štúdií A. Droppu v zborníkoch Liptova: A. Droppa, Výskum riečnych terás v zátopovej oblasti Liptovská Mara. In: Liptov. 1. Vlastivedný zborník. Red. Emil Kufčák a kol. Martin, Osveta 1970, s. 7—34; tenže: Výskum riečnych terás v okolí Ružomberka. In: Liptov. 2. Martin, Osveta 1972, s. 11—25; e) Nízke Tatry. Súbor turistických máp, 1 : 75 000. vyd. Ústrednej správy geodézie a kartografie ÚV ČSTV 1960; f) Orava, 1960 (obdobne ako Nízke Tatry).

Hoci sme týmto hlavým typom názvov riečnych tokov utvorených od názvov osád na rozlíšenie od nich vyčerpali podstatnú časť takýchto derivátov, uvedieme ešte iné spôsoby, ktoré sa sporadicky uplatnili v Liptove.

5. Sufixom *-ík* je utvorený názov *Okoličník* (medzepis 1851) a rovnako v Sliačoch sa spomína (v kanonickej vizitácii 1825) terajšia Sliačanka ako *Sliačik* (popri ňom iný potok má názov *Zúbra* a je doteraz živý).

Názov potôčika *Mútnik* (za Mikulášom k Ondrášovej) je utvorený sufixom *-ík* (je aj *Mutník* v Trnovci, ktorý sa v hornej časti po obec nazýva *Patruška*) sufixom *-ník Jamník*, potôčik a dolinka v Kvačanoch.

Pretože však *Jamník* je aj názov dediny, rozlíšenie názvu potôčika v nej sa uskutočnilo deminutívum príponou *-ek*, teda *Jamníček* (na mape je *Jamníčok;* zakončenie *-čok* je však v Liptove cudzie). Názov potôčika *Radvaník* v Dúbrave je odvodený sufixom *-ík*, ale nemá protiklad v názve obce (iba v chotárnom názve *Radvanie*, nár. *Radvania*).

Názov potoka *Črmník*, ktorý tečie cez Gôtovany do Dúbravky, je síce tiež utvorený sufixom *-ík*, ale celkom isto nie v protiklade k osade Črmnô (v Sv. Kríži), ktorou tečie *Črmnianka* (volá sa aj *Križianka*, *Paludzianka*, *Ľubelica).* Na starej špec. mape 1:75 000 (č. 4363) sa omylom píše *Čemník*, ako upozornil už V. Šmilauer, ale táto zjavná chyba sa ťahá z jednej mapy do druhej až do súčasnosti. Potok *Črmník* tečie aj cez Liptovský Peter. Názov *Črmník* súvisí s príd. menom *črmný* vo význame červený (podľa sfarbenia zeme na okolí). Je doložený aj v chotárnom názve v Ľubeli a Dúbrave, ale v nich po strate živosti dostal podobu *Črvník* (obdobne *Črvianvráta*). Spomínaný potok *Črmník* sa na chotári pri krížskej Chrasti rozlieva do viacej stružiek, preto jeho živý názov je v pluráli: *Črvníčky*.

Sufixom *-ica* je utvorený názov potoka *Hybica* v protiklade k názvu príslušnej obce Hybe. Takisto vznikol aj názov *Ipoľtica* (ľud. *Ipôľtica*) v protiklade k osade Ipolt (spomína sa ešte r. 1845, ale už vtedy aj *Hošková* a od r. 1825 iba ako *Čierny Váh*); starý názov vrchu Veľký bok (1727 m) nad prameňom Ipoľtice bol Veľký Ipolt.

Deminutívnym sufixom *-ec* od názvu rieky Váh je utvorený historický názov potoka *Važec*, ktorý sa známym metonymickým pomenovacím postupom stal názvom obce Važec. Možný, podstatne však neskorší diferenciálny názov *Vaštianka* nemal možnosť sa uplatniť, lebo na rozlíšenie už veľmi dávno vznikol výrazný dvojslovný názov *Biely Váh* v protiklade k názvu druhého významného zdroja tejto rieky, ktorým je *Čierny Váh*.

Z uvedených príčin názvov potoka *Dovalovec*, utvorený sufixom *-ec* v protiklade k obci Dovalovo, ostal v tejto kategórii osamotený.

Spomínané odvodzovacie sufixy *-ka, -ík, -ník, -níček, -ec, -ica* sa uplatňujú — ako sme už ukázali — pri tvorení názvov riek aj z menných

nepropriálnych základov substantív a adjektív. Napríklad názov potoka *Mošnica*, prítok Križianky, nemá protiklad v osadnom alebo inom názve.

Pozoruhodné je, že obdobne k miestnemu názvu Ľupča (Partizánska, prv Nemecká) v Liptove je (Slovenská) Ľupča vo Zvolenskej stolici, ale tu je už názov riečky *Ľupčica* kým v Liptove *Ľupčianka*..

Názov *Korytnica* (sufix *-n-ica*) bol pôvodne azda názvom kotlinky na sútoku troch potôčkov pod Prašivou, teraz je názvom kúpeľov (osada Lipt. Osady), kým možný názov potoka *Korytnica* ustúpil na poslednej špeciálnej mape názvu *Medokýš*.

Pre Liptov je charakteristický názov prameňa a potoka *Teplica*, napr. *Teplica* (i *Čertovica*) v Sliačoch. Je to aj pôvodný názov pre kúpele na Lúčkach a je aj názov potoka *Teplica* v Lipt. Matiašovciach.

Sufixom *-ec* je v Liptove utvorený názov potoka *Lysec*, rovnako ako *Jalovec (Jalovčianka)*, ktorého je *Lysec* prítokom. Rovnako je utvorený názov potoka *Trnovec* (tečie do Váhu z Filištíndoliny od Lipt. Ondreja cez Beňadikovú). Až za piatimi potokmi na západ leží obec (Liptovský) Trnovec. Úvahy o prípadnom vzťahu k možnému pôvodnejšiemu názvu (potoka) sú veľmi hypotetické, hoci existujú miestne názvy Trnovo (Turiec), Trnové (pri Žiline), Trnovec nad Váhom (okr. Galanta). Sú však aj miestne názvy Jalovec, Chrenovec, Bobrovec.

Sufix *-ka* je aj v názvoch potokov *Vrbička*, *Petruška*, *Dúbravka* (Dúbrava), *Bielanka* (na mape *Bielanská voda*) (vo Východnej), čo je azda obmenou častejšieho názvu *Belá*, známeho najmä pri vtoku do Váhu v Lipt. Hrádku. Ale taký je aj názov prítoku *Štiavnica* povyše Lipt. Jána. Názov potôčika *Biela* pri Lipt. Kľačanoch, ktorý je prítokom Malatianky, súvisí s dolinou a horou *Bielo* (apelatívum *biele*). Azda k tomuto potoku sa viaže názov rodiny Belopotocký-Fejérpataky.

6. Bolo by želateľné zhromaždiť aj ďalšie, najmä jednoslovné názvy drobných vodných tokov a prameňov v Liptove, ako je *Radín* v L. Sielnici, *Zúbra* v Sliačoch, *Bodrog* vo Východnej, *Radvaník* v Dúbravke, *Choča* a *Biele brehy* (v Likavke), *Bukovec* a *Lúčny potok* (v Komjatnej), *Stará voda* v Bobrovčeku, *Brestovina* (prítok Trnovca), *Brostová* a *Lažtek* v Závažnej Porube, *Lánový potok* a *Brúsna voda* v Hubovej. Roku 1340 sa spomína potok *Boriec*, v súčasnosti vŕšok nad dolinou Bystrô s Bystrým potokom (pôvodne teda *Boriec*), ale r. 1425 v šoltýskej listine Hubovej a Stankovian sa spomína *Váh*, potok *Bystrý*, *Salatín* („Seletín"), *Lubochna*, prameň *Baba*, studnica naproti Hubovej za Váhom, pravda, aj Orava, vrch Šíp a Fatra (po prvý raz vôbec).

7. Osobitne stojí otázka názvov potôčikov v pomere k názvom dolín, hôr v nich, prípadne k žľabom vo vrchoch. Napríklad *Ľubochnianka* má sprava i zľava veľa doliniek s potôčikmi. Z povahy lesného hospodárstva vyplýva,

že sa vždy identifikujú lesné obvody a porasty (hory), kým potok v doline je bez mena, alebo má jej názov: *Lipová, Blatná, Hlinová*, prípadne vrchu a hory na nej: *Čierňavy, Rakytová, Stupeckô, Tureckô — Turecká.* Často býva pomenovaný podľa osôb *Kračkov, Čepelová, Štefanová, Urbanová* a pod. Názvy hôr, vrchov a dolín sú zrejme potrebnejšie a teda aj prvotnejšie.

Zo spomínaných názvov potôčikov-jarkov sú napr. názvy *Lánový potok, Brúsna voda, Biele brehy, Lúčny potok, Bukovec, Laztek* svojím pôvodom zjavne chotárne názvy, pravdaže, novšie.

Aj z uvedených prípadov vidieť, že vznikajú ťažkosti, ak sa z novších potrieb, najmä zo záujmov turistiky, ale nepochybne aj z iných príčin treba rozhodnúť pre pevný názov potoka a doliny, ktorou potok tečie. Tak napr. ľudový názov doliny pri Podsuchej (Ružomberok) je *Nižných Matejkovie* a *Vyšných Matejkovie;* úradný názov znie *Nižná Matejkova dolina* a *Vyšná Matejkova dolina.* Zaiste takýto viacslovný názov odporuje bežnej potrebe, tobôž aj veľmi umelý názov *Nižný Matejkovský potok, Vyšný Matejkovský potok.* Voliť však nové jednoslovné názvy bolo by tiež pomýlené, lebo by ostali iba na mape, kým pre bežné komunikatívne potreby sa vystačí s názvom doliny *(Vyšná Matejková, Nižná Matejková).* Názov *Trlenská* je pôvodný chotárny názov. Teraz je to názov doliny, ale pre potok, ak je to už nevyhnutné, radšej treba voliť názov *Trlenský potok.* A to by malo azda platiť aj pre obdobné problémy s prítokmi mnohých dolín Čierneho Váhu, Svätojánskej doliny, Štiavnickej doliny a i. Je dolina Ráztočná, ňou popri kúpeľoch Lúčky tečie potôčik, ktorý by sa mal nazývať Lúčankou, a nie Rázotčné (?).

8. V riešení takýchto problémov treba postupovať veľmi opatrne, rozvážne a nazdávame sa, že iba po dlhších prípravách v úzkej spolupráci s odborne dobre zostavenými okresnými názvoslovnými komisiami (prípadne s odbornými poradcami) a za účasti vedeckých inštitúcií a ostatných záujmových činiteľov.

Táto štúdia z hydronymie Liptova je zameraná predovšetkým na tvorenie názvov potokov od názvov osád, kotrými pretekajú. Je tu známy jav, že ten istý potok má aj viacero názvov podľa dedín, tak napr. *Črmnianka — Križianka — Paludzianka — Lubelica.* Typu na *-ianka* sme venovali najväčšiu pozornosť ako čomusi osobitnému v Liptove.

Prvším podnetom však bola nespokojnosť s tým, že sa stále opakuje chybný názov *Čemník* namiesto *Črmník* (v súčasnosti azda aj *Gôtovianka?, Gôtsky potok*). Zachovať treba aj názov potoka *Sestrč*, a to najmä teraz po zániku osady *Sestrč* pri Lipt. Mare. Do rozpakov ma uvádzal názov *Kriván* na turistickej mape 1960 namiesto *Stošianka* (i *Banský potok, Stošický potok, Stošianvoda*).

Ďalším podnetom bolo zistenie viacerých názvov drobných potôčikov, ktorých význam pre jazyk a kraj nemožno podceňovať. Názvy *Ľubelica, Zúbra* (zo Zúbrej), *Radín, Bodrog, Radvaník* sa azda ani nedostanú na všeobecnejšie prístupné mapy, ale dnes majú pevné miesto v hydronymii Liptova. Názov *Ľubelica*, používaný obyvateľmi Dechtár a Sokolčí, historicky doložený, ale vlastne neznámy, hoci V. Šmilauer ho uviedol (na mape č. 9) pri Paludzi *(Lybula, Lubelle)*, je objavený, ale zánikom Sokolčí a Dechtár súčasne aj celkom stratený.

Konštantín Palkovič

HRUŠKOV LATINSKO-SLOVENSKÝ SLOVNÍK Z R. 1706

V Széchényiho knižnici v Budapešti sa nachádza rukopis[1] slovníka, ktorého autorom je Samuel Hruška. Opis rukopisu a charakteristiku slovníka uverejnil F. Gregor v zborníku Studia Slavica v r. 1972.[2] V tomto príspevku dopĺňame, resp. spresňujeme Gregorove údaje o datovaní vzniku, ako aj autorovi a prameni slovníka a pri charakteristike jazyka slovníka uvádzame doklady z celého rukopisu.

Názov slovníka, uvedený na titulnej strane, znie: DIARIVM QVORUNDAM VOCABVLORVM et VERBORVM Ex Orbe SenSVALio Exceptorum. SCRIPTVM IN Schola Carponensi per me Samuele(m) Hruska. Nasleduje chronostikon, v ktorom je uvedený rok 1706.[3] Skutočnosť, že slovník vznikol na Slovensku a začiatkom 18. storočia, nás podnietila, aby sme sa rukopisom zaoberali podrobnejšie.

Už v názve slovníka sa označuje prameň, autor, miesto vzniku a poslanie slovníka.

Prameňom slovníka je Komenského Orbis sensualium pictus. Gramatická chyba na titulnom liste v podobe *sensualio* (veď je adj. *sensualis, -e*

[1] Fotokópie rukopisu mi požičal prof. Eugen Pauliny, ktorý ich dostal od dr. Jána Mišianika.

[2] GREGOR, F.: Ein lateinisch-slowakisches Vokabular vom Anfang des 18. Jh. Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae, *18*, 1972, s. 147—153. K štúdii sú pripojené ukážky zo slovníčka, a to heslové slová začínajúce sa písmenami *f* a *g*.

[3] Chronostikon znie takto: ANNO DO/M/I/N/I IesV DepeLLe BeLLo-naM//et// preCantIbVs Da PaCeM.// Ordine Alphabetico digestorum. V obidvoch riadkoch vychádza rok 1706. J. Doruľovi (Slovenská reč, *38*, 1973, č. 3—4, s. 175, poznámka 20a) v chronostiku vychádza rok 1704. Znak I totiž predsúva pred znak V a tak vzniká rímska IV. V chronostichu sa každý znak pripočítava (bez ohľadu na jeho miesto), preto čítame VI, t. j. 1706. Naše datovanie podporuje aj údaj z autorovho vlastného životopisu (porov. ďalej v texte nášho príspevku).

a subst. *sensualia, -ium*) vznikla zrejme kontamináciou časti tvaru *sensuali -um* a zakončenia tvaru *pict-o*. Správne by mala táto časť názvu slovníka znieť *ex Orbe sensualium picto*. Keď si uvedomíme, že slovník písal *10—11*ročný žiak, bude nám takáto chyba (a iné nedôslednosti — porov. ďalej) pochopiteľná.

Samuel Hruška, v titulnom liste uvedený autor, je zrejme krupinský rodák, ktorý sa neskôr zapisoval Samuel Hruškovic, známy hymnológ, narodený r. 1694.[4] Túto našu domnienku potvrdzuje aj údaj z jeho vlastného životopisu, kde sa píše jednak o pôvodnej podobe jeho mena (jeho otec bol Imrich Hruška), jednak o tom, že počas svojho štúdia si odpisoval latinsko-český slovník.[5] Od roku 1705 Hruška síce už študoval v Banskej Bystrici, ale citovaný údaj o odpisovaní slovníka sa viaže na krupinské obdobie jeho štúdia, a tak možno predpokladať, že zachovaný rukopis je odpisom (resp. odpisom odpisu) originálu. Prvotný rukopis mohol vzniknúť v r. 1704 alebo 1705, keď mal Hruška 10—11 rokov. Nie je vylúčená ani možnosť, že Hruška zostavil slovník ešte počas svojho krupinského štúdia, ale konečnú podobu, ktorá sa nám zachovala, mu dal až v r. 1706.

Slovník vznikol v krupinskej škole, mal teda pedagogický cieľ, mal byť pomôckou pri učení sa latinčiny. Svedčí o tom aj citovaný údaj z Hruškovicovho vlastného životopisu. Hruškov slovníček je takto dokladom o používaní Komenského Orbisu v krupinskej škole.[6]

Ako sme mohli z fotokópií slovníčka, ktoré máme k dispozícii, zistiť, ide o dvojjazyčný latinsko-slovenský slovník, písaný na 53 stranách podľa abecedy (pri druhých a ďalších písmenách heslových slov len približne). Heslá s každým ďalším začiatočným písmenom sa začínajú na novej strane, a tak niektoré strany nie sú popísané celé; prvá strana je titulná. Slovníček obsahuje vyše 1300 hesiel, pri ktorých sú ekvivalenty (všetkých hesiel je viac), no slovenských slov je oveľa viac, lebo sú tu časté opisy (porov. ďalej). Je súčasťou väčšej písomnej pamiatky a je spolu s ňou zviazaný, pretože je paginovaný (v knižnici) stranami 85—112. O celej knižke, v ktorej je Hruškov slovníček, píše podrobnejšie J. Gregor. Rukopis je miestami ťažko čitateľný, najmä tam, kde presiakol atrament z opačnej strany listu, napr. na s. 87 a inde.

---

[4] MIŠIANIK, J. a kol.: Dejiny staršej slovenskej literatúry. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1958, s. 219.

[5] GOLÁŇ, K.: Ako sa kedysi na Slovensku učilo. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1958, s. 23, 27. HRUŠKOVIC, S.: Vlastný životopis. Preložil, úvodom a poznámkami opatril dr. Ján Vilikovský. 1. vyd. L. Sv. Mikuláš, Tranoscius 1943, s. 33. Uvedené miesto znie: „... odpisoval som si latinsko-český slovník, ktorý som sa chcel naučiť naspamäť." (Goláň, s. 27).

[6] Orbis sa na Slovensku používal ešte pred jeho vydaním tlačou v Levoči. Porov. KARŠAI, F.: Jan Ámos Komenský a Slovensko. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1970, s. 158.

Na každej strane textu slovníka okrem prvej, resp. druhej, sú dva stĺpce latinských heslových slov a ich slovenských (českých) ekvivalentov. Zriedka ekvivalent chýba a niektoré heslové slová sa vykladajú iba po latinsky. Na konci písmena C je viac latinských poznámok. Ekvivalent je najčastejšie jednoslovný, napr. *Alea kocka,* niekedy je za heslovým slovom výklad, napr. *Ascia mlinarska ssiroka kresačka,* prípadne aj dlhší opis: *Triplices woskowe tabulky ze/trema listy, kde se sprostegssy wecy zapisowaly.* Uvádzajú sa aj synonymá: *Phosphorus dennice, zornica,* prípadne aj viac významov: *Pubes 1. prwny wlasy na brade,* 2. *hanba,* 3. *mladež sed adj. dospely.* Východiskové mená sú v základnom tvare, slovesá v 1. os. sg., napr. *Depso mgesim.* Spojenia slov, resp. konštrukcie so slovesom sa vyskytujú ako heslá zriedkavo. Napr. *Flos lactis smotana, carminare canabem cesaty konope.* Len zriedka sa uvádzajú gramatické údaje. Napr. *Avia pl. roscesty, Ales adj. prudky, Acer subst. brek, Acus us yhla, Acus, i morska riba tenka a dluha.*

Obsah slovníčka tvoria prevažne konkrétne slová, názvy zvierat, rastlín, častí tela a iných prírodných javov, rozličných nástrojov, náradia, zbraní, stavieb, slová z oblastí poľnohospodárstva, remesiel, zamestnaní, spoločenského života, výrazy z oblasti mytológie a zemepisné názvy. Výber slov a ich výklad poukazuje na praktické pedagogické ciele slovníka. Slovníček mal slúžiť aj na obohatenie poznatkov, ktoré v danom období sprostredkúvala latinčina.

Ide o to, ktoré vydanie Orbisu Hruškovi poslúžilo ako prameň. Na Slovensku sa Orbis vydával pomerne často.[7] Do roku 1700 (1706) prichádzajú do úvahy dve levočské vydania z roku 1679 a 1685. Prvé vydanie sa nám nezachovalo,[8] preto sme rukopis porovnávali s vydaním z r. 1685.[9]

Zásadný rozdiel medzi Komenským a Hruškom je v tom, že v Orbise sú slová v istých spojeniach, t. j. v gramatických tvaroch (pádoch, osobách, časoch), vo vetnej súvislosti, kým u Hrušku sú slová izolované a uvádzajú sa v základnom tvare. Pri hesle *gyrus* je jasný dôkaz závislosti na Komenského predlohe. V Orbise sa uvádza predložkové spojenie *in gyrum* a ekvivalent *w/kolo,* kým Hruška uvádza slovo *gyrus* v nominatíve a jeho ekvivalent v podobe spojenia *wkolo.* Závislosť na texte Orbisu dokazuje aj

[7] RUŽIČKA, V.: Komenského Orbis pictus a Slovensko. Jednotná škola, *13,* 1958, č. 1, s. 212. PETRIKOVICH, J.: Bibliografický súpis diel J. Á. Komenského, ktoré vyšli na území Slovenska. Jednotná škola, *12,* 1957, č. 2, s. 225—241. Soupis děl J. Á. Komenského v československých knihovnách, archívech a museích. Red. E. Urbánková, 1. vyd. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1959. ČAPLOVIČ, J.: Bibliografia tlačí vydaných na Slovensku do roku 1700. Zv. 1. 1. vyd. Martin, Matica slovenská 1972.

[8] KARŠAI, F.: op. cit. s. 158.

[9] J. A. Comenii Orbis sensualium pictus quadrilingius. Levoča 1685. Fototyp. vyd. Usporiadal a na vydanie pripravil L. Bakoš. 1. vyd. Bratislava — Praha (rok vydania sa neuvádza).

heslo *cicer*. V Orbise je k tomuto slovu ekvivalent *cyzrna*, kým u Hrušku je nesprávne *ssossowice* (v Orbise sa slovo *ssessewice* uvádza ako ekvivalent latinského plurálu *lentes*.[10] Obidve tieto slová sú totiž v Orbise hneď za sebou. To sú jasné dôkazy, že Hruška si vypisoval slová priamo z textu, a nie z indexu. V indexe Orbisu sú totiž niektoré slová vynechané. Chýba tu napr. slovo *meleagris*, hoci v texte sa uvádza spolu s ekvivalentom *yndik* (u Hrušku je *morka*). V Hruškovom slovníku je veľa slov, ktoré v Orbise nenachádzame; napr. *atriplex — loboda, acer — brek, lupinus — slnečník(!)*, niektoré vulgárne slová, no najmä veľa vlastných mien, predovšetkým zemepisných názvov. Ako vidieť, Orbis nebol jediným prameňom Hruškovho slovníka.

Hruška sa odlišuje od svojho prameňa aj slovenskými ekvivalentmi. Používa odlišný pravopis a slová v slovenskej hláskovej podobe (prvý údaj je z Orbisu, druhý z Hrušku): *ssisak — sissak, kotel — kotol, gezwec — yazwec, ostij — ostya, slup — stlp*. Hruška má často odlišné lexikálne jednotky, resp. spojenia, niektoré z miestneho nárečia. Napr. *džbán — kupa, vhelne klijsste — kluchta, mrenky (slijže) — mrenica, sukowate drewo — hrčawy, kolibka (koliska) — belčov, vtijrač — puclik, ostryž (rybar) — ribarik, střijda — omelinka, kriwokrky — kilawy, lewenda — lewestik, koljk (klin) — lonik*.

Slovenský charakter rukopisu sa prejavuje v hláskosloví, tvarosloví a v slovnej zásobe slovníčka.

Všimnime si najprv pravopis pamiatky. Nápadná je nedôslednosť pri označovaní hlások navzájom odlišných iba jedným príznakom. Rozdiely sa zapisujú zložkou, diakritickým znakom, alebo sa vôbec neoznačujú; napr. *č* sa zapisuje ako *cz, cž, č, ć, c: czap (čáp), cžinober, chrobačik, ćizik, cereslo;* hláska *š* sa označuje zložkou *ss*, ale aj *s* (ako v maďarskom pravopise): *ssossowice, sarha, gester* i *yasstěr, soldra, saffar* (pri prevzatých slovách najčastejšie), hláska *ž* sa iba zriedka zapisuje písmenom *ż*, najčastejšie iba bez diakritického znaku: *kol żelezny, ozralec, zltek*, kým *ř* sa okrem ojedinelých výnimiek, napr. pri slove *rzeka* (častejšie *reka*), vôbec nezapisuje, ale píše sa len *r: trisky, prislowy*. Mäkké spoluhlásky *ď, ň, ť* sa označujú nasledujúcou grafémou *y*, ktorá má zároveň platnosť *i*, napr. *rozcesty, opona na lody, proty*, a iba zriedka *y* ako v maďarčine tvorí s predchádzajúcou grafémou zložku: *siff* neb *lody*. Znakom *ď* sa zapisuje mäkké *ď* iba ojedinele: *meď*. Ojedinelé je písmeno *ě: kapě, yasstěr*, zväčša sa píše iba *e: mesto, rukowet*, ako i graféma *ů* (písané s oblúčikom ako *ů*): *wůz, dwůr*, resp. iba *u: buch, pul*. Mnohé príslušné slová majú slovenskú podobu, napr. *hnog, kol, pol/druha*.

[10] Nenáležitý ekvivalent je aj pri hesle *loculi*. Komenský má správne *truhla*, Hruška má *mossna, messec*.

Zanedbávanie diakritických znamienok, ktorými sa pri písmenách *ř* a *ě* odlišuje slovenčina od češtiny, nie je dostačujúcim dôkazom slovenskosti pamiatky. Rozlišovacie znamienka sa totiž v rukopise vôbec zanedbávajú a neoznačuje sa ani dĺžka samohlások; napr. *bilek; ktery studne kopa a wody hleda.*

Viac dôkazov slovenskosti poskytujú hláskoslovné javy. Veľmi zriedkavá je typická česká dvojhláska *ou* (písané ako *au*), napr. v slovách *auhor, sau (= jsou).* Píše sa prevažne *u: truba; ostrbe na kteru lepowe prutky kladu, tahnu* (3. os. pl. slovesa), *trlica kteru konope trepu, uzitek nesuci.*

Začiatočné *j* sa zachováva tak ako v češtine v slovách typu *gizba, gidlo* (aj *gedlo*), *gmeno, giny.*

Veľmi časté sú slovenské slová s hláskami *a* alebo *o* oproti zriedkavejším podobám so samohláskou *e,* ako je v príslušných slovách v češtine: *piwnica, uzdenica, zwira, panwica, čelad, lahke,* ale *penice, plosstice, urednik, ssossowice, hriwa kone, bohyne sstesty,* ako aj *kotol, smotana, podoswa, kolok, zobrak, blazon, klastorska chwogka,* ale *dobytek, kostelnik, pelinek.*

V rukopise sa vyskytujú aj stredoslovenské dvojhlásky, napr. *ia: bgale, prgamy, od bitya, honya; ie: mgesim, myessam, podsgeny* (podsieň); *uo: luoč na kolese, kuol.* Časté sú aj podoby slova bez dvojhlások, napr. *koreny, opilstwy, bohyne zbozy, missam, powetry, hrich, golir, tanir, wolir, mesic, konyr.* Popri prípadoch so skupinou *-lu-* v slovách typu *dluha, hlubina* sú častejšie slová so slabičným *l: chlp, stlp, plt, člnek, klbko, slnečnik, zltek.* Ale sú tu aj slová s koncovým slabičným *r* ako v češtine, napr. *obr, kapr, bobr, glegstr.* Významné stredoslovenské prvky sú označenie obojpernej výslovnosti hlásky *v: diwy brau* a znenie zámen *nečo, čo, o čom,* ako aj spoluhláska *dz: dzbenka, sadza.*

Slovníček obsahuje aj morfologické slovakizmy. Je to napr. koncovka *-om* v inštr. sg.: *gednim očkom pozerat, kolesom, po kterom;* koncovka *-ej* v gen., dat. a lok. sg. fem. pri adjektiváliách: *w nemeckey zemy, fialoweg barwy, na ktereg, gedneg;* koncovka *-m* (popri českej koncovke *-i*) v 1. os. sg. slovies: *hoblugem, witlačugem, priwazugem, zlepugem,* ale *wyrezugy, oblizugi* a koncovka *-ú* (popri českej koncovke *-í*) v 3. osobe pl.: *bubnugu, otwiragu, večeragu, malugu,* ale *wykonawagy, sekagy, wlasy wypadawagy, dawagy.* Neurčitok sa končí na *-ti* (pís. *-ty*): *mluwity, čztvrtity.* V lok. pl. je koncovka *-ich,* a to nielen v type *na kragich, we Wlassich,* ale aj v type *w wlasich, w organich, učeny o mrawich, na breskwich,* alebo koncovka *-ach: na nohawicach, wúz o dwuch kolesach, na bokach.* Pri číslovkách pre 2, 3 sú duálové i plurálové formy: *mezy dwuma, ze trema, hrnec o trich nohach.* Duálové formy sú aj pri podst. menách: *w ruku ma, hrb mezi plecoma.*

Niektoré tvary poukazujú na vplyv stredoslovenských nárečí, najmä južných (napr. koncovka *-ia* v nom. pl. str. rodu: *ostya z/rib;* genitív sg. feminín typu ulica s koncovkou *-i: okolo studny, okolo sukny, gmeno gedneg bohiny;* lokál slov typu ruka s koncovkou *-i: w Afriky, breh pri reky, kohutik na rulky;* genitív adjektív s koncovkou *-ího: sin Thybemskiho krale*). Stredoslovenská je prípona *-ík* v slovách *mazarik, hačik, kohutik, tlučik, chrobačik.* Južnostredoslovenského pôvodu sú aj podoby slov *cklo* a *dláco.*

Slovenský charakter slovníka sa najpreukazateľnejšie zračí v slovnej zásobe. Používajú sa tu slová, ktoré sú aj dnes v slovenčine bežné, ako sú napr. *morka, mačka, bugak, cap, fuz, črewo* (aj *strewo*), *chrobak, obloť, pitvor, klince, hlawnica, wankus, zhrebe* (dnes spisovne *zrebe*), *hintow, belčow, cereslo, stik, pasca, stolar, kowač, tokar, pozerat, boskawam, gagocem, čarodegnica, strigon, wedno, lawička cez wodu, kdokolwek, ssakowe remeslo.*

Vyskytujú sa tu aj slová, ktoré sa dnes už nepoužívajú, ako i slová označujúce reálie dnes už bežne nie známe: *teplice* „kúpele", *krpik* „trpaslík", *musslar* „tĺk na tlčenie hrozna", *umiwalnice, sspikadlo, potenice, tulich* a i.

Všetky slová si autor slovníčka neprevádzal do slovenčiny. Niektoré mu mohli byť zrozumiteľné (veď čeština bola bohoslužobným jazykom), k iným nemusel nájsť príslušný slovenský ekvivalent. (Porov. spomínaný prípad *gyrus w/kolo.*) V slovníku sú také české slová ako *hlemizd* (aj *slimák*), *kleče pluha, gerab, pepr, msse, pitel, yalovec* a i.

Skúmaná pamiatka nám ukazuje, že Orbis pictus nebol len istým modelom, ktorý si jednotliví vydavatelia upravovali a z ktorého si vyberali podľa vlastného vkusu a podľa daných potrieb (preto sú v jednotlivých na Slovensku vytlačených vydaniach aj slovakizmy rozličného druhu a rozličného rozsahu), ale bol aj prameňom, z ktorého čerpali žiaci pri štúdovaní latinčiny. Ďalej svedčí o tom, že ani slovakizovaná podoba češtiny v známom levočskom vydaní Orbisu nebola v plnom rozsahu zrozumiteľná, a preto si ju študujúci upravovali do zrozumiteľnejšej podoby. Je súčasne ukážkou, akou formou si u nás osvojovala mládež latinský jazyk, že to bolo prostredníctvom takej podoby národného jazyka, ktorá bola najbližšia rodnému nárečiu študenta. Keďže rukopisný slovníček obsahuje slovenský i latinský lexikálny materiál aj odlišný od Orbisu, je cenným jazykovým prameňom nielen pre slovenský historický slovník, ale aj pre poznanie latinčiny na Slovensku v 17.—18. storočí. Aj preto si táto pamiatka zasluhuje našu pozornosť.

DISKUSIE

Šimon Ondruš

EŠTE O MENE RIEKY **DUDVÁH**

V prvom čísle 40. ročníka (1975) Slovenskej reči reagoval prof. Šmilauer na môj druhý príspevok o etymológii mena rieky *Váh*, v ktorom som sa marginálne dotkol aj mena rieky *Dudváh*. Keďže prof. Šmilauer vo svojej odpovedi už nebráni názor o germánskom pôvode mena rieky *Váh*, ale sa snaží zachrániť aspoň hypotézu o germánskom pôvode morfémy *dud-* v mene rieky *Dudváh*, nebudem sa ani ja vracať k výkladu mena rieky *Váh*. Chcem však reagovať na jeho námietky vyslovené proti môjmu názoru o genetickej totožnosti morfémy *dud-* v mene rieky Dudváh so slovanským apelatívom *duda* v staršom, v slovenčine zachovanom význame „priehlbeň, jama, dolina".

Pretože prof. Šmilauer nerobí hlbšiu sémantickú ani hláskovo-morfematickú genetickú analýzu slov, ale iba heslovite záporne alebo kladne komentuje genetické výklady iných bádateľov, budem i ja postupovať tak, že najprv odcitujem jeho námietku a potom k nej podám svoj komentár.

1. „Slovo duda znamená podle Kálala otvor v ledu, v jiných slovanských jazycích píšťalku, rouru, rákos."

I ja si Slovenský slovník z literatúry aj nárečí od bratov Kálalovcov z roku 1923 veľmi vážim a sústavne ho pri svojej práci používam. Kto sa však pri zisťovaní výskytu a významu slov v slovenských nárečiach obmedzuje iba na Kálalov slovník, veľmi podceňuje bohatú lexikologickú a lexikografickú prácu, ktorú vykonala vo výskume slovenskej slovnej zásoby naša aj „cudzia" slovakistika za ostatné polstoročie. Ak Kálal zachytil že lexéma *duda* označuje otvor v ľade, to ešte nijako neznamená, že táto lexéma má v slovenských nárečiach iba tento význam. Je to totiž iba jeden z viacerých responzibilných významov tejto lexémy. Napríklad slovakistka na univerzite v Bukurešti dr. Silvia Niţová zistila, že slovenské nárečie v Nadlaku a jeho okolí v Rumunsku pozná slovo *duda* vo význame jama, priehlbeň. Netreba azda nikoho presviedčať, že slovenské nárečové enklávy v cudzine, napr. v Rumunsku, zachovávajú starší sémantický stav slovenských slov než slovenské nárečia doma.

2. „A co je dutina, otvor, co prohlubeň, údolí, staří Slované dobře rozeznávali."

Ak uvedenému konštatovaniu dobre rozumiem, chcel ním prof. Šmilauer povedať, že slovo *duda* nemohlo, resp. nemôže označovať aj dutinu, otvor, aj priehlbeň, údolie, lebo starí Slovania tieto veci, resp. pojmy dobre rozlišovali. Takýto názor je v rozpore s axiómiou semiotiky, resp. vedy vôbec, že je pomýlené stotožňovať 1. bytie, realitu, 2. myslenie, predstavy o realite a 3. jazykové stvárnenie myslenia a reality.

Ak ľudské myslenie rozlišuje v bytí, v realite jednotky A, B, C, to ešte neznačí, že jednotky A, B, C musia mať rozličné jazykové pomenovanie, resp. že nemôžu mať jazykové pomenovanie s tým istým hláskovým zložením alebo pomenovanie so základom toho istého hláskového zloženia. Práve tie prípady, keď jednotky A, B, C majú v jazyku to isté jazykové stvárnenie, t. j. prípady homogénnej polysémie či homonymie, sú jedným zo základných prameňov zisťovania sémantických responzií, ako som to rozvádzal vo viacerých svojich doterajších štúdiách, najmä v príspevku na VI. medzinárodnom slavistickom zjazde v Prahe r. 1968.

Starí Slovania zaiste dobre rozlišovali, čo je otvor, dutina v ľade a čo je píšťala, a predsa v poľštine lexéma *duczal(a)* označuje „przerębl w lodzie na rzece" (Karłowicz, 1900, s. 388), kým responzibilná slovenská lexéma *dúčeľa* označuje píšťalu, fujaru.

Starí Gréci zaiste dobre rozlišovali, čo je jama, priehlbeň, údolie a čo je píšťala, fujara, a predsa v starej gréčtine *aulōn* označuje „höhlenartige Gegend, Schlucht, Tal", kým *aulos* označuje „Röhre, Flöte" (Frisk, 1960).

Starí Slovania určite dobre rozlišovali, čo je „jama na ľudskom zadku", „jama, otvor v mlynskom kameni", „jama, dutina v strome", „jama, priehlbeň v zemi", a predsa slovanská lexéma *dupa* označuje v niektorých slovanských nárečiach (v slovenčine, poľštine) „jamu na ľudskom zadku", v poľštine nárečové *dupka* označuje „miejsce w żarnach, gdzie zboże leży" (Karłowicz, 1900, s. 393), české *doupě* a jeho odvodeniny znamenajú „jaskyňu", „jamku na tvári", „dutinu, otvor v strome" (Machek, 1968), bulh. *dupka* označuje dieru, otvor (napr. na fujare).

Poľské slovo *duda, dudy, dudki* neoznačuje iba „fujaru", ale aj „dziury wyrąbane w lodzie", ba aj jamky v zemi, ako svedčí spojenie *w dudki siać* (Karłowicz, 1900, s. 388).

Ak je prof. Šmilauer toho názoru, že slovanská lexéma *duda, dudy* „hudobný nástroj" a slovanská lexéma *duda, dudla, dudka* so všeobecným významom „jama, priehlbeň, otvor" a špecifikovanými významami „jama v ľade", „jama, dutina v strome" atď. nie sú slová geneticky totožné, je to neodôvodnený názor. Keby nebol písal odpoveď na môj príspevok o Váhu takou horúcou ihlou, bol by si prečítal môj článok *Význam slovenčiny a češtiny pre rekonštrukciu praslovanskej slovnej zásoby* (citujem ho v príspevku práve v kontexte s *Dudváhom*), v ktorom píšem o gene-

tickej totožnosti slovanských slov *duča, duda, dupa* s prvotným významom „jama, priehlbeň, dolina". Sto rokov tradovaný Matzenauerov názor o prevzatí slovanského slova *duča* zo stredovekej latinčiny treba totiž odhodiť. Potvrdzuje to aj ruské nárečové slovo *žuč-ina* „priehlbeň, dolina" z ablautového variantu **deuk-* > **djuk-*, ako aj ukrajinské *duk* „jamka vyrytaja v zemle" (Hrinčenko, 1907) z ablautového variantu **douk-* a takmer celoslovanské *duča* z ja-kmeňovej podoby **douk-ja* a jeho odvodeniny *dučej-/dučaj-, dučela* a i.

3. „Dudváh ani dolní Váh neleží v prohlubni, údolí, ale v naprosté rovině."

Podľa mojich vedomostí z fyziky, statiky a dynamiky „v naprosté rovině" nemôže tiecť rieka, „v naprosté rovině" môže stáť iba močiar. Pretože ani Dudváh, ani Váh nie sú močiarom, ale tečúcimi riekami, nemôžu byť podľa zákonov fyziky „v naprosté rovině".

4. „Žiadny Slovan by nevytvořil slovo typu „Dudváh = Jámváh", to je způsob čistě germánský."

Podľa toho, ako ja poznám dejiny slovanskej slovnej zásoby, nerobili Slovanom Germáni také slová, ako je napr. *noktь-legъ* „nocľah", *baba-jęga*, resp. *jęgà(i)-baba* „ježibaba" (ruské *baba-jaga*, ukrajinské *jazi-baba*), *baba-roga* „ježibaba" (v srbochorvátčine), srbochorv. *baba-devojka* „stará dievka", *Bogъ-danъ* „Bohdan". Fakt, že ide o kalk z gréčtiny, na veci nič nemení; keby to praslovanský slovotvorný systém nedovoľoval, nemohol by takýto kalk vzniknúť. Okolnosť, že takéto „zrazené kompozitá" boli u Praslovanov a historických Slovanov zriedkavejšie ako odvodené slová a zložené slová so spájacou morfémou, ešte nám nijako nedovoľuje vyhlasovať ich za neslovanské, napr. za germánske, ako to chce robiť prof. Šmilauer. O tom, že sa ani starí Slováci takýmto „zrazeným kompozitám" nevyhýbali, svedčia napr. také slovenské mená, ako sú *Rybárpole, Sliačanlazy* atď. (porov. príspevok V. Uhlára v tom istom čísle Slovenskej reči, kde je naša diskusia o Váhu a Dudváhu). Také chotárne názvy ako *Vrchdolinka* (pri Brezne), *Vrchhradisko* (pri Levoči) nie sú v slovenčine neznáme. Isté je, že Slovákom nerobili takéto slová Germáni. A prečo by malo byť potom „zrazené kompozitum" *Dud(a)-vagъ* germánske?

5. „Pro tento postup, vykládání jen základu bez zřetele k celému slovu, předpoklady silných změn významových a tvoření zcela nepravidelného, musil jsem etymologie kol. Ondruše odmítnout."

5.1. Pre historickú morfológiu a lexikológiu slovanských jazykov je zaiste dôležité zisťovanie, že pomenovací základ **deuk-/*douk-*, po monoftongizácii **ďuk-/*duk-*, mal na časti slovanského jazykového územia derivovanú podobu **ďuk-ina* > ruské *žučina* „Höhlung, Vertiefung" (Vasmer, 1950), o-kmeňovú podobu *duk-o* > ukrajinské *duk* „jama vyrytaja v zemle",

ja-kmeňovú podobu **duk-ja* > *duča*, ako aj ďalšie deriváty *dučeja/dučaja*, *dučela/dučala* atď. Pre vlastnú etymologickú analýzu je však relevantný iba pomenovací základ **deuk-/*douk-*, resp. po monoftongizácii *ďuk-/duk-/duč-*, a to vo všetkých významoch obsiahnutých v lexikálno-gramatických derivátoch tohto základu. Podobne okolnosť, že pomenovací základ *dud-* má lexikálno-gramatické deriváty *duda, dudla, dudlo, dudka* atď., nerozhoduje o etymologickej analýze týchto slov. Podobne na etymológiu slova *mať* nijako nevplýva skutočnosť, že v slovenčine má derivačné podoby *mati, mater, matka, matica, matička* atď. Alebo je prof. Šmilauer presvedčený, že viac derivačných variantov slova *mať* zmení etymológiu tohto slova? Ak je o tom presvedčený, potom pod etymológiou rozumie čosi iné než ja. Ale pretože prof. Šmilauer širšiu a hlbšiu sémantickú a hláskovomorfematickú etymologickú analýzu slovanských slov nikdy nerobil, nemôžem vedieť, čo on rozumie pod etymológiou. Záporné alebo kladné komentovanie etymologických výkladov iných bádateľov ešte nie je etymologizovaním.

5.2. Na výroku „předpoklady silných změn významových" vidieť, že prof. Šmilauer zostal na mladogramatickom psychologizme a subjektivizme. Objektívne sa totiž nedá merať, čo sú to „slabé" alebo „silné" významové zmeny. Určovanie „slabého" či „silného" stupňa významovej zmeny je čisto subjektívny, mentalistický odhad. A veda, a to aj etymológia, musí pracovať s objektívnymi, pozitívnymi zisteniami. Ak zistíme, že grécke *aulōn* znamená „jama, priehlbeň, údolie" a grécke *aulos* znamená „píšťala, fujara", ak zistíme, že slovanská lexéma *duda* označuje jamu, priehlbeň, ale aj píšťalu, fujaru, nemusí nás vôbec zaujímať, či medzi sémami „jama, priehlbeň, údolie" a „píšťala, fujara", je „slabá" alebo „silná" významová zmena. Stačí nám objektívne, o pozitívne jazykové fakty opreté zistenie, že sémy „jama, priehlbeň, údolie" a „píšťala, fujara" predstavujú významové responzie. Poľské *duczal(a)* a slovenské *dúčeľa* nám toto zistenie ešte viacej zobjektívňujú. Rozdiel medzi objektívne zistenými významovými responziami na jednej strane a subjektívnym odhadom „slabosti" či „sily" významových zmien na druhej strane je rozdielom medzi objektívnym etymologickým výkladom a subjektívno-mentalistickým odhadom. Potrvá azda ešte dosť dlho, kým si niektorí etymológovia osvoja metódu objektívne a pozitívne zistených sémantických responzií namiesto subjektívneho odhadovania „slabosti" či „sily" významových zmien, ktoré spomína prof. Šmilauer.

5.3. „... tvoření zcela nepravidelného".

To, čo sa z hľadiska mladogramatickej úrovne poznania indoeurópskeho a praslovanského jazyka ukazovalo ako nepravidelné, z hľadiska novšej indoeuropeistiky, najmä Benvenistovho a Kuryłowiczovho modelu fonolo-

gickej a morfematickej štruktúry indoeurópčiny a tým aj praslovančiny sa ukazuje ako celkom zákonité, pravidelné. Kto zostal na mladogramatickej úrovni poznania, pre toho sú varianty *aug-/wēg-/wōg-*, resp. v štádiu praslovančiny *ug-/jug-/vĕg-/vag-* nepravidelné. Ale z hľadiska laryngálnej teórie a Benvenistovho modelu odvodeného indoeurópskeho koreňa sú to varianty celkom pravidelné. Pretože prof. Šmilauer zostal na mladogramatickej úrovni, pokladá tieto javy za nepravidelné. Ja ich pokladám za pravidelné. Keďže v súčasnosti stojíme na podstatne odlišnej teoretickej a metodologickej platforme všeobecnej a genetickej indoeurópsko-praslovanskej jazykovedy a vychádzame z odlišných vecných poznatkov o výskyte a sémantike slovenskej, slovanskej a indoeurópskej slovnej zásoby, musím komentáre prof. Šmilauera k mojim etymologickým výkladom odmietnuť ako neopodstatnené.

Literatúra

FRISK, H.: Griechisches etymologisches Wörterbuch. Lieferung 20. Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag 1960, s. 186.
HRINČENKO, B. D.: Slovar ukrajinskoj movy. Zv. 1. Kyjev 1907, s. 451.
KARŁOWICZ, J.: Słownik gwar polskich. Zv. 1. Kraków, Nakładem Akademii umiejętnośći 11900. 454 s.
MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého. 2. vyd. Praha, Academia 1968, s. 124.
VASMER, M.: Russisches etymologisches Wörterbuch. Zv. 1. Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag 1953, s. 434.

Július Rybák

O VÝZNAME PRÍSLOVKY **ODZNOVA**

Prekladateľský proces je v istom zmysle rečovým laboratóriom. Mnohé spontánne sily a tendencie, ktoré usmerňujú kdesi v podvedomí našu bežnú rečovú prax, sa v tomto procese objektivizujú, vstupujúc do vedomia prekladateľa, nadobúdajú reálnu podobu. To, pravda, neznamená, že celá činnosť prekladateľa je uvedomelá, v dosiahnutom výslednom tvare je mnohé rezultátom práve spontánnych rečových procesov.

Pri preklade z príbuzných jazykov, napr. z ruštiny, sa v prekladateľskom procese (vďaka zámernosti aj spontánnosti) presvetľujú i také zákony jazyka, ktoré si v bežnej reči neuvedomujeme. Preklady z príbuzných jazykov nám tak často poskytujú onen „negatívny jazykový materiál", ktorého význam pre výskum reči vysoko hodnotil L. V. Ščerba: „Je nepochybné, že z hľadiska procesov tvorby reči (t. j. z hľadiska našej rečovej

činnosti) sú rečové chyby veľmi inštruktívne, lebo práve v nich sa prejavuje mechanizmus týchto procesov."[1]

Pod vplyvom príbuzného jazyka, ktorý funguje ako „falošný priateľ prekladateľa", stretávame sa v prekladoch z príbuzných jazykov s takými použitiami slov a ich významov, ktoré by sme v originálnych slovenských textoch márne hľadali. Niekoľko takýchto príkladov nám poskytuje preklad poviedky Michaila Čulakiho Medzi dvomi(!) strelami (Sovětská literatura 1975, 2, s. 125—137). V našej poznámke sa chceme dotknúť len jedného zaujímavého miesta. Porovnajme originál i preklad:

Razve Alla vinovata, čto mať vsiu žizň jej posviatila? Vyšla by snova zamuž, kak vsio prosto bylo by! — Vari Alla môže za to, že mať jej venovala celý svoj život?! Mala sa odznova vydať, aké by to bolo všetko jednoduché!

Uvedený príklad zrazu oživuje, prejasňuje v našom vedomí opozíciu slov *znova — odznova*, ktorú si obyčajne neuvedomujeme. Dokonca aj v lingvistickom opise zostáva táto opozícia často „nevytušená". Príslušné heslá v Slovníku slovenského jazyka skôr vnucujú predstavu, že tieto slová sú vždy navzájom zameniteľné, akoby poskytovali vysvetlenie, prečo sa niekedy zameniť nedajú (čiže akou dištinktívnou črtou sa odlišujú). Na porovnanie uvedieme heslá slov *znova* a *odznova:*

znova i znovu, bás. i znov prísl. ešte raz, zase, opäť, opätovne, nanovo, odznovu: Chlapec sa *znova* pustil do plaču. (Kuk.) — (Inšpektor) mal dojem, že ho *znova* oklamali. (Urb.) — V duchu prežíval *znovu* ten pamätný deň. (Zúb.) — Prepukol *znov* v predošlý vztek. (Hviezd.); *znova a znova (znovu a znovu)* stále, opätovne (zdôraznené).

odznova, zried. i odznovu prísl. ešte raz, znova, znovu, opätovne, nanovo, odnova: Vyburcoval furmana *odznova* zo spánku. (Kuk.) — Všetko máme spraviť *odznova*. — „Kto zná, čo z toho bude," začne Klipkáč *odznovu*. (Tim.)

Informácie, ktoré môžeme o používaní slov *znova — odznova* získať z Malého synonymického slovníka M. Pisárčikovej a Š. Michalusa (Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1973), sú v podstate totožné s údajmi Slovníka slovenského jazyka:

znova/znovu: zase, zasa, opäť, opätovne, nanovo, odznova, odnova, poznovu, poznove, oznove, bás. znov

odznova p. odnova

odnova: nanovo, znova, odznova, opäť, opätovne (robiť dačo), zasa (upozorniť na dačo), ešte raz.

V poznámkach pre používateľa slovníka sa hovorí, že hoci vzájomná zameniteľnosť členov synonymického radu v praxi „nie je vždy stoper-

[1] ŠČERBA, L. V.: Opyt obščej teorii leksikografii. In: Izbrannyje raboty po jazykoznaniju i fonetike. 1. Leningrad, Izdateľstvo Leningradskogo universiteta 1958, s. 75.

centná", „musí však vždy platiť vo vzťahu heslového slova k jednotlivým členom radu" (s. 7). Ak teda stotožníme slová *odznova* a *odnova*, vyjde nám, že slovo *odznova* musí byť vždy schopné — i v takom kontexte, aký sme vyššie odcitovali — zameniť slovo *znovu*.

Aká významová črta nám vlastne bráni povedať napr. „odznova sa vydať", „ísť si odznova ľahnúť", „odznova sa pozrieť niekomu do očí", „odznova byť svoji", „odznova niekomu zahrešiť"? Aká sila bráni povedať napr. „odznova zahrmelo", „odznova niekomu zatlieskali", „odznova urobil skúšku na jednotku", „odznova ho vyhodili z roboty" a pod.?

Zdá sa, že opozíciu slov *znova — odznova* si dobre uvedomovali autori Veľkého rusko-slovenského slovníka pri konfrontácii ruskej a slovenskej slovnej zásoby. Pri hesle *snova* sa totiž jasne odlišujú dva prekladové významy (i dva rady ekvivalentov):

snova adv. 1. zasa, opäť, znova: s. pošol dožď zasa začalo pršať; on s. s nami je opäť s nami; 2. od začiatku, odznova: načať s. začať odznova

Podobné rozlíšenie nájdeme aj v Slovensko-ruskom prekladovom slovníku:

znova adv. 1. (odznovu) snova, zanovo, syznova: začať z. načať snova; učiť sa z. učitsia zanovo; 2. (zasa, opäť) opiať, vnov

Môžeme zhrnúť. V opozícii slov *znova — odznova* je slovo *odznova* príznakovým členom, explicitne vyjadruje významovú črtu (= A), ktorá je v slove *znova* len „latentne" obsiahnutá. Vzájomná zameniteľnosť platí len sprava doľava; zľava doprava iba vtedy, keď je *znova* použité vo význame A. Dištinktívnym príznakom, ktoré slovo *odznova* „vyjadruje a nemôže nevyjadrovať", je „opakovanie od začiatku, v poradí od začiatku".

Uvedomujeme si, že takémuto chápaniu (číteniu) významu slova *odznova* protirečia v Slovníku slovenského jazyka práve vety z Kukučína a Timravy *(Vyburcoval furmana odznova zo spánku. — „Kto zná, čo z toho bude," začne Klipkáč odznovu)*, ktoré akoby dávali za pravdu prekladateľovi poviedky M. Čulakiho. Preto majú naše poznámky len diskusný charakter.

Ladislav Dvonč

PLEVNO – PLEVEN

V 6. zväzku Slovníka slovenského jazyka (red. Š. Peciar, 1. vyd., Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1968, s. 290) sa zaznamenáva miestny názov *Plevno* (mesto v Bulharsku), k nemu pôvodná, úradná podoba *Pleven* a konečne deriváty *Plevňan, Plevnianka* a *plevniansky.*

Pri názvoch *Plevno* a *Pleven* ide o taký istý vzťah, ako je to napr. pri dvojiciach *Londýn — London, Paríž — Paris* atď. Prvá podoba je zdomácnená, druhá je nezdomácnená, pôvodná, úradná alebo oficiálna. V takýchto a podobných prípadoch sa príslušné deriváty vždy tvoria od zdomácnenej podoby cudzieho miestneho názvu, napr. *Londýn — Londýnčan, Londýnčanka, londýnsky, Paríž — Parížan, Parížanka, parížsky, Lisabon — Lisaboňčan, Lisaboňčanka, lisabonský* atď. Tak isto sa postupuje v Slovníku slovenského jazyka aj pri názvoch *Plevno* a *Pleven.* Deriváty *Plevňan, Plevnianka, plevniansky* patria k zdomácnenej podobe *Plevno,* ktorá nadväzuje na domáce miestne názvy alebo zdomácnené názvy na *-no,* napr. *Strečno — Strečňan, Strečnianka, strečniansky; Rudno — Rudňan, Rudnianka, rudniansky; Rezno — Rezňan, Reznianka, rezniansky* a pod.

Na rozdiel od Slovníka slovenského jazyka, v ktorom sa zaznamenáva príd. meno *plevniansky,* v bežnej jazykovej praxi sa stretávame s používaním formy *plevenský.* Máme ju doloženú napr. z Jazykovedného časopisu, *8,* 1954, s. 99 alebo z Jazykovedného časopisu, *13,* 1962, s. 79. Vzniká otázka, ako interpretovať tvar *plevenský.* Slovotvorný základ názvu *Plevno* sa končí na dve spoluhlásky. Pri názvoch, ktorých slovotvorný základ sa končí na dve spoluhlásky, v niektorých prípadoch sa deriváty vyskytujú s vkladným *e* alebo s vkladným *o* (pozri L. Dvonč, Deriváty typu *Cyperčan* v spisovnej slovenčine. Slovenská reč, *38,* 1973, s. 219—228). Systematickejšie sa vkladné *e* vyskytuje pri tvorení prídavných mien od miestnych názvov na *-ce,* napr. *Sobrance — sobranecký* (ale obyv. mená sú bez vkladných hlások: *Sobrančan, Sobrančanka*), *Ladce — ladecký* (je aj *ladčiansky* bez vkladného *e*), *Uherce — uherecký, Medzilaborce — medzilaborecký,* pri cudzích názvoch, napr. *Kielce — kielecký* (L. Dvonč, Kielce — kielecký. Slovenská reč, *39,* 1974, s. 192). Pri iných názvoch je výskyt derivátov s vkladným *e* alebo *o* sporadickejší, nejde o výskyt v istej uzavretej skupine názvov, napr. *Cyprus — Cyperčan, Cyperčanka, cyperský; Flandry — Flanderčan, Flanderčanka, flanderský, Bosna — bosenský* (aj *bosniansky*), *Moskva — Moskovčan, Moskovčanka, moskovský; Litva — Litovčan* (menej časté je *Litvan*), *Litovčanka (Litvanka), litovský* (tvar „litviansky" sa nepoužíva). V jednotlivých prípadoch spisovný jazyk ustu-

puje od derivátov s vkladnými hláskami, napr. k názvu *Akkra* netvoríme príd. meno „akkerský", ale *akkriansky*, k názvu *Blatno* namiesto staršieho tvaru „blatenský" sa dnes používa derivát *blatniansky*, namiesto tvaru „kladenský" používame v spisovnej slovenčine formu *kladniansky* atď. Názvy zakončené na *-la*, *-lo* alebo názvy zakončené na *-na*, *-ňa* alebo *-no* pravidelne mávajú prídavné mená na *-iansky* (prípadne *-anský* po predchádzajúcej dĺžke), napr. *Tehla — tehliansky*, *Jaslo — jasliansky*, *Dubna — dubniansky*, *Štubňa — štubniansky*, *Vilno — vilniansky*, *Krosno — krosniansky*, *Krásno — krásňanský* atď. To sa vzťahuje nielen na miestne názvy, ale aj na iné zemepisné názvy, napr. na názvy vrchov a riek: *Hekla — hekliansky*, *Etna — etniansky*, *Desna — desniansky*, *Visla — visliansky*. To isté môžeme konštatovať aj o tvorení prídavných mien od iných zemepisných názvov s inými konsonantickými skupinami na konci slovotvorného základu. Pri názve *Plevno*, ktorý sa končí na *-no*, by sa podľa toho mohol vyskytovať aj derivát s vkladným *e*, teda *plevenský*, ale so zreteľom na bežné tvorenie prídavných mien od takto zakončených názvov príponou *-iansky* je to málo pravdepodobné.

Ak tvar *plevenský* nepredstavuje tvar prídavného mena odvodeného od názvu *Plevno* príponou *-ský* s vkladným *e*, potom pri takomto tvare môže ísť iba o derivát od názvu *Pleven*. V početných prípadoch možno konštatovať ústup od zdomácnených podôb, a to tam, kde nejde o názvy hlavných miest cudzích štátov, napr. *Soľnohrad — Salzburg*, *Päťkostolie — Pécs*, *Celovec — Klagenfurt*, *Zhorelec — Görlitz*. Iba v zriedkavých prípadoch vznikajú nové poslovenčené, zdomácnené podoby, napr. *Ósaka — Osaka*, *Nicosia — Nikózia* a pod. Takýto vývin pozorujeme aj pri iných zemepisných názvoch, napr. *Blatenské jazero — Balaton*.

Aj pri názvoch *Pleven — Plevno* ide o ústup zdomácnenej formy *Plevno*. Príčiny zániku zdomácnenej formy sú v tomto prípade iba spoločenské, prispieva však k tomu i jazyková situácia. Podoba *Pleven* neodporuje totiž zákonitostiam spisovnej slovenčiny, a preto sa necíti potreba zdomácnenej podoby *Plevno*. Nejde pritom ani o názov hlavného mesta štátu, ani o názov mesta, s ktorým by boli vzájomné styky také intenzívne, aby sa podoba *Plevno* pevnejšie udržiavala. Naopak, silnejúci turistický ruch podporuje skôr používanie formy *Pleven*, teda tej formy, ktorá sa používa v bulharčine. A tak je aj pochopiteľné používanie derivátov *Plevenčan*, *Plevenčanka*, *plevenský*. V tomto zmysle bude potrebné podľa našej mienky hodnotiť názov *Pleven* a jeho deriváty v budúcich normatívnych príručkách.

Jozef Jacko

OBYVATEĽSKÉ MENÁ A ADJEKTÍVA K MIESTNYM NÁZVOM **HUTA/HUTY, LÚKA/LÚKY A VODA/VODY**

V spisovnej slovenčine máme jednoslovné i viacslovné miestne názvy so singulárovým i plurálovým tvarom *Huta/Huty, Lúka/Lúky, Voda/Vody*. Povšimneme si problematiku tvorenia obyvateľských mien a prídavných mien od miestnych názvov tohto typu.

1. Podľa Slovníka slovenského jazyka VI (SSJ VI)[1] sa od miestneho názvu *Huty* tvorí obyvateľské meno mužského rodu príponou *-an*, pričom v slovotvornom základe dochádza ku konsonantickej alternácii spoluhlások *t — ť: Huty — Huťan*. Prechyľovacou príponou *-ka* sa tvorí ženské obyvateľské meno *Huťanka*. V prídavnom mene sú dvojtvary. Na prvom mieste sa v SSJ VI uvádza forma *hutský*, na druhom mieste podoba *hutiansky*. Od miestnych názvov *Bruty, Kúty, Vlčie Kúty* sa v SSJ VI uvádza iba jeden adjektívny derivát: *brutský, kútsky*. Nejestvujú teda adjektívne deriváty *brutiansky* a *kúťanský*.

V súčasnej spisovnej slovenčine okrem pomnožného miestneho názvu *Huty* jestvujú viaceré miestne (dvojslovné) názvy so singulárovým tvarom *Huta: Detvianska Huta, Katarínska Huta, Kružlovská Huta, Livovská Huta, Muránska Huta, Novoveská Huta, Ponická Huta, Slanská Huta, Smolnícka Huta, Stará Huta, Stebnická Huta, Štefanská Huta,*[2] *Vígľašská Huta* a *Žarnovická Huta*.

Obyvateľské mená mužského rodu sa od dvojslovných miestnych názvov s časťou *Huta* tvoria príponou *-an*, pričom spoluhláska *-t-* v časti *Huta* sa mení na *-ť-*. Pri názvoch *Detvianska Huta* a *Novoveská Huta* sa v SSJ VI uvádza iba podoba *Huťan*. Popri podobe *Huťan* sa mali uviesť aj podoby *Detvianskohuťan* a *Novoveskohuťan*.

Zložitejšia je situácia pri tvorení obyvateľských mien ženského rodu a prídavných mien od týchto dvojslovných miestnych názvov. Niektoré ženské obyvateľské mená sa končia na *-ianka*, niektoré na *-anka*, vo väčšine prípadov na *-ianka*. Zakončenie *-anka* je iba pri názvoch *Katarínska Huta, Slanská Huta* a *Smolnícka Huta*.

Ešte komplikovanejšia je situácia pri adjektívach. Niektoré sú utvorené príponou *-iansky*, niektoré príponou *-iansky* i *-ský*, pričom sa tieto dve

---

[1] Slovník slovenského jazyka. Zv. 6. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1968, s. 179.

[2] Lokalita *Štefanská Huta* v Spišskonovoveskom okrese vznikla iba nedávno, preto sa neuvádza ani v SSJ VI. Tento názov neregistruje ani Statistický lexikon obcí ČSSR 1965.

formy neuvádzajú v SSJ VI vždy v tom istom poradí. Zakončenie *-iansky* majú adjektíva od miestnych názvov *Kružlovská Huta, Livovská Huta, Muránska Huta, Novoveská Huta, Ponická Huta, Stebnícka Huta, Vígľašská Huta* a *Žarnovická Huta.*

V ostatných prípadoch sú príslušné adjektíva zakončené na *-iansky* i *-ský.* Od miestnych názvov *Detvianska Huta, Katarínska Huta, Slanská Huta, Smolnícka Huta* sa na prvom mieste uvádzajú deriváty s príponou *-ský,* na druhom mieste deriváty na *-iansky.* Pri názve *Stará Huta* sa v SSJ VI uvádzajú na prvom mieste adjektíva na *-ský.* Pri názve *Detvianska Huta* sa na prvom mieste uvádza podoba *detvianskohutský, na druhom* mieste *hutiansky,* nie je tu však tvar *hutský.*

Na rozličné postupy pri tvorení obyvateľských mien od názvu *Huta* upozornil Š. Koperdan[3] a L. Dvonč.[4] Š. Koperdan konštatuje, že príponou *-iansky (-anský)* sa tvoria adjektíva od mien, ktorých základ sa končí na jednu spoluhlásku: *hutiansky, idiansky* (ale *zlatoidský*). Na s. 85 hovorí o nereálnosti postulátu zásadne rešpektovať miestny úzus. Od toho istého miestneho názvu sa v nárečiach obyvateľské meno tvorí rozličnými príponami. Okrem iných miestnych názvov uvádza Š. Koperdan i názvy *Huta, Huty* a príslušné deriváty, v hranatej zátvorke uvádza miesto, odkiaľ doklad získal: *Huťan, Hutianka, hutiansky* (Žarnovická Huta); *Hutár, Hutárka, hutársky/hutiansky* (Stará Huta v Zvolenskej); *Hutňan, Hutnianka, hutniansky* (Martinček v Liptove); *Hutník, Hutníška, hutnícky* (Muráň v Gemeri).

L. Dvonč konštatuje, že existencia početných homoným pri obyvateľských menách a prídavných menách týkajúcich sa slovenských miestnych názvov ukazuje, že by bola pochybená snaha umele rozlišovať niektoré takéto obyvateľské mená alebo prídavné mená vnášaním tvarov z miestneho úzu. Takto by sa mohla odstrániť homonymita uvedených derivátov len v nepatrnej miere. Tým by sa však narušil systém v tvorení foriem obyvateľských mien a prídavných mien týkajúcich sa slovenských miestnych názvov. L. Dvonč sa dotýka dvojslovných názvov s druhou časťou *Huta* a ich rozličných derivátov uvedených v SSJ VI: K názvu *Detvianska Huta* sú formy *Huťan, Hutianka, detvianskohutský/hutiansky.* Ale k názvu

---

[3] KOPERDAN, Š.: K tvoreniu substantív a adjektív z miestopisných názvov. In: Jazykovedné štúdie. 3. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1958, s. 83–106.

[4] DVONČ, L.: Regionálny úzus a slovenské miestne názvy. In: Zborník materiálov I. slovenskej onomastickej konferencie. Red. V. Blanár – M. Majtán. Vydal Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV a Slovenská onomastická komisia pri Vedeckom kolégiu jazykovedy pre internú potrebu. Bratislava 1968, s. 182; DVONČ, L.: Homonymita obyvateľských mien a prídavných mien odvodených z názvov obcí. In: Zborník materiálov IV. slovenskej onomastickej konferencie. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1973, s. 203–218.

Muránska Huta, v ktorom tiež ide o spojenie slova *Huta* s prídavným menom odvodeným od miestneho názvu, uvádzajú sa už deriváty *Muránskohuťan/Huťan, Muránskohutianka/Hutianka, muránskohutiansky/hutiansky.* L. Dvonč poukazuje na nejednotnosť derivátov od niektorých viacslovných miestnych názvov s druhou časťou *Huta* uvedených v SSJ VI.

V zhode s derivačným systémom obyvateľských mien a prídavných mien od názvov *Huty, Bruty, Kúty, Vlčie Kúty* aj od dvojslabičných miestnych názvov s druhou časťou *Huta/Huty* by sme očakávali obyvateľské meno utvorené príponou *-an* (s konsonantickou alternáciou *t/ť*): *Huťan.* Z tejto podoby by sme v súlade s uvedeným systémom prechyľovacou príponou *-ka* tvorili ženskú podobu: *Huťanka.* Prídavné meno by sa tvorilo zo substantívneho základu príponou *-ský: hutský* (ako *Kúty — kútsky*).

Na druhej strane si však treba uvedomiť, že obyvateľské mená ženského rodu od miestnych názvov *Čata, Pata* sa podľa SSJ VI končia na *-ianka: Čatianka, Patianka.* Od miestneho názvu *Pata* a *Veľká Gúta* pripúšťa SSJ VI adjektívne dvojtvary *patiansky, patský; veľkogúťanský, gútsky,* no od miestneho názvu *Čata* sa v SSJ VI uvádza iba adjektívum *čatiansky.*

Vzhľadom na ustálenosť (i väčší počet) ženských obyvateľských mien od miestneho názvu *Huta* na *-ianka* a prídavných mien na *-iansky* pri dvojslovných miestnych názvoch s druhou časťou *Huta* navrhujeme kodifikovať ženské obyvateľské mená od všetkých týchto miestnych názvov rovnako: *Hutianka.* Z tých istých príčin treba rovnako kodifikovať i príslušné adjektívum: *hutiansky.*

Do SSJ VI navrhujeme zaradiť aj miestny názov novej lokality v Spišskonovoveskom okrese *Štefanská Huta* a príslušné deriváty: *Štefanskohuťan* i *Huťan — Štefanskohutianka* i *Hutianka, štefanskohutiansky* i *hutiansky.*

Aj od pomnožného miestneho názvu *Huty* navrhujeme v derivačných postupoch zachovať rovnaký systém: *Huťan — Hutianka — hutiansky.* Rovnako treba postupovať aj pri derivátoch od miestnych názvov *Čata, Pata, Gúta: Čaťan, Paťan, Gúťan — Čatianka, Patianka, Gúťanka — čatiansky, patiansky, gúťansky.* Ten istý derivačný systém by sa mal zachovať aj pri derivátoch od miestneho názvu *Bruty: Bruťan — Brutianka — brutiansky.* Popri derivátoch *Kúťan, Kúťanka* by aj prídavné meno malo mať zakončenie na *-anský: kúťanský.* Pretože ide o miestny názov, ktorý je známy na celom Slovensku, mohol by sa tu ponechať aj tvar *kútsky.*

2. Okrem miestnych názvov s plurálovým tvarom *Lúky (Levočské Lúky, Lúky-Gergelová* a *Šarišské Lúky)* existujú v spisovnej slovenčine aj miestne názvy so singulárovým tvarom *Lúka (Dlhá Lúka, Krásna Lúka, Krásnohorská Dlhá Lúka, Muránska Dlhá Lúka, Mokrá Lúka, Ostrá Lúka, Turá Lúka, Veľká Lúka).* Príslušné obyvateľské mená mužského rodu a žen-

ského rodu sa tvoria z plurálových a singulárových tvarov uvedených miestnych názvov rovnakým derivačným postupom: príponou *-an* a s alternáciou spoluhlások *k/č;* napr. *Lúka, Lúky — Lúčan.* Ženské obyvateľské mená sa tvoria od mužskej podoby príponou *-ka: Lúčanka.*

SSJ VI príslušné adjektíva uvádza nerovnako. Pri niektorých miestnych názvoch s časťou *Lúka/Lúky* majú príslušné adjektíva iba jeden tvar *lúcky (Lúky-Gergelová, Dlhá Lúka, Krásna Lúka, Krásnohorská Dlhá Lúka, Muránska Dlhá Lúka, Ostrá Lúka).* Pri miestnych názvoch *Dlhá Lúka* a *Ostrá Lúka* SSJ VI uvádza iba podoby *dlholúcky* a *ostrolúcky.* Pri ostatných miestnych názvoch tohto druhu sú adjektívne dvojtvary, pričom ich poradie nie je rovnaké. Pri názvoch *Levočské Lúky, Šarišské Lúky, Mokrá Lúka, Turá Lúka* a *Veľká Lúka* sa na prvom mieste uvádza adjektívum *lúcky,* na druhom mieste *lúčanský.* Pri miestnych názvoch *Lúka* a *Lúky* na prvom mieste je adjektívum *lúčanský,* na druhom mieste *lúcky.*

Nejednotná je aj kodifikácia adjektívnych derivátov k dvojslabičným miestnym názvom *Rieka, Čaka, Baka, Čukárska Paka, Malá Paka, Veľká Paka, Mláky, Hájiky-Maky.* Príslušné obyvateľské mená mužského rodu sa tvoria príponou *-an* (pričom v základe nastáva alternácia spoluhlások *k/č*). Ženské obyvateľské mená sa tvoria príponou *-ianka* (okrem *Rieka — Riečanka, Mláky — Mláčanka,* ktoré pre rytmické krátenie majú príponu *-anka*).

Táto nejednotnosť je svedectvom rozdielov v miestnom úze a svedčí aj o tom, že ani spisovný úzus nie je v tomto bode ustálený. V súvislosti s derivačným systémom *Lúky — Lúčan — Lúčanka — lúcky* možno uvažovať aj o tom, či aj pri miestnych názvoch typu *Čaka, Baka* by nemali príslušné obyvateľské mená ženského rodu znieť na *-anka (Čačanka, Bačanka).* Príslušné adjektíva by mali mať podobu na *-cký.* Aj pri juhoslovanskom miestnom názve *Banja Luka* SSJ VI uvádza tvar ženského obyvateľského mena na *-anka: Banjalučanka* a prídavné meno *banjalucký.*

Podľa SSJ VI adjektívum k miestnemu názvu *Rieka* je *riecky,* od *Čaka čačiansky,* od *Baka bačiansky,* od *Malá Paka* a *Čukárska Paka* je *malopačiansky* i *pačiansky, čukárskopačiansky* i *pačiansky,* od *Hájiky-Maky* je *mačiansky,* od *Mláky mláčanský.* Pri miestnom názve *Veľká Paka* SSJ VI uvádza dvojtvary *veľkopačiansky, pačiansky* i *packý.* V zhode s tvorením *Rieka — riecky* navrhujeme kodifikovať aj ostatné adjektíva takto: *Čaka — čacký, Baka — backý, Čukárska Paka — čukárskopacký* i *packý, Veľká Paka — veľkopacký* i *packý, Mláky — mlácky, Hájiky-Maky — hájickomacký* i *macký.* Na druhom mieste by mohol byť aj variant na *-iansky/-anský.* Aj od názvu vrchu *Veľká lúka* kodifikuje SSJ VI podobu *veľkolúcky.*

Aj pri tvorení adjektív od miestnych názvov *Lúka/Lúky* treba jedno-

značne uprednostňovať podobu *lúcky*. Oporu možno nájsť aj v prídavnom mene *ostrolúcky* použitom v názve knihy Jar Adely Ostrolúckej.

3. V spisovnej slovenčine je niekoľko dvojslovných miestnych názvov, ktorých druhú časť tvorí singulárový alebo plurálový tvar *Voda/Vody: Biela Voda, Biele Vody, Červená Voda, Čierna Voda, Dobrá Voda, Stará Voda* a *Tichá Voda*. Tvorenie príslušných obyvateľských mien k uvedeným názvom je v SSJ VI nerovnaké. Pri tvorení obyvateľských mien mužského rodu najproduktívnejšia je prípona *-čan;* v niektorých prípadoch sa príslušné tvary kodifikujú aj s príponou *-an*.

Od miestnych názvov *Červená Voda* a *Dobrá Voda* sa príslušné obyvateľské meno mužského rodu tvorí príponou *-an*. V ostatných prípadoch sa uplatňuje prípona *-čan*. Pri názvoch *Čierna Voda* a *Tichá Voda* sa popri dlhších tvaroch *Čiernovodčan* a *Tichovodčan* uvádzajú aj kratšie tvary *Vodčan*. Pri ostatných názvoch sa uvádzajú iba dlhšie podoby. Z hľadiska derivačného systému navrhujeme aj pri miestnych názvoch *Červená Voda* a *Dobrá Voda* kodifikovať obyvateľské mená mužského rodu príponou *-čan (Červenovodčan* i *Vodčan, Dobrovodčan* i *Vodčan).*

Je síce pravda, že aj pri tvorení obyvateľských mien mužského rodu od iných miestnych názvov zakončených na *-da, -dy, -d* je v SSJ VI nejednotný postup. Prevláda tu odvodzovacia prípona *-čan* (Dunajská Streda — *Dunajskostredčan* i *Stredčan*, Dolná Streda — *Dolnostredčan* i *Stredčan*, Sady nad Torysou — *Sadčan*, Nové Sady — *Novosadčan* i *Sadčan*, Novosad — *Novosadčan* i *Sadčan*, Neded — *Nededčan*, Krásny Brod — *Krásnobrodčan*, Závod — *Závodčan*, Gemerský Sad — *Gemerskosadčan* i *Sadčan*, Nový Sad — *Novosadčan* i *Sadčan*). Od miestnych názvov *Lada, Malá Ida* a *Veľká Ida* sa v SSJ VI tvoria obyvateľské mená mužského rodu príponou *-an: Laďan, Maloiďan* i *Iďan, Veľkoiďan* i *Iďan*. K miestnemu názvu *Lada* a *Malá Ida* sa tvoria adjektíva *ladiansky, maloidiansky* i *idiansky*, no k názvu *Veľká Ida* adjektíva *veľkoidiansky, idiansky* i *idský*.

Možno uvažovať o tom, či aj od miestnych názvov *Lada, Malá Ida* a *Veľká Ida* netvoriť obyvateľské mená mužského rodu odvodzovacou príponou *-čan: Ladčan, Maloidčan* i *Idčan, Veľkoidčan* i *Idčan* (ako Streda — *Stredčan*) a príslušné adjektíva príponou *-ský: ladský, maloidský* i *idský, veľkoidský* i *idský*. Už Š. Koperdan upozornil na formy *idiansky* a *zlatoidský*. Nazdávame sa preto, že je nereálna požiadavka L. Dvonča, aby sa k názvu *Lada* tvorilo obyvateľské meno príponou *-an* (Laďan) len preto, aby nedošlo k zvukovo totožným obyvateľským menám *Ladčan* k názvom *Ladce* a *Lada*. L. Dvonč na inom mieste uvádza príklady, kde takáto totožnosť v spisovnej slovenčine existuje.

Od jednoslabičných miestnych názvov *Rad, Mad, Šid* sa v SSJ VI tvoria obyvateľské mená mužského rodu príponou *-an (Raďan, Maďan, Šiďan),*

ale od názvov s časťou *Sad* sa tvoria obyvateľské mená mužského rodu príponou *-čan*. Treba preto uvažovať o možnosti tvoriť obyvateľské mená aj od týchto názvov príponou *-čan: Radčan, Madčan, Šidčan*. Aj od miestnych názvov *Debraď*, *Mokraď* a *Sereď* sa v SSJ VI obyvateľské mená mužského rodu netvoria rovnako. Od názvov *Sereď* a *Debraď* sa tvoria príponou *-čan (Seredčan, Debradčan)*, od názvu *Mokraď* príponou *-an (Mokraďan)*. Aj tu navrhujeme kodifikáciu zjednotiť.

Od slovenských miestnych názvov *Huta/Huty* treba v spisovnej slovenčine tvoriť obyvateľské mená a prídavné mená jednotne: *Huťan — Hutianka — hutiansky*. Zjednotiť treba aj podoby adjektív od miestnych názvov *Lúka/lúky*, a to na prvom mieste uvádzať podobu *lúcky*, na druhom mieste podobu *lúčanský*. Jednotne treba tvoriť aj obyvateľské mená od miestnych názvov *Voda/Vody*.

František Kočiš

NOŽNÝ VOLEJBAL

Športová hra, ktorú S. Ondrejovič v článku *Nohejbal* (Slovenská reč, *40*, 1975, s. 107—108) charakterizuje ako hru „spočívajúcu v prekopávaní lopty ponad nízko upravenú sieť podľa prispôsobených pravidiel volejbalu", nemá doteraz vhodný názov. S. Ondrejovič uverejnil tento diskusný príspevok preto, aby podporil doteraz najčastejšie používané pomenovanie tejto hry — pomenovanie *nohejbal*. Sám však uvádza, že *nohejbal* je slovo slangového pôvodu, ale že napriek tomu dnes už o jeho slangovom charaktere možno diskutovať, a to preto, že ako športový termín je významovo priezračný a medzi športovcami najpoužívanejší. S. Ondrejovič však popri svojom kladnom vzťahu k termínu *nohejbal* nepriamo priznáva, že najväčšou prekážkou pre jeho prijatie medzi športové termíny je formálna nezvyčajnosť tohto slova, najmä časť *-ej-*, ktorá je priamo prenesená zo slova *volejbal*. S. Ondrejovič na záver svojho diskusného príspevku pripomína, že ani výraz *nohbal* nemožno zamietnuť.

Ondrejovičov návrh na pomenovanie tejto športovej hry nie je ojedinelý. Nadväzuje na starší pokus o pomenovanie tejto hry, a to na príspevok I. Masára v jazykovej rubrike bratislavského Večerníka. I. Masár v ňom navrhuje pomenovanie *malý futbal* alebo *minifutbal*. S. Ondrejovič konštatuje, že ani jeden z týchto navrhovaných názvov sa neujal, a to preto, že *nohejbal* má omnoho bližšie k volejbalu než k futbalu.

Pri našom návrhu na pomenovanie tejto hry vychádzame z Ondrejovi-

čovej poznámky, že „nohejbal je vlastne spojenie futbalu a volejbalu" (s. 108) a z časti jeho opisnej definície tejto hry, ktorú sme uviedli na začiatku článku. Podľa nej sa v tejto hre uplatňujú pravidlá volejbalu. Ide teda o volejbal, ktorý sa však nehrá rukami, ale nohami. Nazdávame sa preto, že veľmi vhodným spojením na pomenovanie tejto hry bude spojenie *nožný volejbal.* Týmto spojením sa vyjadruje pomerne zreteľne, že ide o hru založenú v podstate na volejbalových pravidlách a hranú nohami. Je to pomenovanie významovo priezračné a jazykovo správne. Je síce dvojslovné, ale popri mnohých dvojslovných názvoch športových hier a športov nebude z tejto stránky vôbec príznakové (poznáme dvojslovné názvy ako napr. *stolný tenis, ľadový hokej, pozemný hokej, národná hádzaná, ľahká atletika, vodný motorizmus, letecký šport, moderný päťboj, orientačný beh, skoky do vody* atď.).

Bolo by vhodné, keby si túto diskusiu všimli aj milovníci tejto športovej hry, ale najmä naši športoví odborníci a vyjadrili sa k navrhovaným pomenovaniam, príp. sami navrhli nejaké vhodné názvy. Pritom by mohli zasvätenejšie informovať, ako sa táto hra nazýva napr. v zahraničí a ako je zachytená v internej nomenklatúre športových názvov, teda v športových vydavateľstvách a redakciách.

SPRÁVY A POSUDKY

Správa o jazykovednej vedeckovýskumnej činnosti katedier slovenského jazyka na filozofických a pedagogických fakultách na Slovensku za rok 1974

1. Katedra slovenského jazyka Filozofickej fakulty UK v Bratislave. — Členovia katedry sa v štátnom pláne zúčastňujú na výskume slovenčiny v úlohe VIII-7-7 pod názvom Štruktúra a vývoj slovenčiny.

Prof. dr. Eugen Pauliny, DrSc., člen korešpondent SAV, koná vedecký výskum najmä v rámci Medzinárodnej komisie pre slovanské spisovné jazyky, ktorá sa založila r. 1971 na prvom zasadaní tejto komisie v Bratislave s cieľom koordinovať a organizovať konfrontačný výskum slovanských spisovných jazykov. Členmi tejto komisie za jazykovedné pracoviská SSR sú: prof. dr. E. Pauliny a prof. dr. J. Ružička. Majú na starosti koordináciu a organizáciu vedeckého výskumu spisovnej slovenčiny v konfrontácii s inými slovanskými jazykmi.

E. Pauliny na zasadnutí komisie v Bratislave r. 1971 predniesol referát o problémoch vývinu spisovného jazyka v súvislosti s vývinom spoločnosti. Na zasadaní v Skopje r. 1972 mal správu o skúmaní hovorenej podoby spisovného jazyka v slovenských mestách, r. 1973 v Prahe mal referát o vzťahu štúrovskej kodifikácie k vtedajšej spisovnej češtine a r. 1974 refefroval v Moskve o kodifikácii spisovného jazyka a o zástoji nespisovných elementov. V Skopje podala čs. delegácia návrh na rámcový plán práce komisie a v Moskve sa z iniciatívy čs. delegácie určili najbližšie pracovné úlohy komisie. Na týchto prácach sa zúčastnil aj E. Pauliny.

Prof. dr. Pavel Ondrus, DrSc., spolupracuje s Inštitútom slavistiky a balkanistiky AV ZSSR na príprave Celokarpatského dialektologického atlasu (CKDA). Výskum slovenských nárečí z hľadiska karpatizmov (úloha VIII-7-7/2g) tvorí časť úlohy pod názvom Štruktúra a vývoj slovenčiny.

Prvá medzinárodná konferencia o CKDA v Moskve koncom apríla 1973 vyznačila cieľ, šírku a hĺbku problematiky súvisiacej so zbieraním a spracúvaním materiálu pre CKDA. P. Ondrus vystúpil na tejto konferencii s príspevkom *Slovenské nárečia a karpatská jazyková oblasť* (porov. Sovetskoje slavianovedenije. 3. Moskva, AN SSSR 1974, s. 82—85).

Druhá medzinárodná konferencia o CKDA v Bratislave koncom mája 1974 (organizátor P. Ondrus) určila etapy prác spojených so získavaním a využívaním materiálu z jednotlivých národných jazykov v dunajsko-karpatskom areáli, a to až do jeho úplného vydania. Materiály z konferencie vyjdú v Zborníku FFUK roku 1976. Budú v ňom tieto príspevky slovenských dialektológov: P. Ondrus, Slovenské nárečia a Celokarpatský dialektologický atlas; I. Ripka, Poznámky o výskume slovenských nárečí pri ich atlasovom spracúvaní; J. Malacký, Horné a Dolné Orešany, orešianske nárečie a karpatizmy.

Tretia medzinárodná konferencia o CKDA sa uskutočnila koncom apríla 1975 v Kišineve (ZSSR). Zástupcovia kolektívov jednotlivých národných jazykov na túto konferenciu pripravili: 1. inventár slov a výrazov pokladaných v danom jazyku za karpatizmy (excerpcia prameňov); 2. súpis najdôležitejších reálií súvisiacich s karpatskou salašníckou kultúrou (v tých štátoch, kde je to možné); 3. súpis základných odvetví ľudovej karpatskej kultúry.

Doc. dr. Jozef Mistrík, DrSc., je riešiteľom výskumnej úlohy VIII-7-7/3g Frekvencia konštrukcií a tvarov. Je to úloha, ktorá obsahom a metódou nadväzuje na prácu Frekvencia slov v slovenčine. V tomto roku sa pracuje na záverečných fázach témy. Skúmajú sa texty s rozsahom 500 000 slov zo všetkých štýlov.

Doc. Jozef Mistrík je stálym školiteľom redaktorov Čs. rozhlasu a redaktorov i hlásateľov Čs. televízie. Je predsedom porôt na recitačných súťažiach v rámci Hviezdoslavovho Kubína a Literárneho Kežmarku. Prednáša na odborných školeniach pedagógov všetkých stupňov a na školeniach vedúcich pracovníkov. Je aj stálym lektorom na Ústrednej politickej škole SZM.

(P. Ondrus)

2. Katedra slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty UPJŠ v Prešove. — V roku 1974 členovia katedry riešili 3 čiastkové úlohy štátneho plánu výskumu, jednu úlohu fakultného plánu koordinovanú na katedre (skladala sa z troch čiastkových úloh) a tri čiastkové témy z fakultnej úlohy koordinovanej na inej katedre.

V rámci štátnej úlohy číslo VIII-7-7/1e Slovotvorný vývin slovenčiny sa skúmal vývin tvorenia dejových substantív. V roku 1974 sa ukončil výskum vývinu tvorenia dejových substantív v období od 1918—1945. Úloha bude ukončená r. 1975 analýzou dejových substantív v súčasnej slovenčine. Riešiteľ PhDr. J. Furdík, CSc., predniesol v roku 1974 na vedeckých konferenciách, resp. na zasadnutí Slovenskej jazykovednej spoločnosti tri prednášky s tematikou riešenej úlohy.

Riešiteľ úlohy číslo VIII-7-7/1f Najstaršie dejiny slovenského jazyka prof. dr. Ľudovít Novák, DrSc., zrevidoval a odovzdal do tlače rozsiahlu knižnú prácu K najstarším dejinám slovenčiny. Riešiteľ pracuje na ďalšom zväzku pod názvom O sporných otázkach najstarších dejín slovenčiny. Na vedeckej konferencii o pôvode o najstaršom vývine slovenčiny (Smolenice 9.—11. 12. 1947) predniesol referát *Inojazyčné interferencie vo fonologickom a morfologickom systéme starej slovenčiny.*

V rámci štátnej úlohy číslo VIII-7-7/3e Slabika a prozodické vlastnosti sa v roku 1974 pokračovalo v skúmaní konfigurácie prízvuku a kvantity v slovenských slovách na úrovni realizácie i na úrovni systému, vo foneticko-fonologickom hodnotení kvantity v niektorých typoch morfém a morf spisovnej slovenčiny a v analýze prozodických vlastností v štylisticky diferencovaných textoch. Niektoré sporné otázky v interpretácii slovenského prízvuku sa r. 1975 budú riešiť experimentálnym rozborom vo fonetickom laboratóriu KSJL. Riešiteľ PhDr. Ján Sabol dokončil dlhšiu prácu *Prozodická štruktúra slovenského slova* a prácu *Zvukové reťazce v dvojslabičných až päťslabičných slovách.* Riešiteľ pripravil a publikoval niekoľko štúdií z rozboru prozodických vlastností v umeleckom texte.

V rámci fakultnej úlohy F – 7 Výskum spisovnej slovenčiny sa pracovalo na troch témach: *Základy semiológie lineárnych útvarov* (Ľ. Novák). *Kontrastívny výskum slovensko-maďarský; menná skupina* (J. Furdík), *Fonologický systém spisovnej slovenčiny* (J. Sabol). K prvej téme riešiteľ pripravil, resp. odovzdal do tlače tri štúdie, k druhej je v tlači jedna rozsiahlejšia práca, k tretej vyšli štyri štúdie a štyri sú odovdané do tlače.

Čiastkové témy z fakultnej úlohy F – 8 Výskum nárečí východného Slovenska riešili dvaja pracovníci. Bola vypracovaná monografická práca o nárečí obce Trstené pri Hornáde v južnom Above (autor dr. L. Bartko) a monografická štúdia o toponymách a antroponymách v goralskej nárečovej oblasti na Spiši (autorka dr. J. Krišššáková). Táto práca má vyjsť v zborníku Nové obzory. Obidvaja riešitelia prednášali z problematiky svojej práce na VI. celoslovenskej onomastickej konferencii v Nitre (2.–4. 4. 1974).

(J. Furdík)

3. Katedra slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty v Trnave. – Členovia katedry sa venujú jednak svojim kvalifikačným prácam, jednak fakultným úlohám podľa plánu.

V. Betáková pracuje na rezortnej úlohe O teórii jazykových cvičení. Autorka pripravila základnú koncepciu a potrebný materiál. Úlohu plánuje dokončiť v roku 1975.

J. Debnár, J. Dubníček a J. Gahér spolupracujú so Slovenskou onomastickou komisiou, aktívne sa zúčastňujú na jej konferenciách a do onomastickej práce zapájajú aj poslucháčov fakulty. J. Debnár odovzdal r. 1974 doktorskú dizertačnú prácu *Malohontské nárečie ako reprezentant nárečia hornožitavského.* Je to podrobná hláskoslovná a tvaroslovná charakteristika nárečia viacerých obcí horného Požitavia v porovnaní s okolitými nárečovými oblasťami. J. Dubníček rozpracoval tému *O sémantickej klasifikácii chotárnych názvov Záhoria.* Plánuje ju dokončiť v roku 1975. J. Gahér odovzdal r. 1974 dizertačnú prácu *Charakteristika nárečia v oblasti dolnej Nitrice.*

M. Patáková dokončila a odovzdala kandidátsku dizertáciu na tému *Subjektivizácia významu a textovej výstavby v diele J. C. Hronského.* Táto téma bola fakultnou úlohou.

L. Rybár pracuje na fakultnej úlohe *Teoretické, metodické a lingvistické otázky súčasnej rétoriky.* Autor zhromaždil základný materiál a teoreticky tému rozpracoval asi na 50 %. Plánuje ju ukončiť v roku 1977.

A. Rýzková pracuje na kandidátskej dizertácii *Synchrónny opis myjavsko-brezovských nárečí.* Nateraz má zozbieraný a roztriedený základný materiál. Teoreticky tému rozpracovala asi na 80 %, plánuje ju skončiť v roku 1975.

R. Schnek sa r. 1974 venoval práci na fakultnej úlohe *Klasifikácia jednoduchého súvetia.* Téma je spracovaná asi na 80 %.

H. Gotthardová-Štibraná začala v roku 1974 pracovať na téme *Rozličná vetnočlenská platnosť rovnakých slovných druhov v determinácii a ich závislosť od nadradených členov.*

(R. Schnek)

4. Katedra slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty v Nitre. – Na katedre pracuje 21 pracovníkov (1 profesor,

1 docent, 17 odb. asistentov, 2 asistenti; z toho 1 pedagóg pôsobí ako lektor na VŠP v Szegede v Maďarskej ľudovej republike).

Pracovníci katedry riešili v r. 1974 3 štátne úlohy a 1 fakultnú úlohu.

Na riešení štátnej úlohy VIII-7-7/2e Nárečie Tekova pracoval najmä prof. dr. Š. Krištof, CSc. Pokračoval v zbieraní nárečových textov spolu v 47 obciach, získal z magnetofónových pások 135 strán nárečových textov. Spracoval nárečovú oblasť Požitavia až po slovensko-maďarskú hranicu. Osobitne si všímal obojstranné jazykové vplyvy slovensko-nemecké a slovensko-maďarské v jednotlivých okresoch. Táto úloha sa skončí r. 1976 spracovaním nárečovej monografie.

Pri riešení úlohy VIII-7-7/1d Toponymia Tekova vo svetle jazykových faktov prof. Š. Krištof dokončil výskum v 185 obciach býv. Tekovskej stolice. Vo výskume pokračoval v ďalších 38 obciach (v okr. Levice). V obciach s dokončeným výskumom sa urobila lokalizácia chotárnych názvov na katastrálnych mapách (138 máp). Prof. Krištof spracoval etymológiu názvov v zmiešaných slovensko-nemeckých a slovensko-maďarských oblastiach. Zhotovil kompletné mapy Tekova (geomorfologickú a administratívnu mapu Tekova, mapy niektorých nárečí a charakteristických nárečových a onomastických javov). Zo spracovaného materiálu autor pripravil do tlače tri príspevky.

Výsledky prác na úlohe VII-7/15 Teória textu a literárneho vývinu, na ktorej z KSJaL spolupracujú doc. dr. E. Bajzíková, CSc., dr. V. Obert a dr. P. Plutko, CSc., boli publikované v *Správe o výsledkoch druhej etapy čiastkovej úlohy štátneho programu základného výskumu VIII-7-1/15* (vyšlo rotaprintom v Nitre 1974; tam na str. 78—90 je odtlačená bibliografia publikovaných a nepublikovaných výsledkov výskumu). Na fakultnej úlohe č. 1604 Czambelove preklady uhorských zákonov pracuje G. Valkovičová. V r. 1974 počas šesťtýždňovej služobnej cesty v Maďarsku excerpovala materiál pre túto úlohu.

Pracovníci KSJaL publikovali výsledky svojej vedeckovýskumnej práce vo viacerých odborných časopisoch a zborníkoch i v dennej a periodickej tlači. V roku 1974 publikovali spolu 24 štúdií a článkov, 46 recenzií a správ. Na konferenciách a sympóziách predniesli spolu 7 referátov v ČSSR, 1 v zahraničí (v Juhoslávii) a 8 diskusných príspevkov. Jeden pracovník KSJaL je spoluautorom učebnice slovenského jazyka (Š. Krištof — P. Ondrus, Učebnica slovenského jazyka pre maďarské oddelenie PF. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1974).

Pracovníci KSJaL v spolupráci s JÚĽŠ SAV a so Slovenskou jazykovednou spoločnosťou zorganizovali slovenskú onomastickú konferenciu, ktorá sa konala v apríli r. 1974 v Nitre na Pedagogickej fakulte. Materiály z tejto konferencie vyjdú tlačou.

(Š. Krištof)

5. Katedra slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty UPJŠ v Prešove. — Vo vedeckovýskumnej činnosti v roku 1947 sa členovia katedry zamerali na výskum súčasného spisovného jazyka a jeho kultúry, na výskum hovorenej podoby spisovnej slovenčiny na východnom Slovensku a na onomastický výskum.

J. Jacko vydal príručku pre učiteľov slovenčiny na ZDŠ *Slovenská morfológia v škole* (1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1974.

236 s.), uverejnil sedem štúdií v časopise Slovenská reč a 27 menších populárnovedeckých príspevkov.

Výskum hovorenej podoby spisovnej slovenčiny na východnom Slovensku bol súčasťou úlohy štátneho plánu výskumu VIII-7-7 (riešiteľ J. Muránsky).

V rámci onomastického výskumu (vedúci M. Blicha) sa zozbieral a utriedil ďalší jazykový materiál z východoslovenskej oblasti (chotárne názvy zo 106 obcí a živé mená z 30 obcí). Časť problematiky chotárnych názvov je pripravená na publikovanie a v spolupráci s Jazykovedným ústavom Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied sa pripravila a odovzdala do tlače metodická príručka onomastického výskumu pre poslucháčov pedagogických a filozofických fakúlt na Slovensku.

(P. Kušnír)

(Katedra slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici správu neposlala.)

Dvanásty zväzok Jazykovedných štúdií

Tento zborník štúdií je venovaný dr. Štefanovi Peciarovi pri príležitosti jeho 60. narodenín. Obsahuje úvodný článok V. Blanára o jubilantovi a jeho jazykovednej práci, súpis prác dr. Š. Peciara za roky 1962—1971 od L. Dvonča a 33 štúdií slovenských, českých a sovietskych jazykovedcov (Jazykovedné štúdie. 12. Peciarov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1974. 328 s.). Štúdie v zborníku sú usporiadané do ôsmich tematických okruhov (konfrontačné štúdie o slovenčine a češtine, fonetika a fonológia, morfológia, tvorenie slov. lexikológia s frazeológiou, onomastika, dialektológia a štylistika), z ktorých najobsažnejší je okruh so štúdiami týkajúcimi sa otázok morfológie.

V okruhu konfrontačných štúdií príspevok A. Jedličku *Poznámky ke konfrontačnímu studiu češtiny a slovenčiny* (s. 20—29) je úvahou o doterajšom konfrontačnom štúdiu slovenčiny a češtiny a ďalej o tom, ako sa toto štúdium slovenčiny a češtiny dá (alebo by sa mohlo) využiť v prekladateľskej praxi, vo vyučovaní slovenčiny a češtiny a pri teoretickom štúdiu obidvoch jazykov. A. Jedlička tu na prvé miesto kladie prekladateľský aspekt ako východiskový. Na základe porovnávania umeleckých prekladov zo slovenčiny do češtiny skúma dva prípady odlišnosti slovenčiny od češtiny, a to postavenie príkloniek vo vete (konkrétne častíc *sa, si)* a spôsob perfektivizácie slovies cudzieho pôvodu v slovenčine a češtine. Tu treba pripomenúť, že aj v slovenčine sa za neutrálne pokladá postavenie častice *sa* pred slovesom (nie za slovesom, ako sa domnieva A. Jedlička). Táto problematika však v slovenčine čaká ešte na podrobné spracovanie, a tak zatiaľ nie je tu možné robiť konečné závery (napr. ani vo vete *Okolo ohňa na pažiti hovie si rodinka* nemožno postavenie častice *si* za slovesom pokladať za bežný slovosled). Tu nás zaujalo aj prekladanie slovenského spojenia *okolo ohňa na pažiti* do češtiny v podobe *na pažiti kolem ohně*. Nazdávame sa, že inverzný slovosled týchto dvoch príslovkových určení v češtine nevystihuje znenie originálu, lebo mení jeho gramatický charakter.

J. Vachek v príspevku *Glosa k srovnávací typologii spisovné češtiny a slovenštiny* (s. 30—35) sa zaoberá typologickou odlišnosťou slovenčiny a češtiny na základe fonologického výskumu obidvoch jazykov. Vo fonologickom systéme slovenčiny vidí J. Vachek dôsledné spätie vokalického a konsonantického podsystému. Aj v morfologickom systéme sa slovenčina podľa J. Vachka dôslednejšie odchýlila od flektívneho typu ako čeština. Za jeden zo znakov tohto odklonu autor pokladá aj „naprostý zánik gramatické kategorie přechodníku". S týmto tvrdením však nebude možné úplne súhlasiť. V závere článku J. Vachek konštatuje, že v spisovnej slovenčine sa niektoré štruktúrne problémy riešili radikálnejšie a dôslednejšie ako v češtine, a to preto, že vývin slovenčiny nebol až natoľko brzdený tradíciou a konzervatívnosťou ako čeština.

Do konfrontačnej problematiky prispela aj L. Kroupová štúdiou *K slovnědruhové povaze deverbativních nevlastních předložek v češtině a slovenštině* (s. 122—130). Zamerala sa v nej najmä na ujasnenie podstatných znakov prechodníka ako slovesného tvaru a na prepozicionalizáciu istých petrifikovaných prechodníkových tvarov v slovenčine a češtine. Zaujímavé je autorkino konštatovanie na konci príspevku (ktoré v článku bližšie nevysvetľuje), že odlišný prístup v hodnotení českých a slovenských prechodníkov je iba pri spojeniach, ktoré nepokladá za frazeologizované (v slovenčine napr. spojenie *súdiac podľa niečoho* nepokladá za nevlastnú predložku, lebo predložka *podľa* si tu ešte zachováva svoj vlastný význam; spojenie *súdiac na niečo* však už hodnotí ako nevlastnú predložku). — Za konfrontačnú štúdiu možno pokladať aj štúdiu M. Helcla *Skládání slov v jazyce českém a slovenském* (s. 172—182). Pri tomto porovnávaní využíva autor najmä teoretické stanoviská J. Horeckého, ako ich formuloval v práci Slovotvorná sústava slovenčiny.

Do fonologickej problematiky slovenčiny prispeli J. Horecký *(Povaha dvojhlások v slovenčine* — s. 49—52) a J. Sabol *Fonologické zaťaženie protikladu znelosť — neznelosť v spisovnej slovenčine* — s. 53—69). K týmto štúdiám sa družia aj dva príspevky s fonetickou problematikou: M. Romportl, *K akustice slovenských vokálů a diftongů* (s. 43—48), O. Schultzová, *Znelostná asimilácia spoluhláskových skupín* (s. 70—75).

Na pomerne široko diskutovanú tému a rode miestnych názvov v spisovnej slovenčine nadväzuje L. Dvonč štúdiou *Rod pomnožných miestnych názvov na -y, -e v spisovnej slovenčine* (s. 76—87). V úvode veľmi podrobne uvádza doterajšiu literatúru o tejto téme, najmä príspevky E. Paulinyho a F. Miku. L. Dvončovi sa podľa nášho názoru podarilo začleniť všetky domáce pomnožné miestne názvy do dvoch rodov — do mužského a ženského s presným vymedzením ich jednotlivých morfologických znakov. Nenašiel však ani on spoľahlivý kľúč na určenie genitívneho tvaru pri názvoch mužskeho rodu (predĺženie základu alebo koncovka *-ov*). Nemožno napr. súhlasiť s mienkou autora, že „vplyv názvu Spišské Vlachy ako mužského podstatného mena je pre všeobecnejšiu známosť tohto názvu taký silný, že názov Vlachy sa bude v spisovnom jazyku vždy skôr používať ako názov mužského rodu" (s. 82). Názov môže byť známy, ale že sa na Spiši skloňuje ako mužské podstatné meno, nemôže byť všeobecne známe (tu sa hovorí aj „v Košicoch" alebo aj „v Košici", ale to sa už v spisovnom jazyku nerešpektuje). Treba tu ešte pripomenúť, že vo východoslovenských nárečiach sa i napriek rodovému vyrovnaniu v mn. čísle používa genitívny tvar *Vlach, Košic* a rovnako aj *Repaše — Repaš*. Takisto nemožno súhlasiť s mienkou L. Dvonča, že

v súčasnej spisovnej slovenčine pri skloňovaní názvov mužského rodu ustupuje genitív bez osobitnej pádovej prípony a že postupne prenikajú tvary na *-ov*. Nazdávame sa, že je tu istá oscilácia obidvoch tvarov podľa toho, či sa uvedomuje alebo neuvedomuje príslušnosť názvu k všeobecnému podst. menu mužského rodu (porov. napr. bratislavské *Záluhy* alebo miestny názov *Donovaly)*, ale o všeobecnejšej tendencii v tomto zmysle ťažko hovoriť.

H. Křížková prispela do zborníka porovnávacou štúdiou *Neurčitá zájmena typu kdo v současných slovanských jazycích* (s. 88—95), v ktorom podáva jemnú analýzu vzťahu neurčitých zámen typu kto k ostatným neurčitým zámenám a naznačuje rozsah používania neurčitých zámen typu kto v jednotlivých slovanských jazykoch. — Medzi príspevky s morfologickou problematikou sú zaradené aj aspektologické štúdie I. Němca *Rozdíl mezi vidovými dvojicemi na -iť: -ať a -iť: -ovať v slovenštině* (s. 96—102) a J. Oravca *Slovenský model v tvorení nedokonavého vidu* (s. 103—117). I. Němec pri porovnávaní obidvoch typov vidových slovies dochádza k výsledku, že v slovenčine dvojica slovies na *-iť/-ovať* (napr. *naznačiť/naznačovať*) je pre úspornejší aparát dištinktívnych príznakov a pre homogénnejšiu štruktúru koreňa životnejšia a produktívnejšia. Okrem toho autor uvádza, že vidová dvojica typu *narušiť/narušovať* popri staršom type *narušiť/narúšať* sa v slovenčine rozvíja predovšetkým pôsobením všeobecnejšej tendencie k vyrovnanejšej štruktúre opozičných foriem s úspornejším aparátom dištinktívnych príznakov na základe vlastných štruktúrnych predpokladov (od niektorých typov dokonavých slovies nemožno tvoriť nedokonavé sloveso príponou *-ať* z hláskoslovných príčin, od iných zasa pre kmeňoslovné príčiny).

Vývody I. Němca možno porovnať so všeobecnejšou a široko koncipovanou štúdiou J. Oravca o tvorení nedokonavého vidu v slovenčine. J. Oravec tu rozoberá tvorenie nedokonavého vidu podľa slovesných vzorov, teda nielen príponami *-a-*, *-ova-* ako I. Němec, ale aj *-va- (-áva-/-iava-/-ieva-)*, *-úva-*. Škoda, že J. Oravec nerozčlenil svoju štúdiu tematicky i graficky prehľadnejšie — boli by plastickejšie vynikli jednotlivé derivačné postupy pri tvorení nedokonavého vidu v slovenčine.

P. Ondrus v článku *Neplnovýznamové slová a systém slovných druhov v slovenčine* (s. 118—121/ dochádza k záveru, že neplnovýznamové slová (zámená, predložky, spojky, častice, modálne slová, pomocné slovesá a modálne vetné príslovky) sa v morfológii zaraďujú podľa rozličných klasifikačných gramatických i negramatických hľadísk a že hranice neplnovýznamových slov sa v morfologii nekryjú s hranicami systému slovných druhov. — O časticiach a ich funkciách vo vetnom štylistickom kontexte píšu N. A. Kondrašov *(Nekotoryje zamečania o časticach* — s. 131—136) a J. Mistrík *(Častice a štýly* — s. 137—141). J. Mistrík štatistickou metódou zisťuje, ktoré častice sú príznačné pre jednotlivé štylistické oblasti spisovného jazyka. Štúdia J. Mistríka svojou tématikou patrí medzi štylistické príspevky a podľa toho mala byť aj v zborníku zaradená.

Jasným výkladom a objektívnym hodnotením novšieho výskumu sémantiky slovesa vyniká štúdia F. Daneša *K struktuře slovesných významů* (s. 142—152). Je to jeden zo série Danešových príspevkov k širšej problematike, a to k sémantike vety. Keďže v sémantickej analýze vety centrálne postavenie zaujíma sloveso, štruktúra slovesných významov v tejto analýze sústreďuje na seba najväčšiu pozornosť. F. Daneš v závere príspevku vyslovuje mienku,

že takáto alebo nejaká iná teoreticky dobre fundovaná analýza sématických slovesných štruktúr je nevyhnutným predpokladom každej lexikografickej práce a je dôležitá aj pre analýzu vetných sématických štruktúr.

Inštruktívnou štúdiou je príspevok M. Dokulila *K tvoření vztahových adjektiv od dvouslovních pojmenování* (s. 153—164). Ukazuje sa, že aj v češtine nie je oblasť tvorenia adjektív od dvojslovných pomenovaní celkom preskúmaná, a to ani derivačne, ani z hľadiska pravopisu. Je isté, že v tejto oblasti bude vždy istý pohyb, a tak tvorenie príslušných adjektív bude vždy aktuálnym jazykovým problémom. Autor svoj výklad ilustruje bohatým materiálom (z dvojslovných apelatív a dvojslovných miestnych názvov). Do svojej úvahy však nepojal dvojslovné názvy typu *Naše řeč, Červený kríž, Slovenský spisovateľ* a pod.

Otázkou prefixálno-sufixálneho spôsobu tvorenia denominálnych slovies v slovenčine sa zaoberá známy sovietsky slovakista L. N. Smirnov. Svoju štúdiu nazval *O prefiksaľno-sufixaľnom sposobe obrazovanija otymennych glagolov v slovackom jazyke* (s. 165—171).

Okruh lexikologických prác je v Jazykovedných štúdiách XII zastúpený piatimi príspevkami, z ktorých tri sa zaoberajú problémami frazeológie. V slovenčine málo prebádanou oblasťou slovnej zásoby sa zaoberá M. Pisárčiková v štúdii *Prefixálne antonymá so zápornou časticou ne- v slovenčine* (s. 183—192). Autorka rozoznáva tri základné vzťahy medzi dvojicami slov so zápornou časticou *ne-:* vzťah pravej antonymie *(trpezlivý — netrpezlivý)*, vzťah čiastočnej antonymie *(pekný — nepekný)* a vzťah nulovej antonymie, pri ktorom sa antonymické páry netvoria *(dokonavý — nedokonavý)*. Pri čiastočných antonymách M. Pisárčiková uvádza aj prípady úplnej antonymickej paradigmy *veľký — neveľký — nemalý — malý*. Nazdávame sa, že tretí člen *(nemalý)* bolo treba bližšie vysvetliť, lebo sémanticky úplne nezapadá do tohto radu. Zaujímavú dvojicu slov tvoria napr. také páry ako *spievať — nespievať*. Autorka ich nepokladá za antonymá, lebo záporný prefix *ne-* pridáva iba holý príznak negácie. Tu sa podľa nášho názoru mali tieto dvojice bližšie konfrontovať s typom *trpezlivý — netrpezlivý*.

Z. Sochová v príspevku *Slovesné vazby z hlediska slovníku* (s. 193—201) sa pokúsila vymedziť zložitú problematiku slovesných väzieb v slovníku. Jej vecné rozvažovanie o uplatnení slovesných väzieb najmä vo výkladových a normatívnych slovníkoch bude nielen odrazovým mostíkom pre dokonalejšie spracovanie väzbovej stránky slovies v slovníkoch — ako sama v závere článku konštatuje —, ale aj závažným príspevkom do morfologického spracovania slovesa.

Podrobnú analýzu frazeologizovaných predložkových spojení *(predložka a meno)* z hľadiska ich významu i z hľadiska ich spracovania v slovníku podala E. Smiešková v štúdii *Predložkovo-menné konštrukcie vo frazeologii* (s 202—214). Frazeologickú tematiku v zborníku rozvíja i J. Mlacek v článku *Funkcia niektorých slovenských kategórií v ustálených spojeniach* (s. 215—221). Zaoberá sa fungovaním kategórie vidu a s ňou spojenej kategórie spôsobu slovesného deja v slovesných komponentoch ustálených spojení. J. Mlacek analyzuje tri druhy frazeologických jednotiek s verbálnym prvkom: také, ktoré majú sloveso iba v jednom vide (v dokonavom alebo nedokonavom) a také, v ktorých sloveso môže byť dokonavého i nedokonavého vidu. Autorovi

z toho zistenia vyplýva záver, že sloveso vo frazeologickej jednotke zachováva isté príznaky svojho slovného druhu.

E. Kučerová v štúdii *Frazeologizované menné slovné spojenia* (s. 222—228) sa zaoberá rozdielom medzi preneseným významom v ustálených spojeniach (s jedným frazeologizovaným komponentom) a vo frazeologických spojeniach ktoré prešli frazeologizačným procesom ako celok. Autorka hovorí, že frazeologizovaný význam je taký význam, ktorý nadobudol komponent ustáleného spojenia vo frazeologizačnom procese. Tu by bolo treba bližšie vysvetliť, čo je to frazeologizačný proces, ako prebieha a aké zmeny podstupuje slovo v tomto procese. Nazdávame sa, že začiatkom každého frazeologizačného procesu je prenesenie alebo posunutie významu slova. To by značilo, že rozdiel medzi preneseným a frazeologizovaným významom je v stupni alebo intenzite posunutia (prenesenia, prehodnotenia) významu istého slova.

Zborník prináša aj onomastické štúdie. Historicky je ladená štúdia V. Uhlára *Zábava — apelatívum a toponymum* (s. 229—240); názvami mesiacov v slovenčine (v relácii s názvami v iných slovanských jazykoch) sa zaoberá K. Palkovič v štúdii *O slovenských názvoch mesiacov* (s. 241—246). M. Majtán v článku *Krstné mená postáv v literárnom diele Boženy Slančíkovej Timravy* (s. 247—254) prináša štatistiku krstných mien v diele jednej z našich starších spisovateliek. Tvorením živých mien (prímen) v staršej slovenčine a v nárečiach (najmä východoslovenských) sa zaoberá I. Kotulič v štúdii *Niektoré typy odvodzovania živých mien pre synov* (s. 255—271). M. Majtánová je autorkou príspevku *Praslovanské výrazy gǫba, gribъ, gliva a bъdla v súčasných slovenských názvoch húb* (s. 272—275).

Nárečovou štúdiou je príspevok A. Habovštiaka *Slovná zásoba stredoslovenských nárečí a spisovná slovenčina* (s. 276—283). Autor porovnávaním slovnej zásoby západoslovenských, stredoslovenských a východoslovenských nárečí ukazuje, aký veľký podiel na konštituovaní slovnej zásoby spisovnej slovenčiny majú stredoslovenské nárečia. Pri čítaní tohto príspevku však Východoslovák (od Spiša až po Zemplín) nemôže byť spokojný s tým, ako sa tu uvádza slovná zásoba východoslovenských nárečí. Autor z východoslovenskej slovnej zásoby častejšie vyberá také varianty, ktoré sa nezhodujú s príslušnými výrazmi v stredoslovenskej slovnej zásobe. Náš dojem je taký, že slovná zásoba východoslovenských nárečí sa tu podáva prinajmenšom nepresne.

Konvergentný a divergentný vývoj spisovnej češtiny a českých nárečových útvarov (s istými zovšeobecňujúcimi závermi pre vývin spisovného jazyka) analyzuje J. Bělič v štúdii *Poznámky k problematice vývoja nespisovných útvarů a spisovného jazyka* (s. 36—42).

Okruh štylistických štúdií sa začína príspevkom F. Miku *Výrazová štruktúra textu* (s. 284—301). Autor otvára svoj výklad objasnením pojmov štýl a štruktúra štýlu. Hovorí, že štýl je štruktúrnou konfiguráciou výrazových prostriedkov alebo výrazovou štruktúrou textu a štruktúra štýlu je syntagmatická organizácia výrazových hodnôt. F. Miko sa nakrátko dotýka aj tzv. generovania štýlu a potom prechádza na výklad sústavy výrazových hodnôt. Tento výklad je jadrom jeho príspevku. Vari dobre bude pripomenúť, že Mikova výrazová sústava sa medzi slovenskými literárnymi vedcami stala takmer základným východiskom pri interpretácii umeleckého textu. — Ďalšou štylistickou štúdiou je príspevok M. Ivanovej-Šalingovej *Z výskumov expresivity* (s. 302—314), v ktorej autorka podáva súhrnný prehľad o diachrónnom a synchrónnom

výskume expresivity, pričom kriticky analyzuje a porovnáva náhľady jednotlivých autorov. — Štúdia J. Findru *Individuálna tvorba a vývin funkčného jazykového štýlu* (s. 315—326) uzatvára tento tematicky bohatý zborník jazykovedných štúdií. Na literárnovedeckej tvorbe J. M. Hurbana sleduje J. Findra štýlovú zviazanosť jednotlivých próz tohto autora s príslušným vývinovým obdobím odborného štýlu. Štúdia je cenná nielen pre poznanie Hurbanovho štýlu náukových próz, ale aj pre poznanie literárnej a jazykovej situácie v čase vznikania spomínaných Hurbanových prác.

Jazykovedné štúdie XII sú veľmi hodnotným a dôstojným pripomenutím životného jubilea dr. Štefana Peciara, jedného z popredných slovenských jazykovedcov.

F. Kočiš

Malý frazeologický slovník

Vyšiel v Slovenskom pedagogickom nakladateľstve na konci roka 1974. Jeho autorkou je Elena Smiešková, pracovníčka Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV.

Slovník obsahuje frazeologické jednotky v širšom zmysle slova, teda nielen ustálené obrazné slovné spojenia s gramatickou formou skladu (syntagmy), ku ktorým sa dajú zaradiť aj ustálené prirovnania, ale i výrazy s formou vety (gnómické i negnómické útvary — príslovia, porekadlá).

Charakteristika „malý" naznačuje, že autorka slovníka prináša slovenskú frazeológiu v obmedzenej miere, a to (so zreteľom na vydavateľa) taký výber z nej, ktorý by mal poslúžiť aj školským výchovným cieľom. Naznačuje to i voľba recenzentov (dvaja školskí pracovníci a jeden jazykovedec, lexikológ) a to, že sa do slovníka ani v obmedzenej miere nezačlenili vulgárne a nespisovné zvraty.

Toto naše najnovšie slovníkové dielo vreckového formátu má dve časti: 1. zovšeobecňujúci inštruktívno-návodný úvod (Na úvod; Poznámky pre používateľov) a 2. vlastný zoznam frazeologických jednotiek zaradených abecedne k takému heslovému slovu, ktoré sa pokladá za obsahové jadro frazeologického výrazu, — k takzvanému kľúčovému slovu. Zaradenie frazeologickej jednotky podľa kľúčového slova je základné: tam sa podáva výklad jej obsahu a tam sú aj súvislé doklady na jej použitie z rozličných jazykových štýlov. Okrem toho na takto zaradenú frazeologickú jednotku (a na variant stojaci pri nej) sa odkazuje pri každom jej plnovýznamovom komponente. Napríklad vetná a pritom negnómická frazeologická jednotka *Už je tam, kde loj kopú* s variantom *Už s Adamom loj kope* sa zaraďuje pod kľúčovým slovom *loj* so štylistickým indexom expr. (je expresívna, citovo príznaková) a potom sa na ňu odkazuje pri slove *kopať* i pri mene *Adam*. Takto každú frazeologickú jednotku nájde používateľ jednak pri jej kľúčovom slove, jednak v odkaze pri jej ostatných plnovýznamových slovách, bez ohľadu na to, či vie, ktoré slovo je kľúčové, alebo či je vôbec kľúčové slovo objektívne zistiteľné. Pravdaže, pri takomto veľmi praktickom usporiadaní sa jedno zo slov utvárajúcich frazeologickú jednotku musí (hoci len konvenčne) brať za kľúčové, i keby jeho zistenie zostávalo — a v našom slovníku aj kde-tu zostalo — diskutabilným teoretickým problémom.

Z krátkeho, no obsahovo veľmi sporého úvodu, v ktorom autorka preukázala teoretickú rozhľadenosť v lexikológii, ale i veľkú lexikografickú prax (je členkou autorského kolektívu Slovníka slovenského jazyka), vyberáme dve závažné konštatovania. Jedno sa týka obsahu slovníka a druhé jeho zacielenia:

a) Jadro slovenskej frazeológie je staré, ľudové a okrem jazykových hodnôt má aj iné hodnoty: odzrkadľuje spôsob života, práce, spôsob myslenia, svetonázor a tvorivú schopnosť nositeľov národného jazyka, sociálne, kultúrne a spoločenské premeny vo vývine národa (s. 3—4).

b) Malý frazeologický slovník môže byť aj pomôckou pri rozvíjaní a aktivizovaní jazykového povedomia nielen pre študujúcich, ale i pre učiteľov, novinárov, prekladateľov, a pre všetkých, ktorí sa starajú o kultúru svojho jazykového prejavu (s. 5).

Z druhej myšlienky podčiarkujeme rozvíjanie a aktivizovanie jazykového povedomia. Toto určenie slovníka sme pochopili aj v tom zmysle, že na základe dokladov z rozličných jazykových štýlov slovníka umožňuje plnšiu percepciu literatúry (obnovovanie a zintenzívňovanie estetických zážitkov z nej) a stimuluje vecný i náladový základ pri vznikaní nových frazeologických výrazov.

Kto pri čítaní rozličných literárnych žánrov nazrie príležitostne do Malého frazeologického slovníka, zistí, že frazeologické jednotky a kontextové doklady na ne autorka vyrovnane čerpala z ľudovej slovesnosti (z rozprávok, najmä z Dobšinského povestí), zo staršej i novšej krásnej literatúry, ale i zo súčasnej publicistickej literatúry. A práve publicistický štýl v živých výchovných a vzdelávacích žánroch je dnes takou oblasťou, kde sa frazeológia nielen s dobrým účinkom používa, ale aj úspešne tvorí. Dá sa povedať, že v Malom frazeologickom slovníku stojí vedľa seba v pevnom zväzku stará i nová frazeológia a podobne v dokladovom materiáli nájdeme na jednej strane úryvok z Hviezdoslava, na druhej strane z bratislavského Večerníka a zo športovej rubriky Pravdy.

Slovník svojím spracovaním (uvádzaním ustálených variantov, ale i obsahovo blízkych frazeologických výrazov) nabáda používateľa, aby sa psychicky naladoval na vznikovú situáciu príslušnej frazeologickej jednotky, aby sa naučil pohotovo hľadať jej neobrazný korelát, no nepristavuje rozbeh ani jeho vynachádzavosti — hľadať ďalšie prípustné (prijateľné) obmeny, resp. celkom nové frazeologické výrazy.

Autorka upozorňuje, že ovládnuť jazyk, predovšetkým rodný, ale i cudzí, nemožno bez poznania jeho frazeológie. — K tomu dodáme, že frazeologický slovník, teda i náš, vnímavého čitateľa láka, priťahuje ako vtipom korenené, vykryštalizované zrno fantázie a umelecky hravého postoja k realite. Frazeologický slovník je teda čosi viacej ako zoznam prostriedkov s označovacou funkciou: obsahuje slovné celky so špecifickou usudzovacou a postojovou hodnotou.

Dotkneme sa problému kľúčového slova, pri ktorom sa daná frazeologická jednotka vysvetľuje, dokladá ukážkami z literatúry. Všimli sme si, že v postavení kľúčových slov vychádzajú slovesá akosi chudobno: pri nich sú totiž veľmi často iba odkazy. Aspoň náznakový príklad. — Sloveso *trafiť* sa chápe ako kľúčové (=uvádzacie heslo) iba pre vetnú frazeologickú jednotku *Trafená hus zagága*, ale na ostatné frazeologické výrazy so slovesom *trafiť* sa už pri ňom iba odkazuje (trafila kosa na kameň p. kosa; trafiť do čierneho p. čierny; trafiť klinec po hlave p. hlava; trafiť na pravú stranu p. pravý atď.). Obsahová dominanta frazeologických jednotiek sa teda vidí v ich mennom komponente.

Podaktoré frazeologické jednotky zostali bez dokladov, napr. jarmo — *vylo-*

miť ihlicu z jarma; klobása — *viac dní ako klobás;* mokrý — *So suchým aj mokré zhorí.* — Možno ich podopĺňať, kde-tu nahradiť vhodnejšími a rozmnožiť v druhom vydaní (uvedomujeme si však, že nie všetky citáty možno dať do školskej príručky).

Interpretácia významu frazeologických jednotiek je výstižná a priam úzkostlivo striedma; miestami hádam by sa žiadalo pridať na živosti („nálada" frazeologického slovníka to znesie a dakedy si to priam žiada). — Korektúra sadzby slovníka je starostlivá; len celkom zriedka sa prekĺzli také bežné korektorské chyby ako „stupviť" (= vstúpiť, s. 271); „zavrenie" (= zaverenie, s. 234).

V súvislosti s pripomienkami sa prihlasuje myšlienka ďalšieho dotvárania a rozvíjania diela. Podobne ako sa to naznačilo v recenzii Malého synonymického slovníka (pozri v tomto ročníku nášho časopisu, str. 121—124), sme presvedčení, že nám z neho postupne vyrastie dielo oveľa rozsiahlejšie, a to i v spolupráci s jeho používateľmi. Práve v tom by sme radi videli jednu stránku aktivity jazykového povedomia čitateľov.

Dielo Eleny Smieškovej Malý frazeologický slovník je nielen cenným príspevkom do našej lexikografickej literatúry, ale rieši a nastoľuje i všeobecné problémy v okruhu frazeológie ako zložky lexikológie. — Vítame ho ako prvý náš frazeologický slovník v pravom zmysle a želáme mu postupný kvantitatívny i kvalitatívny rast v budúcich vydaniach. (Rukopis recenzovali: Štefan Peciar, Jozef Melichar, Darina Krivá; slovník má 296 strán vreckového formátu, vyšiel v náklade 5 000 exemplárov.)

G. Horák

O bibliografii prác prof. Ľudovíta Nováka v Nových obzoroch

Významný, v odborných, ale aj v širších kruhoch našej verejnosti dobre známy jazykovedec univ. prof. dr. Ľudovít Novák, DrSc. sa 15. októbra 1973 dožil 65 rokov. Pri tejto príležitosti výstižne zachytil jeho bohaté životné osudy a vedeckú, pedagogickú, ako aj vedeckoorganizačnú prácu J. Sabol v príspevku *Životné jubileum prof. Ľudovíta Nováka,* ktorý vyšiel v zborníku Nové obzory 16 (red. M. Chmelárová, vyd. Východoslovenské vydavateľstvo v Košiciach pre Múzeum Slovenskej republiky rád v Prešove 1974), s. 431—433. Zopakujme tu nakrátko jednotlivé úseky životnej dráhy prof. Ľudovíta Nováka: 1927—1932 štúdium slavistiky, romanistiky a ugrofinistiky na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe, 1932—1934 študijný pobyt v Paríži, 1934—1938 referent Jazykového odboru Matice slovenskej v Martine, 1939—1948 docent, mimoriadny a riadny profesor Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave (1944—1945 dekan fakulty), 1948—1957 dočasný odpočinok, 1957—1963 externý pracovník Slovanského ústavu ČSAV, pobočky v Brne, 1957—1964 externý pracovník Ústavu slovenského jazyka SAV, 1964—1969 vedecký pracovník Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra, od konca r. 1968 prednášateľ na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v Trnave, zároveň pôsobil externe v Prešove, od r. 1971 riadny profesor Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Prešove. Podrobnosti nájde čitateľ v spomínanom Sabolovom jubilejnom článku. Osobitne však treba spomenúť, že prof. Ľ. Novák bol iniciátorom založenia Slovenskej akadémie vied a umení (r. 1943), na ktorú svojou činnosťou nadviazala dnešná Slovenská akadémia vied (od r. 1953).

J. Sabol je aj autorom súpisu prác prof. Ľudovíta Nováka za roky 1929—1973, ktorý vyšiel v tom istom zborníku za jubilejným článkom na s. 433—445. Bibliografia prác prof. Nováka sa uvádza chronologicky a v rámci jednotlivých rokov podľa druhu príspevkov, teda podobne, ako sú spracované a uverejnené personálne bibliografie prác viacerých slovenských jazykovedcov pri ich životných jubileách alebo iných príležitostiach.. Súpis prác Ľ. Nováka poskytuje obraz o jeho neobyčajnej aktivite, ako aj o šírke jeho záujmov v oblasti slovakistiky, ale aj v oblasti románskej, ugrofínskej, porovnávacej a všeobecnej jazykovedy. Na prvé miesto patria jeho práce z dejín slovenského jazyka. V tlači je teraz Novákova rozsiahla monografická práca o najstarších dejinách slovenského jazyka, ktorá predstavuje jeho celoživotné dielo, hoci vznikla už na konci tridsiatych rokov. Závažné sú však aj ostatné jeho práce. Ako celok predstavujú Novákove práce cenný prínos do slovenskej jazykovednej literatúry.

Súpis prác Ľ. Nováka v spracovaní J. Sabola poskytuje dobrú pomoc slovenským (ale aj iným) jazykovedcom pri ich výskumnej práci. Práce prof. Nováka totiž patria do fondu „živej" jazykovednej literatúry, s ktorou sa pri riešení jednotlivých otázok treba aj dnes vyrovnávať a na ktorú možno nadväzovať. Upozorňujeme na tento súpis prác prof. Nováka najmä preto, lebo Nové obzory pre svoje zameranie ako spoločenskovedný zborník východného Slovenska nie sú azda známe každému, kto potrebuje oboznámiť sa s prácami prof. Ľudovíta Nováka.

L. Dvonč

ROZLIČNOSTI

Zagórski — Zagórského, nie „Zagórskeho". — V spisovnej slovenčine sa pri skloňovaní prídavných mien (a iných slov, ktoré sa skloňujú rovnako ako prídavné mená) uplatňuje tzv. rytmický zákon, t. j. pravidlo o skracovaní dĺžky po predchádzajúcej dĺžke, napr. *presný,* ale *prísny, cudzí,* ale *súci* a pod. Rytmický zákon sa dodržiava aj pri skloňovaní inoslovanských priezvisk, konkrétne českých priezvisk v tvare prídavných mien, napr. *Vážný, Krámský, Bílý.* V nom. sg. uvádzame pôvodnú cudziu podobu bez skrátenia druhej dĺžky, v ostatných pádoch rovnako ako pri skloňovaní iných slovanských priezvisk pripájame už slovenské pádové prípony, v tomto prípade, pravda, skrátené, napr. *Vážneho, Vážnemu, Krámskym, Bílym* a pod.

V bežnej jazykovej praxi sa niekedy stretávame aj s nenáležitým skracovaním dĺžky po predchádzajúcej zdanlivej dĺžke, t. j. v prípadoch, v ktorých sa rytmický zákon nemôže uplatňovať. Vyjdeme z konkrétneho príkladu: *Patrí Witoldovi Zagórskemu* (Pravda, 20. 12. 1973, s. 8). V poľských priezviskách typu *Zagórski, Górski* sa však pri skloňovaní pádové prípony nemajú skracovať. Totiž dlhé *ó* neoznačuje v poľštine dlhú vokalickú fonému *ó*, ako je to v slovenčine (napr. *jód, bróm, sóda, filológia* a pod.), ale fonému *u,* teda krátku samohlásku (graféma *ó* = fonéma *u*). Rytmický zákon svojou povahou nie je jav pravopisný. Preto pravidlo o krátení dĺžky po predchádzajúcej dĺžke nemožno mechanicky uplatňovať na základe pravopisnej podoby slov, ale treba vychádzať z ich výslovnosti, resp. z výslovnosti príslušných samohlások. A pretože pri menách typu *Zagórski, Górski* a pod. sa vyslovuje krátka samohláska *u,* treba v nich používať pádové prípony bez krátenia dĺžky, teda napr. *Zagórski* — gen. sg. *Zagórského,* dat. sg. *Zagórskému,* inštr. sg. *Zagórským,* podobne *Górski — Górského, Górskému* atď.

V tejto súvislosti možno pripomenúť, že z výslovnosti treba vychádzať aj pri takých priezviskách, v ktorých sa zdanlivo vyskytujú dvojhlásky, v skutočnosti však príslušné spojenia grafém nemajú platnosť slovenských dvojhlások, ale spojení hlások, ktoré sú krátke. Napríklad stretávame sa niekedy s používaním tvarov vlastných mien typu *Tymienieckeho, Tymienieckemu* a pod. (L. Dvonč, Z kníh roku 1969: Dejiny a kultúra starých Slovanov. Kultúra slova, *4,* 1970, s. 340). Tu však nejde o dvojhlásku *ie,* ale o spojenie hlásky *ň* a *e,* t. j. poľské písané *nie* sa vyslovuje, ako *ňe.* A pretože je to krátka slabika, sú tu náležité neskrátené pádové prípony: *Tymienieckého, Tymienieckému, Tymienieckým.* Neskrátené pádové prípony treba používať napr. aj v prídavných menách typu *zarubiniecký,* nie „zarubiniecky".

So zreteľom na to, že s takýmito a podobnými prípadmi sa pri prehlbovaní kultúrnych stykov s inými národmi budeme stretávať čoraz častejšie, bude vhodné uvádzať v našich normatívnych príručkách pri výklade rytmického zákona poznámku o tom, že v poľských menách typu *Zagórski* sa dlhé pádové prípony neskracujú, lebo písmeno *ó* neoznačuje tu dlhú fonému, ale krátku fonému *u* (ktorá krátenie nevyžaduje). Treba sa zmieniť aj o menách typu *Tymieniecki* a o prídavných menách typu *zarubiniecký.*

L. Dvonč

Deriváty českých miestnych názvov Hradec Králové, Jindřichův Hradec a Žatec. — K českému miestnemu názvu *Hradec Králové* uvádza Slovník slovenského jazyka 6 (red. Š. Peciar, 1. vyd., Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1968, s. 272) tieto deriváty: *Královohradečan* i *Hradečan, Královohradečanka* i *Hradečanka, královohradecký*. Podobne k názvu *Jindřichův Hradec* sú tu zas deriváty *Jindřichohradečan* i *Hradečan, Jindřichohradečanka* i *Hradečanka, jindřichohradecký* (s. 274). A konečne k miestnemu názvu *Žatec* sú tieto deriváty: *Žatečan, Žatečanka, žatecký*. Sporné sú podľa našej mienky deriváty *Královohradečan/Hradečan, Jindřichohradečan/Hradečan, Žatečan* a od nich odvodené ženské obyvateľské mená, v ktorých sa ponecháva samohláska *e* podľa tvaru v nom. sg. Ukazuje to rozbor tvorenia obyvateľských mien od iných miestnych názvov, ktoré sú zakončené na *-ec* alebo *-iec*.

Pri slovenských miestnych názvoch na *-ec* sa obyvateľské mená tvoria vždy tak, že sa pripája slovotvorná prípona *-an*, pričom v slovotvornom základe sa spoluhláska *c* na jeho konci nahrádza spoluhláskou *č* a samohláska *e* sa vynecháva, t. j. sú tu alternácie *c/č* a *e/Ø*, napr. *Senec — Senčan, Hlohovec — Hlohovčan, Harmanec — Harmančan, Chlmec — Chlmčan, Vlkolínec — Vlkolínčan, Vyšný Lánec — Vyšnoláncan/Láncan, Vyšný Koniec — Vyšnokončan/Končan*. Samohláska *e* sa teda vždy vynecháva. Takto sa tvorí obyvateľské meno aj pri slovenskom miestnom názve *Hradec : Hradčan (Hradčanka)*, ktorý sa tiež uvádza v cit. slovníku (s. 177).

Podobne sa tvoria obyvateľské mená pri iných českých miestnych názvoch na *-ec*, napr. *Jablonec — Jablončan* (SSJ, s. 273), *Liberec — Liberčan* (s. 279). To isté možno konštatovať napr. o derivátoch poľských miestnych názvov na *-iec*, napr. *Sosnowiec — Sosnowčan* (s. 296).

Konečne také isté tvorenie nachádzame aj pri zdomácnených podobách cudzích miestnych názvov, napr. *Linec* (Linz) — *Linčan* (s. 280), *Miškovec* (Miskolc) — *Miškovčan* (s. 284), *Zhorelec* (Görlitz) — *Zhorelčan* (s. 304). Sem patrí aj názov *Štajerský Hradec* s obyvateľskými menami *Štajerskohradčan* a *Štajerskohradčanka* (s. 279—298), resp. aj s krátkou podobou *Hradčan* (túto podobu možno rovnako ako iné kratšie podoby používať aj pri názve *Štajerský Hradec*, ak z kontextu je dostatočne zreteľná súvislosť s týmto miestnym názvom).

Z tohto rozboru sa ukazuje, že deriváty typu *Královohradečan/Hradečan*, v ktorých sa ponecháva v obyvateľskom mene samohláska *e*, nie sú v spisovnej slovenčine správne. Vznikli mechanickým ponechaním samohlásky *e* podľa stavu v českých obyvateľských menách, v ktorých je takéto tvorenie pravidelné, napr. Jablonec — *Jablonečák*, Hradec — *Hradečák* atď. V češtine je tvorenie obyvateľských mien od miestnych názvov značne odlišné od stavu v slovenčine, porov. napr. Humpolec — *Humpolák* (V. Šmilauer, Nauka o českém jazyku, 1. vyd., Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1972, s. 77), v slovenčine však Humpolec — *Humpolčan*. V spisovnej slovenčine podľa toho sú správne deriváty *Královohradčan/Hradčan, Jindřichohradčan/Hradčan, Žatčan*.

Ďalej si všimneme prídavné mená od uvedených českých miestnych názvov. Vo všetkých sa ponecháva samohláska *e*. Pri dvojslabičných slovenských miestnych názvoch na *-ec* sa pri tvorení príd. mien samohláska *e* ponecháva, napr. *Rajec — rajecký, Senec — senecký, Chlmec — chlmecký*, hoci niekedy je tu aj tvorenie príponou *-iansky* s vynechávaním samohlásky *e*, napr. *Hronec — hrončiansky, Važec — važtiansky* (popri *važecký*) atď. (porov. Pravidlá slovenského

pravopisu, red. Š. Peciar, 11. vyd., Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971, s. 15—16). V zhode s touto poučkou sa k slovenskému miestnemu názvu *Hradec* uvádza v SSJ príd. meno *hradecký* (s. 177). Tú istú podobu treba používať aj pri spomínaných českých miestnych názvoch s komponentom *Hradec*. Podobu príd. mena so zachovanou samohláskou *e* používame v zhode s touto poučkou aj pri českom miestnom názve *Žatec : žatecký*. V týchto prípadoch je zhoda medzi derivátmi v slovenčine a v češtine.

L. Dvonč

Genitív sg. miestnych názvov zakončených na -m. — V Morfológii slovenského jazyka (Red. J. Ružička. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966, s. 89) sa pri charakteristike gen. sg. podstatných mien vzoru *dub* konštatuje, že „miestne mená zakončené na *-m* majú príponu *-a;* napr.: *Jeruzalem — Jeruzalema, Rím — Ríma, Ostrihom — Ostrihoma, Chrudim — Chrudima, Kouřim — Kouřima, Postupim — Postupima, Betlehem — Betlehema*". Naproti tomu SSJ VI pri miestnom názve *Chrudim* uvádza v gen. sg. pádovú príponu *-u: (z) Chrudimu* (s. 273). Pri miestnych názvoch *Kouřim* a *Postupim* uvádza SSJ VI v gen. sg. dvojtvary. Na prvom mieste sa v SSJ VI uvádzajú tvary s pádovou príponou *-u,* na druhom mieste tvary s pádovou príponou *-a: (z) Kouřimu/-a* (s. 277), *(z) Postupimu/-a* (s. 291). Dvojtvary s pádovou príponou *-u* na prvom mieste a s pádovou príponou *-a* na druhom mieste pri miestnom názve *Postupim* sa uvádzajú aj v Zaunerovej Praktickej príručke slovenského pravopisu (s. 357). Pri miestnych názvoch *Jeruzalem, Rím, Ostrihom* kodifikuje SSJ VI v gen. sg. pádovú príponu *-a*. Pri miestnom názve *Osvienčim* uvádza SSJ VI v gen. sg. dvojtvary. Na prvom mieste je tvar s pádovou príponou *-u,* na druhom mieste tvar s pádovou príponou *-a: Osvienčimu/-a* (s. 289). Aj Zaunerova Praktická príručka slovenského pravopisu pri miestnom názve *Osvienčim* uvádza dvojtvary: *Osvienčimu/-a* (s. 326). Také isté poradie dvojtvarov gen. sg. pri miestnom názve *Osvienčim* uvádza Príručka slovenského pravopisu pre školy. 1. vyd. Bratislava, SPN 1973, s. 377.

Podľa našej mienky sú v gen. sg. pri miestnych názvoch *Chrudim, Kouřim, Postupim, Osvienčim* v súčasnej spisovnej slovenčine bežnejšie a zaužívanejšie tvary s pádovou príponou *-a: (z) Chrudima, Kouřima, Postupima, Osvienčima.* Preto by sme ich uprednostňovali a odporúčame ich uvádzať v príručkách súčasnej spisovnej slovenčiny. Pádová prípona *-u* je tu zriedkavejšia, preto ju možno pri uvedených miestnych názvoch vynechať.

V Morfológii slovenského jazyka bude však treba korigovať formuláciu „ale miestne mená zakončené na *-m* majú príponu *-a*", pretože v súčasnej spisovnej slovenčine mnoho miestnych mien zakončených na *-m* má v gen. sg. pádovú príponu *-u;* napr.: *Štokholm — Štokholmu, Amsterdam — Amsterdamu, Rotterdam — Rotterdamu, Příbram — Příbramu, Bytom — Bytomu, Karakum — Karakumu, Krym — Krymu* atď.

Miestne názvy zakončené na *-m* majú v gen. sg. pádovú príponu *-a (Ostrihom — Ostrihoma),* ale aj pádovú príponu *-u (Štokholm — Štokholmu).*

J. Jacko

Z knižnej produkcie:

Klára Buzássyová

SÉMANTICKÁ ŠTRUKTÚRA SLOVENSKÝCH DEVERBATÍV

Práca sa zameriava predovšetkým na významovú, sémantickú stránku tvorenia slov odvodzovaním. Autorka tu zisťuje odvodzovacie možnosti slovenských slovies, t. j. ktoré odvodené slová a akého významu možno tvoriť sufixálnym spôsobom od slovies. V centre jej pozornosti je odvodzovanie deverbatívnych podstatných mien, ale prihliada aj na tvorenie prídavných mien.

Práca je rozdelená na teoretickú a na aplikatívnu, materiálovú časť. Prvá sa dotýka základných problémov teórie odvodzovania slov, najmä vzťahu slovotvorného a lexikálneho významu slova; druhá, materiálová časť obsahuje distribúciu inventára deverbatívnych významov pri skúmaných slovách.

240 strán — viaz. Kčs 46,—

Zdenko Kasáč

SLOVENSKÁ POÉZIA PROTIFAŠISTICKÉHO ODBOJA 1938–1945

(Venované 30. výročiu Slovenského národného povstania)

Kniha podáva obraz o vzniku, ideovoestetickom ustrojení a spoločenskej funkcii veršovanej tvorby slovenských básnikov, ktorí takto prejavovali svoj odpor proti fašizmu v období druhej svetovej vojny. Autor rozoberá a hodnotí poéziu tohto obdobia, pričom veľkú pozornosť venuje humoru a satire, ďalej alegórii a symbolu, ako forme protestu v dielach popredných slovenských básnikov: L. Novomeského, J. Poničana, D. Okáliho, K. Bezeka, J. Smreka, E. B. Lukáča a ďalších. Hodnotí aj aktivitu nadrealistov, ich programové východiská a vzťah k literárnej tradícii.

267 strán — viaz. Kčs 33,—

SLOVENSKÁ REČ, časopis Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied pre výskum slovenského jazyka. Ročník 40, 1975, číslo 4. Vydáva Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Technická redaktorka Marta Paráková Vychádza šesť ráz za rok. Ročné predplatné Kčs 48,—, jednotlivé číslo Kčs 8,— Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky, včítane zahraničia a predplatné prijíma PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám 48/VII, 884 19 Bratislava. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin. Povolené výmerom SÚTI 7/13.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava Czechoslovakia Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UNI SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland For all other countries, distribution rights are held by JOHN BENJAMINS, N V., Periodical Trade, 54 Warmoesstraat, Amsterdam, Netherlands

© Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1975.

Kčs 8,—